

KRONIKA
WARSZAWY

Pozycja wydana dzięki wsparciu finansowemu Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych

NACZELNA DYREKCJA
ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

ul. Rakowiecka 2D, 02-517 Warszawa
tel. (22) 565 46 00, fax (22) 565 46 14,
e-mail: ndop@archiwa.gov.pl <http://www.archiwa.gov.pl>

NA OKŁADCE: I s. – *Drewniany dom na Pradze*, akwarela, B. Kopczyński, 1913 (?), IV s.
– *Krzywe Koło. Poczta z 1647*, akwarela, B. Kopczyński, 1932

RECENZENCI: prof. Maria Nietyksza
Andrzej Sołtan

TŁUMACZENIE: Katarzyna Jaskólska-Węgierek

REDAKCJA: Violetta Urbaniak

WYDAWCY: Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Krzywe Koło 7, 00-270 Warszawa,
tel. (22) 831-37-31; Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego m.st. Warszawy
ISSN 0137-3099

© Copyright by Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego m.st. Warszawy
i Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, 2012

KOMITET REDAKCYJNY: Ryszard Wojtkowski – redaktor naczelny, Aleksandra
Sołtan-Lipska – sekretarz, Małgorzata Sikorska

RADA PROGRAMOWA: prof. Andrzej Rottermund – przewodniczący, Joanna Wojcie-
chowska, prof. dr Janusz Durko, Hanna Faryna-Paszkiewicz, prof. dr hab. Ryszard Koło-
dzieczyk, Jerzy Majewski, Andrzej Jonas, prof. Andrzej Karpiński, prof. zw. dr hab. Jan
Maciej Chmielewski, prof. dr hab. Julian Auleytner

OPRACOWANIE TECHNICZNE: Zakład Poligraficzny PRIMUM

Nakład 300 egz.
Druk: Zakład Poligraficzny PRIMUM s.c.
ul. Marsa 20, Kozerki, 05-825 Grodzisk Mazowiecki

1**147****2012**

KRONIKA WARSZAWY

Archiwum Państwowe m.st. Warszawy
Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego
m.st. Warszawy
PL ISSN 0137-3099

SPIS TREŚCI

Od Redakcji 5

Artykuły i materiały

Maria Wiśniewska, *Wspomnienie o Hannie Szwankowskiej* 6

Maria Wiśniewska, *Zrzeszenie Akademickich Kręgów Starszoharcerskich „Kuźnica” w Warszawie (1937-1947)* 9

Zbigniew Tucholski, *Powojenna odbudowa Muzeum Komunikacji w Warszawie* 23

Andrzej Skalimowski, *Jan Knothe (1912-1977). W stulecie urodzin* 34

Barbara Petrozolin-Skowrońska, *„Powiślańskie wieczory na Zamku Ostrogskich* 46

Z życia archiwów warszawskich

Maria Sierocka-Pośpiech, *Działalność Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie w latach 2010-2011* 56

Anna Belka, *Wystawa plenerowa „Umówiłem się z nią na dziewiątą... czyli o rozrywkach przedwojennej Warszawy”* 60

Paweł Wespziński, *XXVI Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii „Kamienie milowe w kartografii”* 72

Sprawozdania

Najlepsze Varsaviana 2011-2012. Konkurs im. Hanny Szwankowskiej –
Joanna Jaszek-Bielecka 78

„Mieszkania XX wieku” – Europejskie Dni Dziedzictwa 2012 w Warszawie	
– Michał Krasucki	81
XXII Sesja Varsavianistyczna „Bolesław Prus – mieszkaniec, pisarz i kronikarz Warszawy” w Bibliotece na Koszykowej – Marta Parnowska	85
Bronisław Kopczyński. Nowe nabytki Muzeum Historycznego m.st. Warszawy	
– Jacek Bochiński	89
Recenzje i omówienia	
Andrzej Żor, Kronenberg. Dzieje fortuny, Warszawa 2011 – Janusz Grabowski.....	98
Joanna Olczak-Ronikier, Korczak. Próba biografii, Warszawa 2011	
– Agnieszka Witkowska-Krych	103
Marian Piotr Romaniuk, Nekropolia Bródnowska 1884-2014, t. 1, Warszawa 2012	
– Krzysztof Zwierz.....	105
Pro memoria	
Zmarli, październik 2011-październik 2012 – Katarzyna Wagner	109
Bibliografia varsavianów	
Varsaviana – Hanna Macierewicz	117
Kronika	
Kalendarz warszawski, styczeń 2011 – wrzesień 2012 – Aleksandra Sołtan-Lipska	138

OD REDAKCJI

Brak środków finansowych uniemożliwił Redakcji „Kroniki Warszawy” realizację ubiegłorocznej zapowiedzi wydawania czasopisma jako półrocznika o zwiększonej objętości. Dlatego też oddajemy w tym roku do rąk Czytelnika tylko jeden numer „Kroniki”, którego wydanie było możliwe dzięki wsparciu finansowemu udzielonemu jej wydawcom, Archiwum Państwowemu m.st. Warszawy i Stowarzyszeniu Przyjaciół Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych.

Przerwa w regularnym ukazywaniu się „Kroniki”, nie pierwsza zresztą w historii periodyku, odbija się niekorzystnie na stałych działach kronikarskich, takich jak „Kalendarz warszawski”, „Bibliografia warszawianów” czy „Pro memoria”. Chcąc uniknąć sytuacji, w której podawalibyśmy Czytelnikom informacje sprzed roku czy półtora, Redakcja podjęła decyzję o nadrobieniu powstałych zaległości. Przy ograniczonej objętości pisma musiała się jednak zdecydować na wybiórcze potraktowanie zawartego w tych działach materiału informacyjnego.

Mamy nadzieję, że w przyszłym roku będziemy w stanie zrealizować wcześniejsze założenia i Czytelnicy otrzymają bogate w treść dwa półroczniki „Kroniki Warszawy”.

Archiwum Państwowe m.st. Warszawy

*Stowarzyszenie Przyjaciół
Archiwum Państwowego m.st. Warszawy*

ARTYKUŁY I MATERIAŁY

Maria Wiśniewska

WSPOMNIENIE O HANNIE SZWANKOWSKIEJ

Hanna Szwankowska

Hanna Szwankowska (1919-2012) – urodzona w Warszawie, od lat młodości w pracy zawodowej i społecznej służyła Warszawie. W 1937 r. uzyskała maturę w Gimnazjum i Liceum im. Juliusza Słowackiego, a następnie rozpoczęła studia na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Równoległe doskonaliła znajomość języka francuskiego w Instytucie Francuskim, którego certyfikat uzyskała w 1939 r. Obdarzona doskonałą pamięcią zachowała wspomnienia z przedwojennej i okupacyjnej Warszawy, dzieląc się nimi na spotkaniach w Towarzystwie Miłośników Historii, którego członkiem została na początku lat 50., zaś w 1956 r.

po raz pierwszy została wybrana do zarządu, pozostając od tego czasu nieprzerwanie w jego składzie. Jeszcze w poniedziałek, 9 stycznia, w przeddzień ataku śmiertelnej choroby, mimo trudności w poruszaniu się, przybyła na zebranie zarządu i wyraziła zainteresowanie sprawozdaniem, by ewentualnie wprowadzić poprawki. Pomimo zaawansowanego wieku, umysł i oczy miała sprawne, wyłapując nie tylko błędy korektorskie. Wszak od wielu lat uczestniczyła w pracach nad wydawnictwami źródłowymi do historii Warszawy.

Studia historyczne kontynuowała w czasie okupacji na tajnych kompletach, odbywając praktykę w Archiwum Miejskim Warszawy, w gmachu Arsenалу przy ulicy Długiej 22. Idąc śladem swojej, o kilkanaście lat starszej siostry, Natalii Eychorn-Hiszczyńskiej, harcmistrzyni, architekta, która wypełniała trudne zadania w wywiadzie Armii Krajowej (aresztowana przez Gestapo w 1943 r., zmarła w obozie koncentracyjnym w 1944 r.), została łączniczką, pod pseudonimem „Renata”, w komórkach Komendy Głównej AK, m.in. Opieki nad Więźniami. Jej matka zaginęła, gdy w pierwszych dniach Powstania Warszawskiego, Niemcy pacyfikowali ludność cywilną wypędzaną z domów w okolicach placu Teatralnego. Nie wracała do tych tragicznych wspomnień, z wrodzoną pogodą ducha znajdowała pole działania w pracy naukowej i społecznej. Gdy w kwietniu 1945 r. wróciła do Warszawy, zaczęła pracować jako opiekunka społeczna w Wydziale Opieki Społecznej Zarządu m.st. Warszawy. Podjęła studia na UW, które ukończyła w 1948 r., uzyskując dyplom magistra filozofii w zakresie historii, po przedstawieniu pracy „Kroniki Bolesława Prusa jako źródło do historii Warszawy”.

Po wojnie wyszła za mąż za historyka i varsavianistę Eugeniusza Szwanekowskiego (22 XI 1906-1 III 1973), współpracowała z nim przy publikacjach naukowych związanych z dziejami Warszawy w drugiej połowie XVIII w. Zostawiła też własny, ceniony dorobek w zakresie publikacji naukowych i popularno-naukowych, wiele też artykułów dotyczących historii Warszawy, pisała dla „Kroniki Warszawy”. W 1951 r. rozpoczęła pracę w Komisji Badań Dawnej Warszawy, zostając pracownikiem naukowym Działu Historycznego, a od 1962 r. kierownikiem komisji, która w 1969 r. została przyłączona do Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, pracowała tam aż do emerytury w 1985 r. Przejście na emeryturę nie zahamowało jej aktywności, gdyż już wcześniej działała na wielu polach.

W 1974 r. zakładała, a potem była sekretarzem Zarządu Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami. Któż nie pamięta jej drobnej sylwetki, gdy bez względu na listopadową pogodę, potrzasała puszką w alejkach Starych Powązek. Była też współautorem przewodnika po Starych Powązkach. W latach 1989-1997 należała do Obywatelskiego Komitetu Budowy Pomnika Prezydenta Stefana Starzyńskiego, później do Obywatelskiego Komitetu Pamięci o Stefanie Starzyńskim i Federacji Sienkiewiczowskiej. Razem z prof. M.M. Drozdowskim wydała *Archiwum Stefana Starzyńskiego* nagrodzone w 2010 r. Dyplomem Honorowym TMH i Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy. Gdy w 1973 zmarł prof. Stanisław Herbst, weszła w skład jury nagrody jego imienia, istniejącej do dziś. W 1997 r., w uznaniu jej zasług, Polskie Towarzystwo Historyczne przyznało jej prestiżową godność Członka Honorowego.

W 2002 r. otrzymała Międzynarodową Nagrodę im. prof. Zachwatowicza za wybitne osiągnięcia w dziedzinie badań i waloryzacji zabytków, w 2007 r. została, jakże zasłużenie, laureatką Nagrody Miasta Warszawy. Nie licząc się ze swoimi latami, nie zwracając uwagi na dolegliwości, była niezamordowana w organizowaniu spotkań, sesji varsavianistycznych, otwarta na wszelkie szlachetne inicjatywy. W stanie wojennym, wraz z księdzem Markiem Kiliszkiem

i prof. Janiną Leskiewiczową, (serdeczną, wieloletnią przyjaciółką) redagowała „Czarne plamy”, wydawnictwo Studium Kultury Chrześcijańskiej przy kościele św. Trójcy w Warszawie. Między innymi zebrano tam biografie zasłużonych Polaków zamordowanych w czasie okupacji niemieckiej i przez władze komunistyczne. Ta delikatna starsza pani, z wrodzonym wdziękiem i dziś rzadko spotykanym eleganckim językiem, który można by nazwać „salonowym”, nie oszczędzała siebie. Dźwigała zawsze ciężkie torby, w których nosiła książki – aktualne, potrzebne do pracy, ofiarowywane jej przez zaprzyjaźnionych autorów. Należała bowiem do pokolenia „przedinternetowego”.

„Hanna Szwankowska była niezawodna w wypełnianiu obowiązków, których się podejmowała, a często robiła więcej – wyręczała innych. Nigdy nie przedkładała swojego interesu nad pożytek wspólny, nigdy nie zabiegała o pierwsze miejsce. Do jej szlachetnych cech należały: rozumny patriotyzm, odwaga i dobroć przejawiająca się udzielaniem pomocy” – to fragment z przemówienia, które wygłosił Henryk Rutkowski, równie długoletni członek Zarządu TMH co Hania, na jej pogrzebie.

Dzięki jej zapałowi i niemal młodzieńczej energii, pod koniec lat 60. sesje varsavianistyczne kończyły się wręczaniem dyplomów za książki popularno-naukowe związane z Warszawą. Dlatego uczciliśmy jej pamięć, nadając imię Hanny Szwankowskiej konkursowi organizowanym teraz z Działem Varsavianów Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy na najlepsze książki poświęcone historii i teraźniejszości naszej stolicy, zaś prezydent RP Bronisław Komorowski odznaczył ją pośmiertnie Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Summary

Maria Wiśniewska, *In memory of Hanna Szwankowska*. The article is a tribute to Hanna Szwankowska (1919-2012), historian, expert on history of Warsaw, book lover, connected to Warsaw ever since she was born and showing great commitment in her professional and social work for the sake of the city. Together with her husband, Eugeniusz Szwankowski (1906-1973) she published research works on the history of Warsaw of the second half of the 18th century. She also left a number of highly regarded research publications of her own meant for general public, including historical articles for “Warsaw Chronicle”. The Society of History Lovers, whose member she remained from the 1950ties until her death, paid homage to her by dedicating to her memory a book competition on the history and present day of Polish capital, currently organized in cooperation with the Varsaviana Department of the Public Library of the capital city of Warsaw. Hanna Szwankowska was posthumously decorated with the Officer’s Cross of the Order of Polonia Restituta.

Maria Wiśniewska

ZRZESZENIE AKADEMICKICH KRĘGÓW STARSZOHARCERSKICH „KUŹNICA” W WARSZAWIE (1937-1947)

Wywiad rzeka z prof. Marią Straszewską¹ przypomniał czytelnikom, przede wszystkim związanym z ruchem harcerskim, jak ważną rolę odegrała „Kuźnica” w organizującym się w konspiracji pod kryptonimem „Szare Szeregi” Związku Harcerstwa Polskiego. Promocja „Emmy” odbyła się 7 lutego 2012 r. w Instytucie Historii PAN, w Sali Lelewelowskiej². Na spotkanie z bohaterką książki przybyła przeszło stuosobowa publiczność złożona głównie z paru generacji harcerzy. Szare Szeregi, podobnie jak bataliony „Zośka” i „Parasol”, przeszły do historii, dlatego tym bardziej należy przypomnieć „Kuźnicę” i ludzi, którzy ją tworzyli. Organizatorem i twórcą „Kuźnicy” był instruktor harcerski Kazimierz Sabbat, który losy powojenne związał z emigracją, w kręgach Polonii nazywano go „Wielkim Harcerzem”. Gdy po 50 latach udzielał wywiadu w 1986 r.³, piastując godność prezydenta RP na uchodźstwie, podkreślał: „Najważniejszy okres mojej działalności w harcerstwie przypada na lata akademickie. Wtedy organizowałem akademickie kręgi starszoharcerskie, których celem było wnoszenie zasad harcerskich w życie publiczne. (...) Powstała wówczas sieć kręgów w Warszawie i w innych miastach uniwersyteckich zorganizowanych w kuźnice okręgów akademickich (...) potem Główna Kwatera Szarych Szeregów oparła się w dużej mierze właśnie na zespole ludzkim tejże kuźnicy akademickiej”. Sabbat z harcerstwem miał do czynienia prawie przez całe życie – jako instruktor harcerski organizował harcerstwo jesienią 1939 r. w obozie internowanych na Węgrzech, potem włączył się w działalność władz naczelnych ZHP na obczyźnie, a następnie został referentem ds. mło-

¹ S. Maliszewski, „Emma”, *Wywiad rzeka z Marią Straszewską*, Warszawa 2011.

² Organizatorzy: Towarzystwo Miłośników Historii, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy i Wydawnictwo ASKON.

³ J. Jędrzychowska, *Widzieć Polskę z oddalenia*, SAWW, Warszawa 1990; *Rozmowa z Kazimierzem Sabbatem*, s. 97.

dzieży w Sztabie Głównym Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, będąc wiceprzewodniczącym, a właściwie przewodniczącym⁴ Komitetu Naczelnego ZHP na Czas Wojny. Organizował też pomoc dla młodzieży, często osieroconej, którą udało się uratować w 1942 r. podczas ewakuacji Armii Andersa z ZSRR. Był głęboko przekonany, że harcerstwo stwarza możliwość spotkania się ludziom o różnych przekonaniach politycznych w ramach „Służby Bogu i Polsce”. Uznał „Kuźnicę” za najbardziej udany eksperyment – zapewne również i dlatego, że przyjaciele, których we wrześniu 1939 r. zostawił w Warszawie, działali dalej zgodnie z zasadami „Kuźnicy” pomimo okupacji i wojny. Napisze po wielu latach, że było to: „Najpiękniejsze grono przyjaciół jakie można sobie wymarzyć”⁵.

Grono to, mocno przetrzebione przez wojnę, zdążyło jeszcze opracować w latach 90. XX w. historię „Kuźnicy” i wraz z dokumentami i relacjami przekazać do Archiwum Muzeum Harcerstwa⁶, gdzie znalazły swe miejsce w Zespole Ruchów Programowo-Metodycznych. Tam też trafiło napisane odręcznie sprawozdanie Marii Straszewskiej z działalności „Kuźnicy”. Trzeba jednak podkreślić, że swobodny tok wywiadu-rzeki, nagrany przez Stanisława Maliszewskiego, zawiera też bogaty materiał o tamtym przedwojennym i wojennym harcerstwie, zmuszający do refleksji: gdzie leżą źródła siły tego pokolenia, a w każdym razie jego elit – ofiarność, dyscyplina, zaangażowanie społeczne i odwaga, którymi wykazało się w czasie drugiej wojny światowej? Pokolenia, które po „wielkiej przegranej” Powstania Warszawskiego potrafiło znaleźć miejsce w nowej, niełatwej rzeczywistości. Aleksander Kamiński, badając systemem ankiet powojenne losy zdziesiątkowanych żołnierzy batalionu „Zośka” udowodnił, że w większości przystosowali się oni do życia, jak to określił: „nastąpił proces bardzo dużej harmonizacji społecznej”. Większość ukończyła studia, część z nich wybrała drogę kariery naukowej, zostając pracownikami naukowymi⁷.

Sabbat przyjechał do Warszawy jesienią 1935 r., by ukończyć studia prawnicze. Obserwował życie studenckie, utrzymywał kontakty z Główną Kwaterą Harcerzy⁸. Na Uniwersytecie Warszawskim im. Józefa Piłsudskiego był to okres ożywionej działalności prawniczych organizacji studenckich, a tym samym licznych awantur i burd antyżydowskich, sprzecznych z wartościami wyznawanymi przez harcerzy. „Styl życia młodzieży, z którą się spotykaliśmy był nam na ogół obcy. Wszyscy boleśnie przeżywaliśmy wydarzenia na wyższych uczelniach, które stały się terenem rozgrywek partyjnych i awantur wszczynanych przez młodzież oenerowską”⁹. Refleksje Straszewskiej, studentki pierwszego roku polonistyki w roku akademickim 1936/1937, pozwalają zrozumieć, dlaczego studenci ze stażem harcerskim szukali kontaktów ze swoją organizacją. Ona sama w poszukiwaniu zespołu o charakterze bardziej otwartym, niezamykającym się tylko we własnym gronie, postanowiła nawiązać kontakt z działającym w środowiskach robotniczych

⁴ Przewodniczący Michał Grażyński (1890-1965), wojewoda śląski (1926-1939), przewodniczący ZHP od 1931 r., od 1946 r. przewodniczący ZHP poza granicami kraju, był pod koniec życia człowiekiem schorowanym.

⁵ Jacek Krzysztof Danel obronił na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu doktorat poświęcony życiu i działalności Sabbata, Archiwum Muzeum Harcerstwa (AMH), Zespół Ruchów Programowo-Metodycznych (ZRPM) – materiały „Kuźnicy” (dalej: AMH-Kuźnica).

⁶ Muzeum Historii Harcerstwa, Warszawa, ul. Marii Konopnickiej 6.

⁷ A. Kamiński, *Powojenne losy byłych żołnierzy batalionu „Zośka”*, „Rocznik Warszawski”, t. 10, s. 259-314.

⁸ Był instruktorem, który od wielu lat współpracował z Główną Kwaterą, organizował Zlot Harcerzy w Spale w 1935 r.

⁹ AMH-Kuźnica.

Kręgiem Instruktorskim im. Mieczysława Bema, mającym swoją siedzibę w nowo wybudowanym Domu Harcerza przy ulicy Łazienkowskiej¹⁰. Przypadkowo znalazła się w sali, gdzie zebranie, a właściwie zbiórkę, prowadził obyczajem harcerskim Kazimierz Sabbat. Salę wypełniali studenci, wśród których rozpoznała twarze paru dziewcząt z polonistyki: „Cichutko usiadłam na końcu sali wsłuchana w to, co mówił prowadzący zbiórkę. Niewysoki, w dużych okularach, trochę łysiejący blondyn, ale mówił tak, że słuchałam jak zaczarowana”¹¹.

Było to spotkanie inauguracyjne: „Pełna sala była odpowiedzią na ogłoszenie [wywieszona na tablicy organizacji studenckich na UW]. (...) Powstanie kręgu było powitane z pełnym aplauzem przez władze rektorskie. Rektor, profesor archeologii Włodzimierz Antoniewicz, udzielił nie tylko poparcia, ale i pomocy. Otrzymaliśmy pomieszczenie na Izbę Kręgu w budynkach uniwersyteckich. Później nasze obozy wędrownie wspierało Towarzystwo Rozwoju Ziemi Wschodnich i Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich. (...) Podobną opieką otoczyło nasz zespół stowarzyszenie wojskowe Legia Akademicka. Na wszystkie imprezy dostarczali sprzęt”¹². „Kuźnica” była nowym doświadczeniem dla władz harcerskich, kręgi instruktorskie były formą przewidzianą przez Główną Kwaterę Harcerzy dla organizowania się starszej młodzieży, w zasadzie dla dorosłych instruktorów, koedukacji nie planowano. ZHP działało w dwóch odrębnych pionach: Głównej Kwatery Harcerki i Głównej Kwatery Harcerzy. Szukano sposobów, by zatrzymać starszą młodzież posiadającą nabyte w szkołach doświadczenie w prowadzeniu drużyn czy działaniu w hufcach, która po zdaniu matury traciła w większości kontakt z organizacją. Sabbat przygotowywał swój eksperyment przynajmniej przez dwa lata, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom młodzieży przybywającej na studia do Warszawy, wśród której było wielu harcerzy. ZHP w II Rzeczypospolitej było najliczniejszą organizacją młodzieżową, Przewodniczącą ZHP, od 1932 r. wojewoda śląski Michał Grażyński, od wielu lat wspierał harcerstwo środkami na organizowanie obozów, budowanie stanic harcerskich czy szkół instruktorskich, które zostały skoncentrowane na Śląsku. Werbowanie do studenckiego kręgu harcerskiego harcerzy i nieharcerzy, obojga płci, w praktyce zdało egzamin. Koedukacja nie wzbudziła zastrzeżeń w Kwaterze Głównej Harcerki, co udowodniły chociażby dalsze losy młodej instruktorki z polonistyki, która na Uniwersytecie Warszawskim pełniła funkcję zastępcy Sabbata: „Koedukacja była nowością i muszę przyznać, że zapanował tam [w Kuźnicy] styl rycerski wobec kobiet. Wzorem tutaj był Kazik, który pod tym względem był niezwykle skrupulatny”¹³.

Główna Kwatera Harcerzy zatwierdziła 10 października 1938 r. regulamin „Kuźnicy” z Kazimierzem Sabbatem jako kierownikiem, która w listopadzie 1938 r. została zarejestrowana jako organizacja wyższej użyteczności publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim. Liczyła ok. 500 członków i działała przy ośmiu uczelniach, tj. przy: Uniwersytecie Warszawskim, Politechnice Warszawskiej, Szkole Głównej Handlowej, Szkole Nauk Politycznych, Wyższej Szkole Dziennikarskiej, Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Akademii Sztuk Pięknych. Z „Kuźnicą” współpracowali instruktorzy harcerscy ze Szkoły Głównej Podchorążych Sanitarnych¹⁴

¹⁰ Dom Harcerza został wybudowany ze składek harcerzy.

¹¹ S. Maliszewski, dz. cyt., s. 28.

¹² Tamże, s. 29, 36.

¹³ Tamże, s. 36.

¹⁴ Szkołę Główną Podchorążych Sanitarnych reprezentował Konrad Zembrzusi. Ze względu na podległość szkoły władzom wojskowym, nie był pełnoprawnym członkiem „Kuźnicy”, co zawsze podkreślał.

i Wolnej Wszechnicy Polskiej¹⁵. Poszczególne kręgi podlegały rektorom, kierownicy kręgów tworzyli Radę „Kuźnicy”, ale wchodzili do niej również wyróżniający się członkowie¹⁶. Aby podtrzymać rozwijające się wśród kobiet tendencje emancypacyjne, przyjęto zasadę, że jeżeli kierownikiem kręgu była kobieta, to jej zastępcą zostawał mężczyzna i odwrotnie. Dla przykładu: SGGW – kierownik Halina Snarska, zastępca Henryk Bakuniak; SGH – kierownik podharcemistrz Leszek Wysocki, zastępca Jadwiga Ulanowska.

W złożonej do Archiwum Muzeum Harcerstwa historii „Kuźnicy” czytamy założenia programowe tej studenckiej organizacji: praca samokształceniowa, służba społeczna, przede wszystkim na obozach letnich i zimowych organizowanych w województwach wschodnich II Rzeczypospolitej; wędrownictwo szeroko pojęte – krajoznawstwo, turystyka; „promieniowanie” stylu życia na młodzież akademicką; współpraca międzynarodowa [udane wyprawy harcerskie do południowych i północnych sąsiadów: do Bułgarii i Rumunii, na Węgry, Litwę i Łotwę oraz do Estonii]; rozrywki – teatr, koncerty, wystawy, zabawy, wieczornice i jako obowiązek – służba społeczna poza ZHP: „Sporo naszych kolegów pochodziło z ziem wschodnich Polesia czy Wołynia. (...) Pierwszy próbny obóz zorganizowaliśmy właśnie na Wołyniu w porozumieniu z panem Henrykiem Józewskim, wojewodą wołyńskim (potem wojewodą łódzkim). Ułożyliśmy cały program działalności społeczno-oświatowo-sanitarnej. Zaczęliśmy się interesować problematyką ziem wschodnich, tą mieszańką narodowościową. To była idea wojewody Józewskiego. Tu ponieśliśmy zupełną porażkę”¹⁷.

Za podsumowanie programu „Kuźnicy” należy uznać materiały dotyczące zorganizowanego w dniach 10-20 grudnia 1938 r. w Górkach Wielkich kursu dla kierowników pracy – studentów, pierwszego takiego kursu w dziejach ZHP¹⁸. Jego program wypełniły dyskusje nad przygotowanymi referatami („Charakterystyka głównych prądów politycznych w Europie i w Polsce”, „Problemy społeczno-gospodarcze Polski”, „Kwestia mniejszości narodowych”, „Upowszechnienie kultury”, „Organizacje młodzieżowe”, „Podstawy światopoglądowe harcerzy”) oraz zgodnie z obowiązującym obyczajem praca społeczna, jednodniowa, w miejscowym ośrodku rolnym oraz w Uniwersytecie Ludowym w Nierodzymiu. Znalazł się też czas na „choinkę w lesie”. Wnioski: „Harcerstwo apartyjne, ale każdy harcerz powinien posiadać własny pogląd na zagadnienia państwa dla świadomego pełnienia odpowiedzialnej służby Polsce. W ramach ZHP mogą się znaleźć ludzie o różnych poglądach politycznych, o ile te nie są w sprzeczności z podstawą ideową harcerstwa wyrażoną przez prawo i przyrzeczenie”. W notatkach z kursu są też następujące uwagi: dążenie do ustroju demokratycznego, przeciwstawianie się tendencjom totalistycznym i skrajnie nacjonalistycznym, tolerancja..., obronność kraju. Trzeba przypomnieć, że 24 września tegoż roku zostało utworzone Pogotowie Harcerek, którego zadaniem było przygotowanie do pełnienia służby na wypadek wojny dziewcząt powyżej 15 lat. Uruchomiono kursy służby sanitarnej, łączności, obrony przeciwlotniczej i gazowej¹⁹ oraz służ-

¹⁵ Wolna Wszechnica Polska działała na innych zasadach niż osiem wymienionych. Nie wymagano matur, zapisywano bez względu na wiek. Kierownikiem kręgu był Władysław Zarzycki, zastępca Kazimierz Waligóra (?).

¹⁶ Np. A. Bereśniewicz, kończący studia polonistyczne w Warszawie, również muzyczne, badacz folkloru kaszubskiego, dotychczas niezwiązany z harcerstwem.

¹⁷ S. Maliszewski, dz. cyt., s. 31.

¹⁸ AMH-Kuźnica.

¹⁹ Panowała powszechna obawa, że zostaną użyte gazy, jak w czasie pierwszej wojny światowej.

Spotkanie „Kuźniczan”, Zalesie Górne, 5 marca 1939 r.,
ze zbiorów Muzeum Harcerstwa w Warszawie

Maria Straszewska, Leszek Wysocki i Ryszard Zarzycki (w długim kożuchu) wręczają album
pamiątkowy „Kuźnicy” Kazimierzowi Sabbatowi, ze zbiorów Muzeum Harcerstwa w Warszawie

by opiekuńcze, szczególnie nad dzieckiem. W Górkach Wielkich Aleksander Kamiński, kierownik całego ośrodka, zapisał w kronice „Kuźnicy”: „Zespół harcerzy i akademików z Warszawy pod kierunkiem druha Kazimierza Sabbata i drużny Marii Straszewskiej podbił serca całego ośrodka. Wierzę, że wiele zdziałacie w środowisku studenckim”²⁰. Nie mógł przewidzieć, że nie minie rok, gdy ze studentami z „Kuźnicy” pokaże, już w konspiracji, co to jest „Mały Sabotaż”, a Maria Straszewska zostanie jego prawą ręką przy redagowaniu „Biuletynu Informacyjnego” (BJ) – gazety, którą stworzył i był naczelnym redaktorem od pierwszego do ostatniego numeru – najpopularniejszej gazety Polskiego Państwa Podziemnego, której głównym zadaniem było wychowywać i informować, a nie agitować, łączyć społeczeństwo, a nie dzielić²¹.

WOJNA

W lipcu i sierpniu 1939 r., w przededniu wybuchu wojny, nie zrezygnowano z harcerskich obozów. Do historii przeszła wyprawa na Węgry, które Sabbat poznał w 1933 r., biorąc udział w zlocie skautów polskich i węgierskich w Godollo. „Wędrowaliśmy niemal przez całe Węgry i byliśmy zachwyceni węgierskim folklorem. (...) Potem wróciliśmy do Budapesztu. O ile jednak chłopcy przeszli normalne przeszkolenie wojskowe w szkole [Przysposobienie Wojskowe – PW] myśmy miały zagwarantowane 2 godziny na ćwiczenia wojskowe (...) z czołganiem itd.”²² Straszewska została mianowana komendantką Pogotowia Harcerek w „Kuźnicy”, którą to funkcję sprawowała, podlegając żeńskim władzom harcerskim. Już we wrześniu, gdy szykowano się do obrony Warszawy, „Kuźnica” przestała działać jako Krąg Starszoharcerski, jej członkowie wypełniali obowiązek żołnierski, a dziewczęta włączyły się do służb sanitarnych i łączności, do których były najlepiej przygotowane. Na Poczcie Głównej, która wówczas mieściła się przy ulicy Nowogrodzkiej, róg Poznańskiej, Irena Kleczyńska i Maria Jędrzejkiewicz obsługiwały Centralną Zbiornicę Dozorowania Kraju OPL, składały przysięgę wojskową, znały szyfry i podlegały władzom wojskowym. Zbiornica na poczcie została zlikwidowana 9 września, zaś harcerki zgłosiły się do pracy w szpitalach, w których przybywało rannych. Kazimierz Sabbat opuścił Warszawę 6 września, udając się do Lublina, gdzie miał przydział frontowy do Ośrodka Zapasowego 25 Dywizji – był krótkowidzem, dlatego zmobilizowano go tak późno. Granicę polsko-węgierską przekroczył 17 września. Dzięki przedwojennym kontaktom już w grudniu 1939 r. znalazł się we Francji, gdzie dostał przydział do 10 Brygady Kawalerii Pancernej dowodzonej przez gen. Stanisława Maczka. W czasie kampanii francuskiej został ranny w głowę (niegroźnie) i ewakuował się na Wyspy Brytyjskie. Edward Zürn, kierownik „Kuźnicy” na ANP walczył jako podporucznik artylerii w Armii „Pomorze”, następnie przedarł się ze swoim plutonem, przez Puszcę Kampinowską do Warszawy, za co został odznaczony Krzyżem Walecznych. Większość studentów z „Kuźnicy” na rozkaz podpułkownika Umiastowskiego wyruszyła

²⁰ S. Maliszewski, dz. cyt., s. 40.

²¹ W numerze „BI” z 2 X 1944 r. Kamiński, żegnając czytelników podkreślił: „Mieliśmy ambicje raczej wychowawcze niż propagandowe. Dostąpiliśmy tego szczęścia, iż opinia publiczna okupowanego kraju darzyła nas szczególnym zaufaniem” (za: „Biuletyn Informacyjny”, cz. III; numer specjalny „Przeglądu Historyczno-Wojskowego” 2004; M. Straszewska, „Biuletyn Informacyjny, 1939-1944”; *Najnowsze Dzieje Polski 1939-1945*, t. 11, s. 127-164).

²² S. Maliszewski, dz. cyt., s. 41.

6 września na zgrupowanie do Mińska Mazowieckiego i dalej, by na początku października wrócić do Warszawy.

Straszewska otrzymała 28 sierpnia 1939 r. rozkaz mobilizacyjny, zgodnie z którym miała zgłosić się do Komendy Pogotowia Harcerki w gmachu YMCA przy ulicy Konopnickiej 6. Rejestrowała tam zgłaszające się harcerki, przydzielając je do różnego typu służb. Wyposażone w maski gazowe i torby sanitarne wyruszyły 6 września na Pragę, by dostać się do Mińska. Zapchane szosy, brak jakiejkolwiek komunikacji spowodowały, że wróciły do obsługiwanego przez harcerki szpitala mieszczącego się w gmachu Banku Handlowego na rogu ulic Traugutta i Czackiego. W czasie przenoszenia rannych Straszewska została zasypana odłamkami zbombardowanej szklanej kopuły banku. Nie były to groźne rany, ale odesłano ją do domu na Hożą. Po paru dniach odpoczynku, gdy wzmogły się naloty, zgłosiła się do służby OPL. W czasie nalotów, gasząc pożar na dachu, została ponownie ranna z broni pokładowej samolotu.

Poruszając się jeszcze o lasce, wyruszyła 1 października na spotkanie „Kuźnicy”, które na kursie w Górkach Wielkich wyznaczono na godzinę 17.00 w lokalu przy ulicy Asnyka (Ochota). Gości witała gospodyni mieszkania Irma Kamińska, kierownik kręgu Akademii Sztuk Pięknych: „Przybył podporucznik Edek Zürn (...), Józek Piątkowski kierownik kręgu Politechniki Warszawskiej, który walczył na ulicy Opaczewskiej, Ryszard Zarzycki „Długi Rys”, który też brał udział w obronie Warszawy i niespodziewanie zjawił się „Kamyk” [tak potocznie grono przyjaciół i współpracowników nazywało Kamińskiego]. W ten sposób rozpoczęliśmy pracę, jako jedna z pierwszych zorganizowanych grup wkroczyliśmy do podziemia, choć nikt z nas jeszcze wtedy tego słowa nie wymieniał”²³. Zrujnowana Warszawa, uniwersytety i szkoły zamknięte, było głodno i chłodno, zbliżała się zima... Trzeba było się przystosować do życia w zupełnie nowych warunkach. Kierownik Kręgu Szkoły Głównej Handlowej podharcistrz Leszek Wysocki założył Spółdzielnię Szklarską. „Kuźnica” masowo szklila okna, koleżanki pręły stare swetry na nowe szaliki i czapki, fabrykowały w domach kremy i kosmetyki. Jeszcze w 1939 r. rozpoczęto organizować tajne komplety gimnazjalne i uniwersyteckie. Pomimo naku, pod karą śmierci, oddawania aparatów radiowych przygotowywano z nasłuchów radiowych serwisy informacyjne rozpowszechniane następnie na bibułkach.

Stołeczny Komitet Samopomocy Społecznej – SKSS, powołany przez prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego jako instytucja społeczno-charytatywna, jeszcze we wrześniu 1939 r. stał się bazą dla odtwarzających się w konspiracji organizacji społecznych, w tym harcerstwa. Kierownikiem Sekcji Kwalifikacji i Rozdziału Środków został Gustaw Niemiec, wybitny działacz harcerski z Pomorza, przyjaciel Sabbata, który jeszcze w sierpniu 1939 r. spotkał się z nim na obozie zorganizowanym nad polskim morzem. Jego zastępcą i najbliższym współpracownikiem był Antoni Bereśniewicz, członek Rady „Kuźnicy”, razem z którym na początku 1940 r. zaczął wydawać „Źródło” – pismo firmowane przez Główną Kwaterę – „Pasiekę” „Szarych Szeregów”²⁴. Harcerze skupiali się przede wszystkim w zespołach pomocniczych Sekcji Organów Lokalnych, w SKSS stanowili wyróżniającą się liczbowo grupę – było ich ok. 2 tys. Nie wszyscy związali się z „Szarymi Szeregami” czy „Kuźnicą”, wielu działało w innych organizacjach konspiracyjnych, duża część od samego początku związała się z wojskiem. Rok pracy z młodzieżą

²³ S. Maliszewski, dz. cyt., s. 52.

²⁴ M. Wiśniewska, *Harcerz, Żołnierz, Obywatel. Szkice o prasie Szarych Szeregów*, Warszawa 1987, s. 13-22.

studentką i wspólny obóz na Węgrzech wykrystalizował w takim stopniu poczucie odrębności wśród kuźniczan, że w tworzącym się tajnym harcerstwie („Szarych Szeregach”) stanowili oni odrębną grupę. Na terenie SKSS spotkali się zarówno przedwojenni członkowie, jak i osoby nowo zwerbowane spośród młodzieży akademickiej, którą wojna zastała w Warszawie. Tajną „Kuźnicę” stanowiła nieliczna grupa – 80, 100 najwyżej 150 osób, wśród których już wkrótce znaleźli się uczestnicy pierwszych akcji Małego Sabotażu, redaktorzy tajnej prasy, żołnierze oddziałów dywersyjnych, członkowie naczelnych władz harcerskich. Za naczelne hasło, nigdzie zresztą niezapisane, przyjęli: „walkę o zachowanie człowieczeństwa w czasach pogardy i nienawiści”. Ich działalność miała być tamą dla okaleczeń moralnych, jakie nieuchronnie niosła ze sobą okupacja²⁵. W młodzieżowych zespołach pomocniczych harcerze legalnie pomagali w pracy opiekunom społecznym. Zarzycki kierował zespołem w dzielnicy Mokotów, najlepiej zorganizowaną jednostką opieki społecznej w Warszawie. Straszewska potwierdza w wywiadzie, że: „Była to świetna przykrywka dla działalności, która pozwoliła komunikować się nam w małych grupach i prowadzić pracę zespołową. Niezwykle aktywny był Ryszard Zarzycki, który stworzył te komórki”²⁶.

Zarzycki ze względów rodzinnych musiał opuścić Warszawę w 1940 r., by w zaprzyjaźnionych majątkach zarabiać korepetycjami lub prowadząc administrację, do czego nie miał absolutnie talentu. Jak tylko okoliczności pozwalały przyjeżdżał do Warszawy, nie tracąc kontaktów konspiracyjnych. Uniknął masowych aresztowań, które nastąpiły w marcu 1941 r., gdy okupant likwidował SKSS. Aresztowani zostali wówczas m.in. Niemiec i Beresiewicz, których następnie wywieziono do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, gdzie zginęli w 1943 r. Już w lipcu 1942 r. Zarzycki wrócił na stałe do Warszawy, gdzie zapewniono mu etat. Nie wybrał on jednak pracy w redakcji „Biuletynu Informacyjnego”, lecz pełnienie trudnych funkcji w „Szarych Szeregach”²⁷ – był m.in. wizytatorem Chorągwi Krakowskiej, a potem Lwowskiej, kierownikiem Wydziału Grup Szturmowych-GS „Pasięki”, skończył kurs „Agrikoli” podchorążówki GS, został członkiem Rady Programowej przy Naczelniku [Stanisławie Broniewskim]. Wiosną 1944 r. otrzymał przydział do batalionu „Parasol”, wraz z Józefem Piątkowskim badał możliwości zorganizowania obozu treningowego dla przyszłych skoczków spadochronowych – taką perspektywę przewidywano dla żołnierzy batalionu. Równocześnie kończył studia w Tajnej Szkole Dziennikarskiej. Zginął w czasie Powstania Warszawskiego, oczekując w lokalu konspiracyjnym przy ulicy Sandomierskiej 23 na telefon z Woli, gdzie walczył „Parasol”. Został rozstrzelany przez patrol SS-manów pacyfikujących okolice ulicy Rakowieckiej. Piotr Stachiewicz, autor monografii „Parasol”²⁸, nie podał informacji o Zarzyckim. Zaznaczył jednak, że podziela opinię Marii Kann, popierającej kpt. Borysa w sporze z „Pasięką”²⁹. Dla kapitana Borysa

²⁵ D. Rapacka, M. Wiśniewska, *Mysleć, najcenniejszy to podarunek jaki można otrzymać...*, wybór tekstów R. Zarzyckiego do przyjaciół z „Kuźnicy”; „Przegląd Powszechny” 1983, nr 10/746 z października (Jezuici – Warszawa).

²⁶ S. Maliszewski, dz. cyt., s. 50.

²⁷ Etaty, skromne, w organizacjach wojskowych i cywilnych Polskiego Państwa Podziemnego były przydzielane osobom w pełni dyspozycyjnym (przez 24 godziny). Przyznawano też połowy i ćwierci etatu.

²⁸ P. Stachiewicz, „Parasol”. *Dzieje Oddziału do zadań specjalnych*, wyd. 3, Warszawa 1988.

²⁹ Tamże, s. 68 – kapitan Adam Borys, skoczek spadochronowy, dowódca batalionu „Parasol”. Niektóre przydziały konspiracyjne są trudne do ustalenia, gdy po wojnie ważniejsze były ekshumacje poległych (zob.: S. Broniewski, *Całym życiem*, s. 69, Warszawa 1983).

harcerstwo to służba, a sprostać wymaganiom w „Parasolu” mógł tylko element o najwyższych wartościach moralnych. Bezpieczeństwo oddziału nie dopuszczało do luźnych kontaktów poza nim, w tym harcerskich. Dlatego, gdy polecono mu (należy przypuszczać władze wojskowe), by Zarzycki „znalazł miejsce” w „Parasolu”, przydzielił mu zadanie dość enigmatyczne i nie włączył do żadnej komórki oddziału.

Samokształcenie, praca społeczna, nawet wydawanie tajnych gazetek nie stanowiły w opinii młodych konspiratorów wystarczającej kontrakcji na politykę okupanta. Dlatego rozgłos i powszechny aplauz wywołały akcje przeprowadzone przez Organizację Małego Sabotażu „Wawer” kierowaną przez komendanta Aleksandra Kamińskiego, który przyjął pseudonim „Dąbrowski” dla uczczenia pamięci serdecznego przyjaciela, harcmistrza Juliusza Dąbrowskiego, rozstrzelanego 2 kwietnia 1940 r. w lesie w Palmirach. 1 listopada 1940 r. na pierwszej stronie „Biuletynu Informacyjnego” ukazał się artykuł pt. „Mały Sabotaż”, w którym zachęcano, by w różny sposób utrudniać życie okupantowi, nie narażając nikogo na represje, np. nie wykonywać zarządzeń, nie odpowiadać na pytania zadawane po niemiecku, pisać na parkanach antyniemieckie wierszyki itp. Po naradach, w których uczestniczyli kuźniczanie: Józef Piątkowski, Leszek Wysocki, Antoni Bereśniewicz i Maria Straszewska, postanowiono przeprowadzić wzorcową akcję polegającą na wybijaniu szyb w witrynach zakładów fotograficznych w Śródmieściu, które wystawiały fotografie umundurowanych Niemców. „5 grudnia, w godzinach dużego nasilenia ruchu Antoś, Leszek, Józek i Ja przeprowadziliśmy akcję pod komendą »Kamyka«, który sam też dzielnie walił kamieniami (...) ćwiczyliśmy rzuty kamieniem, które się owijało w papier, żeby słumić uderzenie o szkło. Byłam osobą zabezpieczającą (...) Akcja się udała. Plotka jak to plotka, wszystko wyolbrzymiała, pomnożyła liczbę wybitych szyb”³⁰. Miesiąc później, 8 stycznia 1941 r., we wspomnianym „Źródle” Bereśniewicz, korzystając z własnych doświadczeń, zamieścił instruktarz pt. „Do czego służą kamienie”. Od tej pory we „Wskazówkach na co dzień” zachęcano do właściwych zachowań na ulicy, czasami w sposób zgoła naiwny: „Spotęgujemy spojrzeniem atmosferę wrogości otaczającą najeźdźców, a stracą na pewności siebie. Pamiętajmy, gdyby spojrzenie mogło zabijać, obowiązkiem naszym byłoby uśmiercenie każdego spotykanego Niemca”³¹.

W pierwszym roku okupacji, kiedy powszechnie pocieszano się, że „alianci ruszą” i wojna się skończy, można było się zadowolić sukcesami Małego Sabotażu, ale wojna się przedłużała i życie stawało się coraz cięższe. Straszewska została zaprzysiężona w Służbie Zwycięstwa Polski, pierwszej organizacji wojskowej, która wkrótce przyjęła nazwę Związku Walki Zbrojnej (ZWZ), a od lutego 1942 r. Armii Krajowej (AK). Rekomendowała ją jedna z komendantek Pogotowia Harcerek, Wanda Kraszewska-Ancerowiczowa „Lena”, która od kwietnia 1941 r. była kierownikiem Wydziału Kolportażu BiP – Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej ZWZ-AK. W tym samym czasie Straszewska dostała nowy, konspiracyjny przydział: „Wczesnym rankiem niespodziewanie przybiegła do mnie łączniczka Kamyka, wręczyła mi bibułkową karteczkę, Kamyk zaprosił mnie jeszcze tego dnia rano do kawiarni Teatralnej, która mieściła się na Krakowskim Przedmieściu, tuż obok narożnika Oboźnej. (...) Dzień był piękny, słoneczny prawie upalny. W kawiarni oprócz nas nikogo nie było ze względu na wczesną porę.

³⁰ S. Maliszewski, dz. cyt., s. 73.

³¹ M. Wiśniewska, *Harcercz, Żołnierz, Obywatel*, s. 107.

Zwrócił się do mnie, że chciałby, żebym została jego »szefem sztabu« (...), postawił mi dwa zasadnicze warunki. Po pierwsze, musiałabym wyłączyć się z innej aktywności konspiracyjnej, przekazać komuś innemu »Kuźnicę« i zwolnić się z funkcji w Chorągwi Warszawskiej oraz uciąć wszystkie dotychczasowe kontakty z ludźmi podziemia. Po drugie – skończenie studiów”³².

Konspiratorzy spotykali się w kawiarniach, parkach, na ulicy, w kościele. Nawet przestrzegając zasad konspiracji, narażeni byli w każdej chwili na aresztowanie, a potem na Pawiak, Oświęcim... Straszewskiej dwukrotnie groziło aresztowanie na ulicy, uratowali ją przyjaciele z konspiracji i znajomy jeszcze z czasów przedwojennych. Po prostu urodziła się „pod szczęśliwą gwiazdą”. Kuźniczanki były cenione w konspiracji za sumiennosc, odwagę, inteligencję. Halina Urbanowicz, studentka tajnych kompletów SGGW, została łączniczką BiP i Komitetu Walki Cywilnej, a od maja 1944 r. kierowała pocztą „Pasiaki”³³. Aniela Rosier-Siedlecka, członek „Kuźnicy” z Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, zaprzysiężona przez Straszewską na jesieni 1939 r., została przydzielona do kolportażu Wandy Kraszewskiej-Ancerewiczowej, przyjmując pseudonim „Aniela Piotrowska”. Do Radomia, Krakowa, Piotrkowa, a nawet Lwowa, dostarczała głównie „Biuletyn Informacyjny”, została odznaczona Krzyżem Walecznych³⁴. Wspomniana już Irena Kleczyńska działała początkowo w zespołach pomocniczych na Pradze-Szmulki (opieka nad trudną młodzieżą w Ognisku zorganizowanym przy Społecznej Kuchni; gry, zabawy, nauka piosenek, założenie ogródka warzywnego na terenie Ogrodu Zoologicznego). Od 1941 r. do wybuchu powstania obsługiwała skrzynkę „Pasiaki” Edwarda Zürna w sklepie papierniczym Grzybowska 90 – Sprzedaż Papierów Pakowych. Założono tam skład prasy konspiracyjnej, po którą zgłaszali się kurierzy z terenów Generalnego Gubernatorstwa, Ziemi Zachodnich i Południowych (Lwów) Polski. W lipcu 1943 r. przywieziono tam cały pierwszy nakład *Kamieni na szaniec*³⁵: „Straszna zima 1941/42. W sklepie podłoga z lastriku, nie ma pieca i żadnego ogrzewania. Mimo drewniaków marzną mi nogi, odmroziłam do ran palce u rąk. Często gościem bywa tu Janek Błoński, też kuźniczan, student Politechniki Warszawskiej. (...) W nocy z 3/4 listopada 1942 gestapo w mieszkaniu na Brackiej aresztowało całą jego rodzinę, wojnę przeżyła tylko siostra, Janek został zakatowany na śmierć podczas kolejnego przesłuchania w al. Szucha. (...) Skrzynki nie likwidujemy, jesteście stale skrzynką na prasę. W 1943 r. znowu aresztowania w »Wawrze« na Pradze, jest wyspa, a trzeba pisać i rysować na murach, jak gdyby nic się nie stało. Po zamknięciu sklepu jadę więc na Grochów do Krystyny Wiśniewskiej »Magdy« też harcerki z Kuźnicy ze Szkoły Głównej Handlowej, kierowniczką Zespołu Kobiecego na Pradze³⁶. („Magda” razem z mężem Tadeuszem Szabelskim „Kaktusem” była od 1943 r. w Oddziale Specjalnym Agat-Pegaz „Parasol”, kierowali działalnością kancelaryjną dowództwa, polegli 21 września 1944 r. na Czerniakowie). Maria Jędrzejkiewicz-Zürn, studentka z „Kuźnicy” na Akademii Nauk Politycznych, narzeczona, a potem żona Edwarda,

³² S. Maliszewski, dz. cyt., s. 81.

³³ AMH, Kuźnica.

³⁴ Tamże.

³⁵ Opowiadania o „Wojtku” i „Czarnym” w: [A. Kamiński], J. Górecki, *Kamienie na szaniec*, Warszawa 1943, nakład 2 tys. egzemplarzy (W. Chojnacki, *Bibliografia zwartych druków konspiracyjnych wydanych pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*).

³⁶ I. Kleczyńska-Mycke „Ira” – „Grzybowska 90”, Stowarzyszenie „Szarych Szeregów”, Materiały Historyczne, Warszawa, wrzesień 1996 (35).

matka Marka, do jego urodzenia w maju 1942 r. obsługiwała również skrzynkę na Grzybow-
skiej 90: „Małżeństwo wpłynęło na intensyfikację mojej pracy konspiracyjnej. W mieszkaniu
naszym [przy ulicy Świętokrzyskiej] przebywali stale dwaj bracia męża i ich kolega, każdy zaan-
gażowany w konspiracji. Przyjmowanie i oddawanie meldunków, telefonów, przygotowywanie
paczek z prasą i książkami wysyłanych głównie do Poznańskiego i Pomorza w porozumieniu
z kolejarzami. (...) Czasami, przed jakąś akcją przewoziłam broń w wózku dzieciennym naszego
synka Marka. Po obu stronach ulicy towarzyszyli mi wtedy dla ochrony chłopcy z bronią”³⁷.
Porucznik Edward Zürn, dowódca Kompanii tzw. Harcerskiej zgrupowania „Bartkiewicza”,
poległ 23 sierpnia w Śródmieściu w okolicach obecnego placu Powstańców Warszawskich.

W NOWEJ RZECZYWISTOŚCI

Na pierwszą, powojenną zbiórkę „Kuźnicy”, w lutym 1946 r., którą prowadził Józef Piątkowski,
przybyło 20 kuźniczan. Sporządzono listę poległych i reaktywując krąg, nadano mu imię Ry-
szarda Zarzyckiego, który – jak uznano w czasie dyskusji – nadał mu charakter „mniej bojowy,
a bardziej głęboko samokształceniowy”³⁸. Stanisław Broniewski po wojnie określił Zarzyckie-
go „człowiekiem przyszłości, człowiekiem nowej ery”³⁹. Zarzycki nie ulegał złudzeniom – nie
oczekiwał ani awansów, ani orderów. Napisał w „Piśmie Młodych 1943”, na marginesie książki
A.J. Cronina *Gwiazdy patrzą na nas*: „(...) czy wszystkie ofiary, całe ukryte bohaterstwo będzie
środkiem do celu aferzysty, wojennej kanalii? Namiętne pragnienie lepszego świata odpowiada
– nie, rozwaga, doświadczenie – czemu nie? (...) Jeżeli zwycięża nasza sprawa, to nie znaczy, że
my osobiście zwyciężamy (...) Najlepsi i najwartościowsi nie staną z kombinatorami w jednym
rzędzie w walce o zyski. Będą nadal oddawać wszystkie siły w przekształcenie świata. Najwięk-
sze bohaterstwo, to największa bezinteresowność”⁴⁰. Na sporządzonej wówczas liście poległych
kuźniczan, na pewno fragmentarycznej, nieopierającej się na kwerendach, znalazła się np. Ewa
Fariaszewska z ASP, która w powstaniu brała udział w akcji ratowania zabytków. Umieszczono
też Floriana Marciniaka, naczelnika „Szarych Szeregów”, i Eugeniusza Stasieckiego, szefa „Pa-
sieki”, zblizonych w poglądach na harcerstwo do „Kuźnicy”: „Marciniak, nie wiązał »Szarych
Szeregów« z żadną opcją polityczną. Kolejną zasadą, której przestrzegał i uczył harcerzy było
zachowanie normalności mimo wszystko”⁴¹. Stasieckiego, przedwojennego nauczyciela szko-
ły powszechnej w Częstochowie tak zapamiętał jego zwierzchnik: „W bardzo krótkim czasie
wyróżnił się nowym stylem pracy harcerskiej, odmiennym od schematycznego do pewnego
stopnia stylu starszych instruktorów harcerskich”⁴².

W 1946 r. liczono, że w nowej sytuacji politycznej znajdzie się „furtka”, która umożli-
wi działalność „Kuźnicy”. Zachowała się karta wstępu dla dr Heleny Urbanowicz na zebranie
starszyny harcerskiej u premiera Edwarda Osóbki-Morawskiego, w Prezydium Rady Mini-

³⁷ AMH, Kuźnica.

³⁸ Tamże.

³⁹ S. Broniewski, dz. cyt., s. 69.

⁴⁰ M. Wiśniewska, *Harcerz, Żołnierz, Obywatel*, s. 107.

⁴¹ L. Niedbalska, *Ja odszedłem, Wy, którzyście zostali – czuwajcie*, „Biuletyn Informacyjny” 2011, nr 5, Studium Polski Podziemnej, Londyn.

⁴² D. Kaczyńska, G. Pyka, *Piotr Pomian – szef Głównej Kwatery Szarych Szeregów*, Warszawa 1984, s. 28.

strów, w dniu 19 maja, na które zapraszał Janusz Wierusz-Kowalski, przewodniczący Związku Harcerstwa Polskiego. W gmachu Kreślarni Politechniki Warszawskiej kuźniczanie otworzyli 15 czerwca tegoż roku wystawę „W walce o polskość Warmii i Mazur” pod patronatem ministra oświaty Czesława Wycecha i rektora Politechniki Warszawskiej prof. Edwarda Warchałowskiego. Zaproszenia wysyłał Harcerski Krąg Instruktorów „Kuźnica”, podpisywała kierowniczka Maria Straszewska⁴³. „Na pierwszym spotkaniu założycielskim stwierdziliśmy jak ogromne »Kuźnica« poniosła straty (...) Byłam osobą koordynującą w kontaktach, z ówczesnymi władzami. (...) W roku 1946, a więc tuż po zakończeniu działań wojennych, odbył się w Olsztynie pierwszy kurs dla instruktorów działających na Warmii i Mazurach (...), prowadziłam ten kurs. Potem udaliśmy się do Fromborka (...) opustoszałego, wypalonego. Zachowały się ruiny rynku, katedry. Tam założyliśmy swoją kwaterę”⁴⁴.

Halina, Halszka (Helena) Urbanowicz, instruktorka Warszawskiej Chorągwi Harcerki (1945-1948), kierowniczka Służby Warmii i Mazur, wówczas członek zespołu Starszoharcerskiego Kręgów Akademickich „Kuźnica”, zorganizowała razem z harcmistrzem Zembruskim trzy wyprawy harcerskie na Mazury, pierwszą w grudniu 1945 r., dwie następne w lutym 1946 r. W notatce „na gorąco” z Olsztyna pisała: „Prusy Wschodnie to kraj biedny, bez środków materialnych, komunikacji. To kraj, któremu przede wszystkim potrzeba ludzi chcących i mogących pracować z sercem, entuzjazmem i wytrwale”⁴⁵. Konrad Zembruski został pierwszym komendantem Chorągwi Mazursko-Warmińskiej ZHP, a zarazem komisarzem Nadzwyczajnej Komisji do Walki z Epidemiami, co ułatwiało kontakty harcerstwu z władzami. Nie spełniły się nadzieje Halszki Urbanowicz (od 1953 r. Urbanowicz-Woyke, wyszła za mąż za prof. Jerzego Woyke), że uda się kontynuować działalność „Kuźnicy”. Wybrała drogę naukową, została profesorem SGGW, prowadziła stację doświadczalną w Skierniewicach. W styczniu 1957 r. Straszewska pisała do Urbanowicz: „Sytuacja osobista – przede wszystkim byłam pod stałą i nader troskliwą opieką pewnego Urzędu (...). A Harcerstwo? Sytuacja w dziedzinie wychowania jest katastrofalna. Myślę, że kogośkolwiek w jakiegokolwiek postaci z naszego dawnego grona instruktorskiego może w obecnej pracy harcerskiej pomóc, wziąć udział, czy wspomagać ją – powinien to robić. Oczywiście polityczne „ustawienie” obecnego harcerstwa jest bardzo trudne (...) kierunek, jaki się teraz organizacji nadaje, jest raczej wypadkową kompromisów ludzi, których do młodzieży bynajmniej zaliczyć nie można, a nie ideową koncepcją ruchu młodych, tak jak to było za naszych czasów”⁴⁶.

Urząd Bezpieczeństwa inwigilował niejedną instruktorkę z „Kuźnicy”. Aleksandrovi Kamińskiemu nie pozwolono wrócić do pracy z młodzieżą – rozkazem naczelnika ZHP z 15 czerwca 1949 r. wyrzucono go z ZHP, bardzo już wypaczonego (bez lilijek i przyrzeczenia harcerskiego), odebrano też stopień harcmistrza. Po zjeździe łódzkim ZHP w 1956 r., zgodził się na członkostwo w Naczelnej Radzie Harcerskiej NRH, ale wkrótce wystąpił. Tak tłumaczył swoją decyzję jednemu z uczestników zjazdu: „Od chwili, kiedy skryształizowało się harcerstwo na zjeździe łódzkim, odczuwa się, jak gdyby jakaś kula u nogi towarzyszyła moim krokom w harcerstwie (...). Tą kulą u nogi jest wierność w stosunku do samego siebie. (...) Tylko tym mogę wytłumaczyć, dlaczego tyle czasu i energii poświęciłem przed wojną sprawie żydowskiej.

⁴³ AMH, Kuźnica.

⁴⁴ S. Maliszewski, dz. cyt., s. 227–230.

⁴⁵ AMH, Kuźnica.

⁴⁶ Tamże.

Broniłem nie tylko Żydów, ale i Litwinów, Ukraińców. Mając możliwość dobrego zarabiania, jako nauczyciel szkół średnich w prywatnych gimnazjach warszawskich, wpakowałem się w bardzo obciążające i życie, i kieszeń, i czas schroniska sierot w Warszawie, potem dzieci bezrobotnych. To jest ta sama linia – stać przy słabym, wspierać pokrzywdzonego”¹.

Kazimierz Sabbat opiekował się harcerstwem na obczyźnie aż do 1967 r., kiedy przyjął funkcję przewodniczącego Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego. Przewodniczył zjazdowi harcerskiemu w Wielkiej Brytanii w kwietniu 1945 r., w którym uczestniczyło ok. 400 osób, z których większość była żołnierzami Polskich Sił Zbrojnych. Zjazdy Starszego Harcerstwa odbywały się w Szkocji, we Włoszech, 30 stycznia Sabbat zorganizował Ogólny Zjazd Instruktorów Harcerskich (60 osób) w Paryżu, gdzie dyskutowano o roli wychowawczej ludzi dorosłych i ich udziale w życiu społecznym oraz poruszono sprawę pomocy dla harcerstwa w kraju. W lipcu 1946 r. we Włoszech, na zjeździe Starszego Harcerstwa – instruktorów działających w ZHP na Wschodzie, w II Korpusie Polskim, poznał Ryszarda Kaczorowskiego i to był początek ich przyjaźni. Sabbat zdobył niezależność finansową, zakładając z przyjaciółmi prywatną firmę nazywaną popularnie „Limbą”, wspierał przyjaciół i znajomych, a przede wszystkim obozy harcerskie i wyprawy żeglarskie. Utrzymywał kontakt z przyjaciółmi z Polski, których gościł w swojej prywatnej siedzibie, w tzw. Zameczku².

Kuźniczanie w większości znaleźli swoje miejsce w kraju, pracując naukowo w dziedzinach dalekich od polityki. Wspomniana Aniela Rosier-Siedlecka pracowała po wojnie w Biurze Odbudowy Stolicy, zdobyła dyplom inżyniera architekta. Wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstanek, gdzie zajmowała się m.in. adaptacją kaplic do nowej liturgii. Została członkiem Komisji Episkopatu ds. Sztuki Sakralnej. „Kuźnica” przyciągała ludzi o różnych światopoglądach, co nie tylko nie przeszkadzało im wspólnie działać, ale również zawierać przyjaźnie.

Druka wyprawa do Olsztyna – „jedziemy pociągiem, wracamy samochodem”, ze zbiorów Muzeum Harcerstwa w Warszawie

¹ A. Kamiński, *O Harcerstwie (teksty zapomniane 1956-1978)*, Warszawa 1988, s. 65.

² J. Danel, dz. cyt.

Summary

Maria Wiśniewska, *A meeting 70 years after. “Kuźnica” Association of Academic Senior Scouting Organizations in Warsaw (1937-1947)*. The article makes reference to the interview with Professor Maria Straszewska, “Emma”, published as a book in 2011, where she mentions the students’ scouting organization “Kuźnica”. Its objectives included implementing in public life the principles of Scouting such as tolerance of different points of view or engagement in charity, and, in the face of impending war, getting ready to defend the country. Under Nazi occupation, Kuźnica was engaged in underground resistance, which involved issuing illegal patriotic publications and minor-sabotage operations in the streets of Warsaw, such as anti-Nazi graffiti as well as patriotic slogans on city walls, buildings and Nazi offices. Educational work was carried out among the morally neglected youth. During the Warsaw Uprising (August-September 1944) many of its activists were killed in combat. After the war, the communist regime banned all independent organizations, including scouting groups and Kuźnica.

Kuźnica’s founder and leader, Kazimierz Sabbat (1913 – 1989) left Poland in September 1939 as a soldier and made his way to the British Isles in order to fight for the independence of Poland alongside the Allies. He remained in exile, where he organized scouting groups among Polish refugees. He was Prime Minister (1976-1986) and President (1986 until his death in 1989) of Polish Republic-in-exile.

Zbigniew Tucholski

POWOJENNA ODBUDOWA MUZEUM KOMUNIKACJI W WARSZAWIE¹

W czerwcu 1945 r.² przedwojenny organizator i przewodniczący Rady Muzeum Komunikacji inż. arch. Józef Wołkanowski³, kustosz Władysław Woydno⁴ oraz konserwator i konstruktor

¹ Tekst ten stanowi kontynuację artykułu: Z. Tucholski, Straty wojenne i zniszczenie Muzeum Komunikacji w Warszawie, opublikowanego w „Kronice Warszawy” 2011, nr 2 (146), s. 39-51.

² AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 193, pismo Władysława Woydno do Departamentu Ogólnego Ministerstwa Komunikacji z 24 I 1946 r.

³ Józef Wołkanowski (ur. 2 IV 1880 r. w Mińsku Litewskim, zm. 2 VIII 1963 r. w Warszawie), inżynier architekt, syn Szymona i Stefanii z Inczyków. W latach 1903-1913 studiował na Politechnice w Warszawie, a następnie na Wydziale Architektury Politechniki Ryskiej. Członek Korporacji Akademickiej „Welecja”, w gimnazjum działał w tajnym Związku Młodzieży Niepodległościowej. Podczas studiów przewodniczący tajnego koła Młodzieży Polskiej, założyciel organizacji „Oświata” w Rydze. Po 1918 r. naczelnik Wydziału Architektury Ministerstwa Kolei Żelaznych. Następnie dyrektor Dyrekcji Kolei Państwowych w Stanisławowie, a po jej likwidacji dyrektor DOKP w Krakowie. W połowie lat 30. XX w. dyrektor Centralnego Biura Zakupów Ministerstwa Komunikacji. Organizator Muzeum Kolejowego/Komunikacji oraz przewodniczący rady tej placówki. W 1945 r. zaangażował się w odbudowę Muzeum Komunikacji, w latach 1947-1951 przewodniczący Rady Muzeum w organizacji. W latach 50. i 60. XX w. przewodniczący Komisji Fachowej Transportu przy Radzie Naukowej Muzeum Techniki NOT w Warszawie. Odznaczony OOP IV kl., Złotym Krzyżem Zasługi, pochowany na cmentarzu na Służewie w Warszawie. Biogram na podstawie: Warszawa Welecka <<http://www.warszawawelecka.pl/ludzie/show/id/183>> [dostęp: 20 IX 2012] oraz materiałów własnych.

⁴ Władysław Woydno (ur. 1873 w Warszawie, zm. 1 VIII 1959 r. w Warszawie), artysta malarz, w 1899 r. rozpoczął studia w Warszawskiej Szkole Rysunku pod kierunkiem Wojciecha Gersona. Studiował w Academie Colarossi (Paryż), Regio Istituto di Belle Arti (Rzym) oraz historię sztuki na Uniwersytecie Rzymskim. Od 1914 r. był członkiem Straży Obywatelskiej, od 1918 r. w Legii Akademickiej. W 1919 r. ukończył kurs dyplomatyczno-konsularny zorganizowany przez MSZ przy Szkole Nauk Politycznych w Warszawie, w 1921 r. ukończył Wydział Polityczny tej szkoły. Od czerwca 1919 r. radca w Ministerstwie Sztuki i Kultury, pełnił funkcję wizytatora szkół artystycznych z ramienia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Był organizatorem Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie, współorganizatorem i wiceprezesem

Henryk Czeczott⁵ rozpoczęli intensywne działania w celu inwentaryzacji strat Muzeum Komunikacji oraz jego ponownej organizacji. Szacowanie strat placówki prowadzono wówczas w ramach Wydziału Odszkodowań Wojennych Departamentu Ogólnego Ministerstwa Komunikacji. Prace te związane były z rejestracją strat wojennych wszystkich jednostek organizacyjnych przedwojennego Ministerstwa Komunikacji. Obliczano je w celu uzyskania reparacji wojennych. Warto zaznaczyć, że jeszcze w 1945 r. prowadzono rzetelną i szczegółową ewidencję strat i zniszczeń spowodowanych zarówno w wyniku działań armii niemieckiej, jak i sowieckiej. Dopiero następne lata przyniosły prawie całkowitą eliminację z dokumentacji urzędowej pojęcia „straty ze strony armii sowieckiej”. Dzięki zaangażowaniu przedwojennych specjalistów zatrudnionych w tym wydziale udało się opracować szczegółowy katalog strat polskiej komunikacji w okresie wojny⁶.

W 1945 r. ze zgłiszcz magazynu kolejowego na stacji Warszawa Wileńska wydobyto część spalonych i zniszczonych eksponatów. Do najcenniejszych należał wypalony i uszkodzony metalowy model austriackiego parowozu towarowego serii Tr11. Było to niezwykle wierne i dokładne odwzorowanie tej lokomotywy wykonane w skali 1:5 przez uczniów Warsztatów Głównych I kl. PKP we Lwowie⁷.

Na zlecenie Biura Odszkodowań i Likwidacji MK Władysław Woydyno rozpoczął wówczas rejestrację i obliczanie strat Muzeum Komunikacji, rozgrabionego i zniszczonego przez Niemców. Dyrektor Biura Personalnego Ministerstwa Komunikacji zawarł z nim 18 maja 1945 r. umowę na prowadzenie tych prac: „Na skutek zlecenia tego prowadzona jest praca nad odtworzeniem inwentarzy Muzeum, oszacowaniem strat i stwierdzeniem, jakiemu losowi podlegały przedmioty poszczególne i jakie są widoki odzyskania lub zastąpienia przedmiotów równoważnymi. W pracy tej udało się ustalić, dokąd przewiezione zostały niektóre eksponaty zagrabione (...)”⁸. Dzięki odnalezieniu w siedzibie Związku Zawodowego Kolejarzy w Krakowie duplikatu Księgi Inwentarzowej Muzeum Komunikacji, w której znajdowały się adnotacje o miejscu wywiezienia zrabowanych eksponatów: „(...) stało się możliwe ustalenie ściśle dokąd przewiezione zostały eksponaty, wybrane przez niemiecką komisję, złożoną z prezesów kolei państwowych rzeszy niemieckiej i dyrektorów muzeów komunikacyjnych w Berlinie, Norymberdze i Monachium”⁹.

Institutu Wschodniego oraz prezesem Towarzystwa Przyjaciół Historii Warszawy. W latach 1937-1939 był kustoszem Muzeum Kolejowego/Komunikacji. Podczas okupacji ratował zbiory muzealne i biblioteczne przed zniszczeniem i grabieżą. W okresie powojennym podejmował działania w celu odtworzenia Muzeum Komunikacji i rejestracji jego strat wojennych. Biogram na podstawie: <http://domkawkaski.org/index.php?option=com_content&task=view&id=365&Itemid=37&limit=1&limitstart=1> [dostęp: 20 IX 2012] oraz materiałów własnych.

⁵ Danych biograficznych nie ustalono.

⁶ Jest on zachowany w zespole Ministerstwo Komunikacji w zasobie AAN w Warszawie.

⁷ *Przewodnik* [po Muzeum Kolejowym], Warszawa 1933, s. 9; model ten przewieziono do składnicy w nieczynnej hali lokomotywowni w Bytomiu, w 1958 r., stał się własnością Muzeum Techniki NOT w Warszawie i od tego czasu jest eksponowany w Zabytkowej Hucie Żelaza w Chlewickach; por.: Z. Tucholski, *Model parowozu towarowego serii Tr11 – Cenny eksponat przedwojennego Muzeum Komunikacji w zbiorach Muzeum Techniki NOT*, „Biuletyn Muzeum Techniki NOT” 2012, nr 11, s. 37-40.

⁸ AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 193, pismo Władysława Woydyny do Departamentu Ogólnego MK z 24 I 1946 r.

⁹ AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 202-203, pismo Władysława Woydyny do Departamentu Ogólnego Wydziału Odszkodowań Wojennych Ministerstwa Komunikacji z 13 V 1946 r.

Szczegółowo oszacowane straty Muzeum Komunikacji zamknęły się w gigantycznej kwocie 27,2 tys. zł., która obejmowała: lokal wystawowy przy ulicy Nowy Zjazd 1 – 16 tys. zł., składnicę na stacji Warszawa Wschodnia (Towarowa) – 10 tys. zł. oraz bibliotekę – 1,2 mln zł¹⁰.

17 grudnia 1945 r. do Biura Odszkodowań i Likwidacyjnego MK wezwano w celu złożenia zeznań w sprawie zrabowanych zbiorów Muzeum Komunikacji Władysława Langa, dyspozytora Zarządu Kolei Wąskotorowych w Gryficach (podczas okupacji sekretarza szkoły kolejowej Ostbahu w Makowie Podhalańskim) oraz Jana Augustynka, zawiadowcę stacji kolei wąskotorowych w Gryficach (w okresie okupacji zawiadowcą stacji Maków Podhalański). Zeznania tych świadków pozwoliły na uzyskanie informacji o miejscu wywiezienia części eksponatów przedwojennego muzeum¹¹.

Na początku stycznia 1946 r. dyrektor Wojciechowski¹² poinformował kustosa Woydynę o odnalezieniu w Jeleniej Górze muzealiów. W celu dokonania ich oględzin i ewentualnego przejścia na rzecz Ministerstwa Komunikacji delegowano tam kustosa Władysława Woydynę i konserwatora Henryka Czeczotta.

Do Jeleniej Góry przybyli oni 8 stycznia 1946 r. W trakcie wizyty u dyrektora Tramwajów Jeleniogórskich Leona Zaremby (u którego wcześniej złożone były muzealia) uzyskali oni informację, że zostały one przekazane do miejscowego Muzeum Narodowego¹³. 9 stycznia udali się do tej placówki, gdzie dyrektor Borkowski¹⁴ pokazał im 123 przedmioty znalezione w zamurowanej piwnicy jednej z willi niemieckich. Okazało się jednak, że była to kolekcja zabytkowej broni z okresu od XVI do XIX w.

Pomimo fiaska poszukiwań obaj muzealnicy postanowili przejrzeć zbiory Muzeum Jeleniogórskiego w celu ewentualnego odnalezienia eksponatów wywiezionych przez Niemców z warszawskiej placówki. Przedmiotów tych nie odnaleziono, dyrektor Borkowski zachęcał do dalszych poszukiwań w wioskach i zamkach sudeckich, jednak ze względu na brak czasu nie podjęto tego tropu¹⁵.

Wyjazd na Dolny Śląsk nie zakończył się jednak całkowitym niepowodzeniem, kustosz Władysław Woydyno odnalazł bowiem i przejął na rzecz Ministerstwa Komunikacji, a następnie wysłał do Warszawy, kilka bardzo cennych eksponatów związanych z historią komunikacji: prototyp welocypedu z XIX w., modele dyliżansu, omnibusu z XIX w. oraz wózka dwukołowego tzw. bidki¹⁶. Eksponaty te najprawdopodobniej znajdują się obecnie w zbiorach Muzeum

¹⁰ AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 195-206, wykaz strat poniesionych przez Muzeum Komunikacji w Warszawie za okres od dnia 1 IX 1939 r. do dnia 18 I 1945 r. na skutek działań wojennych grabieży dokonanej przez hitlerowców, sporządzony 9 III 1946 r.

¹¹ AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 178, Protokół zeznań ob. ob. Langa Władysława dyspozytora W.Z. 1 (Zarządu Kolei) Gryfice i Augustynka Jana, zawiadowcy stacji Gryfice, w sprawie przedmiotów muzealnych i pomocy naukowych wywiezionych przez Niemców ze szkoły kolejowej zorganizowanej przez „Ostbahn” w Makowie Podhalańskim.

¹² Nie ustalono imienia, być może chodzi o inż. Zdzisława Wojciechowskiego, w tym czasie naczelnika służby zasobów DOKP Wrocław.

¹³ Zapewne była to pierwsza powojenna nazwa późniejszego Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze.

¹⁴ Nie ustalono imienia.

¹⁵ AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 241, sprawozdanie z podróży do Jeleniej Góry, odbytej przez Władysława Woydynę dyrektora Muzeum Komunikacji i Henryka Czeczotta konserwatora tegoż muzeum.

¹⁶ Tamże.

Techniki NOT w Warszawie. Wobec braku zapisów proveniencyjnych w księgach inwentarzowych, nie ma jednak co do tego całkowitej pewności¹⁷.

Pod koniec delegacji, 14 stycznia 1946 r., kustosz Władysław Woydyno uzyskał zgodę rektora Politechniki Wrocławskiej prof. dr. inż. Edwarda Suchardy na przekazanie dubletów eksponatów i książek z Muzeum Technicznego we Wrocławiu oraz mogących się tam znajdować zbiorów przedwojennego Muzeum Komunikacji¹⁸.

Po powrocie z wyjazdu na Dolny Śląsk muzealnicy nadal prowadzili intensywne poszukiwania zbiorów. W ich trakcie udało się pozyskać dużą ilość wartościowych eksponatów i dokumentów oraz kolekcję 700 negatywów zdjęć ilustrujących zniszczenia wojenne na terenach warszawskiej i krakowskiej DOKP¹⁹. Odzyskano również kilkaset książek ze zbiorów biblioteki przedwojennego muzeum oraz ustalono, w czyich rękach znajdowały się znaczne ilości książek, cennych eksponatów i przyrządów, które oddano na przechowanie osobom prywatnym podczas okupacji. Na początku 1946 r. zaczęły napływać kolejne eksponaty, które miały stać się załącznikiem kolekcji przyszłego muzeum.

Władysław Woydyno uzyskał wówczas odpowiednie pomieszczenia magazynowe dla zbiorów w kompleksie budynków DOKP Warszawa, przy ulicy Targowej 74. Eksponaty zgromadzono następnie w nieczynnej parowozowni w Pilawie²⁰. W celu sformalizowania prowadzonej działalności w zakresie pozyskania muzealiów 24 stycznia 1946 r. Woydyno skierował pismo do Departamentu Ogólnego Ministerstwa Komunikacji: „Wobec powyższego stawiam wniosek udzielenia mi prawa przyjmowania przedmiotów wpływających na rzecz Muzeum do Ministerstwa Komunikacji, kwitowania odbioru tych przedmiotów, zwracania się do osób posiadających pod swą opieką przedmioty należące do Muzeum o ich zwrot, jak również do instytucji, skłonnych do ofiar na rzecz Muzeum o składanie darów, z których zazwyczaj powstają Muzea. Nadto stawiam wniosek, aby nadzór i opieka nad majątkiem Muzeum została powierzona ob. Czczottowi Henrykowi, konserwatorowi i konstruktorowi poprzedniego Muzeum, który został mi przydzielony do pomocy przy ustalaniu i szacowaniu strat, a pracuje ze mną od czerwca roku ubiegłego²¹”.

W odpowiedzi na to pismo wyrażono zgodę na przejmowanie eksponatów przez Władysława Woydynę (bez dodatkowego wynagrodzenia). Po długich staraniach Henryka Czczotta przeniesiono na etat w Ministerstwie Komunikacji, zatrudniając na stanowisku fachowego konserwatora i konstruktora zbiorów organizowanego muzeum²².

13 maja 1946 r. Władysław Woydyno, dysponując informacjami o miejscu wywiezienia eksponatów, wystąpił do Ministerstwa Komunikacji w sprawie delegowania do Niemiec

¹⁷ Kwerenda wykonana w Dziale Inwentarzy Muzeum Techniki NOT w Warszawie wykazała brak jakichkolwiek zapisów w kartach i księgach inwentarzowych dotyczących proveniencji tych eksponatów.

¹⁸ AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 241.

¹⁹ W 1945 r. zlecono poszczególnym DOKP wykonanie dokumentacji zniszczeń wojennych obiektów infrastruktury kolejowej. Materiał ten zachował się do naszych czasów w postaci szczątkowej i obejmuje jedynie materiały z kilku dyrekcji.

²⁰ Zbudowana przez Ostbahn w ramach programu „Otto”, przystosowania infrastruktury komunikacyjnej do ataku na Związek Sowiecki, parowozownia w Pilawie w okresie powojennym była nieczynna.

²¹ AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 193, pismo Władysława Woydyny do Departamentu Ogólnego MK z 24 I 1946 r.

²² AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 210, pismo dyrektora Departamentu Ogólnego MK do Gabinetu Ministra ze stycznia 1946 r.

konserwatora Henryka Czeczotta w celu prowadzenia poszukiwań i rewindykacji eksponatów przedwojennego Muzeum Komunikacji z niemieckich muzeów²³. Władze Ministerstwa Komunikacji nie podjęły wówczas takich poszukiwań ze względu na priorytety odbudowy transportu, prowadzoną rewindykację przedwojennego taboru PKP oraz innego mienia kolejowego. W następnych latach również nie było dobrego klimatu dla tego rodzaju poszukiwań, które były marginalne w stosunku do głównej działalności resortu związanej z odbudową zniszczonej komunikacji i wykonywaną pracą przewozową.

Działania mające na celu odtworzenie przedwojennego Muzeum Komunikacji odniosły jednak pozytywny skutek. Odbudowa placówki cieszyła się poparciem ministra komunikacji inż. Jana Rabanowskiego, który rozumiał potrzebę jej istnienia. Idei tej byli również przychylni inni przedwojenni inżynierowie zatrudnieni w resorcie na kierowniczych stanowiskach.

25 czerwca 1946 r. Minister Komunikacji wydał zarządzenie w sprawie powołania Muzeum Komunikacji z siedzibą w Warszawie, w którym czytamy: „Tworzy się ponownie po przerwie wojennej Muzeum Komunikacji, jako instytucję podległą bezpośrednio Ministerstwu Komunikacji, z siedzibą w m.st. Warszawie, dotowaną z kredytów przydzielonych przez Ministra Komunikacji”²⁴. Zarządzeniem o powołaniu jednostki zatwierdzono również „Tymczasowy regulamin Muzeum Komunikacji”²⁵.

Organizowana placówka miała obejmować wszystkie rodzaje transportu (oprócz morskiego), w jej skład wchodzić miały następujące działy: kolejowy, dróg kołowych, motoryzacji, dróg wodnych, lotnictwa, turystyki oraz hydrologiczno-meteorologiczny. Każdy dział zawierać miał grupy zbiorów: historyczną, współczesną, zagraniczną i naukową. W muzeum miała być zorganizowana biblioteka fachowa, gromadząca piśmiennictwo techniczne ze wszystkich dziedzin komunikacji²⁶.

Według postanowień nowego regulaminu nie zmieniła się również, w stosunku do przedwojennej, struktura organizacyjna jednostki. Placówka miała być kierowana przez dyrektora muzeum, a Rada Muzealna: „jest organem opiniodawczym, doradczym, i fachowym nadzorczym w stosunku do Muzeum”²⁷.

Identycznie jak w okresie międzywojennym, muzeum podporządkowano pod względem organizacyjnym Gabinetowi Ministra. Adres placówki w organizacji był wówczas następujący: Ministerstwo Komunikacji, Gabinet Ministra, Muzeum Komunikacji, ulica Chałubińskiego 4, Warszawa²⁸.

Formalne powołanie Muzeum Komunikacji pozwoliło na dalszą intensyfikację prac prowadzonych w zakresie poszukiwania i odzyskiwania eksponatów oraz gromadzenia nowych zbiorów. W celu pozyskania eksponatów (podobnie jak w okresie międzywojennym) minister Jan Rabanowski wydał 25 lipca 1946 r. „Odezwę Ministra Komunikacji w sprawie Muzeum Komunikacji”, ogłoszoną w „Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Komunikacji”, w którym

²³ AAN, Ministerstwo Komunikacji, sygn. 241, k. 202-203, pismo Władysława Woydyny do Departamentu Ogólnego Wydziału Odszkodowań Wojennych Ministerstwa Komunikacji z 13 V 1946 r.

²⁴ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji” 1946, nr 8, poz. 100, s. 132.

²⁵ Wraz z jego zatwierdzeniem stracił moc „Regulamin Tymczasowy Muzeum Kolejowego”, zatwierdzony rozporządzeniem Ministra Komunikacji z 21 V 1928 r.

²⁶ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji” 1946, nr 8, poz. 100, s. 132.

²⁷ Tamże, s. 133.

²⁸ Tamże 1946, nr 9, s. 176.

czytamy: „Ofiarą grabieży, prowadzonej systematycznie przez Niemców, padły piękne zbiory wystawione i udostępnione dla wszystkich w obszernych pomieszczeniach gmachu przy ul. Nowy Zjazd 1. Zagarnięta została wielka składnica mienia muzealnego, mieszcząca się w magazynach stacji Warszawa Wschodnia. Ostatecznej zagłady zbiorów i bogatej biblioteki muzealnej dokonał pożar wzniesiony przez wrogów. Uległa zniszczeniu placówka naukowa i oświatowa, stanowiąca politechnikę poglądową, dostępną dla wszystkich pragnących pogłębić swą wiedzę w zakresie komunikacji – owoc pracy i ofiarności pracowników tej dziedziny, którzy stworzyli tę placówkę pracą ofiarną i bezinteresowną lat kilkunastu”²⁹. W dalszej części odezwy minister apelował, by pracownicy komunikacji zaangażowali się w organizację muzeum oraz gromadzenie eksponatów mających związek z historią i rozwojem wszystkich dziedzin transportu³⁰.

31 marca 1947 r. Minister Komunikacji wydał zarządzenie o ustroju Rady Muzealnej Muzeum Komunikacji, zatwierdzając równocześnie „Tymczasowy Regulamin Rady Muzealnej Muzeum Komunikacji”³¹. 23 maja 1947 r. minister powołał radę w następującym składzie: inż. arch. Józef Wołkanowski – przewodniczący, inż. Edward Barysz (specjalista urzędzeń zabezpieczenia ruchu kolejowego, dyrektor Departamentu Elektrotechnicznego Ministerstwa Komunikacji) – zastępca przewodniczącego oraz członkowie: mgr Helena Grotkowska (krajoznawca, autorka przedwojennych przewodników), inż. Adam Koczorowski (zasłużony inżynier służby drogowej PKP), inż. Wacław Młodecki (dyrektor Departamentu Mechanicznego Ministerstwa Komunikacji), inż. Aleksander Gajkowicz (dyrektor Departamentu Dróg Kołowych Ministerstwa Komunikacji), inż. Zdzisław Kornacki (inżynier hydrotechnik, specjalista w zakresie śródlądowych dróg wodnych), inż. Jan Madejczyk (dyrektor Departamentu Lotnictwa Cywilnego Ministerstwa Komunikacji), inż. Stanisław Wasilewski³² (zasłużony inżynier służby trakcji PKP) oraz inż. Mieczysław Kostrzewski³³. Jak widzimy, specjalność zawodowa członków rady oraz ich kompetencje odpowiadały zakresowi tematycznemu i profilowi poszczególnych działów muzeum.

W 1948 r. grupa entuzjastów z inż. arch. Józefem Wołkanowskim i kustoszem Władysławem Woydyną na czele, przy współpracy Rady Technicznej przy Ministrze Komunikacji, opracowała program i projekt budowy Muzeum Komunikacji w miejscu przedwojennej lokalizacji Centralnego Muzeum Techniki (między mostem Średnicowym a mostem Poniatowskiego na Pradze). Projekt gmachu opracowany został przez inż. arch. Hannę Adamczewską-Wejchert, zatrudnioną wówczas w Pracowni Naukowo-Produkcyjnej Politechniki Warszawskiej³⁴. Pomimo tego, że projekt muzeum nie jest znany, można przypuszczać, że budynek autorstwa późniejszego współprojektanta miasta Nowe Tychy otrzymałby niewątpliwie w trakcie budowy okazały socrealistyczny kostium.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże 1947, nr 5, poz. 61, s. 145.

³² Był to drugi po inż. arch. Józefie Wołkanowskim członek rady przedwojennego Muzeum Komunikacji, por.: Z. Tucholski, *Straty wojenne i zniszczenie Muzeum Komunikacji w Warszawie* [w:] „Kronika Warszawy” 2011, nr 2, s. 40.

³³ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji” 1947, nr 6, poz. 85, s. 185; danych dotyczących ówczesnego stanowiska inż. Mieczysława Kostrzewskiego nie ustalono.

³⁴ C. Ługowski, „Muzea Techniczne w Polsce”, maszynopis niepublikowany, Archiwum Muzeum Techniki NOT w Warszawie, s. 13-14.

22 stycznia 1949 r. Minister Komunikacji przyznał specjalne nagrody pieniężne: „(...) za wykazanie dużego zainteresowania i pomocy przy rozwoju Muzeum Komunikacji, wyszukanie i dostarczenie eksponatów o dużej wartości muzealnej oraz naprawę ich, jak również wskazanie źródła pozyskania eksponatów (...)”³⁵, następującym pracownikom PKP: Teodorowi Korzeniowskiemu pracownikowi Warsztatów Gł. I kl. PKP w Bydgoszczy, Franciszkowi Bachorzowi pracownikowi Warsztatów Elektrotechnicznych PKP w Gdyni oraz Witoldowi Szembergowi pracownikowi Biura Personalnego DOKP Wrocław³⁶.

Muzealnicy prowadzili fachową inwentaryzację pozyskiwanych zbiorów – podczas prac organizacyjnych na eksponatach umieszczano metalowe tabliczki inwentarzowe o treści: „Muzeum Komunikacji, N^o inwent. ekspon.” – wybijano na nich numery inwentarzowe, np. 246³⁷. Założono również nowe księgi inwentarzowe w formie specjalnego druku opracowanego na zamówienie Muzeum Komunikacji³⁸.

Pozyskiwane zbiory biblioteczne stemplowano okrągłą pieczęcią o średnicy 2,5 cm: w pierścieniu zewnętrznym znajdował się napis: Biblioteka Muzeum Komunikacji, rozdzielony sześcioramienną gwiazdką, wewnątrz okręgu stylizowane koło sześcioszprychowe stanowiące symbol komunikacji lądowej. Poniżej pieczęci znajdowało się miejsce do wpisania numeru inwentarzowego³⁹.

Do największych osiągnięć organizowanej placówki zaliczyć należy pozyskanie bardzo cennej kolekcji aparatów telefonicznych i telegraficznych oraz central telefonicznych. Znajdują się w niej unikatowe egzemplarze aparatów wycofywanych z eksploatacji pod koniec lat 40. XX w. Kolekcja częściowo opatrzona tabliczkami inwentarzowymi Muzeum Komunikacji znajduje się w zbiorach Muzeum Techniki NOT w Warszawie.

Do zbioru Muzeum Komunikacji pozyskiwano oprócz materiałów historycznych, na zasadach nieformalnego „egzemplarza obowiązkowego”, również bieżące materiały dokumentujące odbudowę polskiego kolejnictwa⁴⁰. Z terenu Ziem Zachodnich przejęto bardzo cenny niemieckojęzyczny księgozbiór obejmujący prace z zakresu komunikacji (od połowy XIX w. do 1944 r.). Wartość szczególną ma unikatowy w polskich zbiorach zbiór kilkuset rysunków technicznych pruskich urządzeń zabezpieczenia ruchu kolejowego oraz sygnalizacji z końca XIX w.⁴¹

Zarządzeniem Ministra Komunikacji z 16 lipca 1950 r. Muzeum Komunikacji podporządkowano pod względem organizacyjnym bezpośrednio Departamentowi Techniki Ministerstwa

³⁵ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji” 1947, nr 6, s. 117.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tabliczki inwentarzowe są zachowane na części eksponatów dawnego Muzeum Komunikacji znajdujących się w zbiorach Muzeum Techniki NOT w Warszawie.

³⁸ Los powojennych ksiąg inwentarzowych Muzeum Komunikacji nie jest znany, pomimo szeroko zakrojonych kwerend autor nie natrafił na ich ślad. Pierwsze księgi inwentarzowe Muzeum Techniki NOT w Warszawie prowadzono na oryginalnych drukach Muzeum Komunikacji.

³⁹ Wobec likwidacji w 1951 r. Muzeum Komunikacji (w organizacji) najprawdopodobniej nie zdążono nadać sygnatur i opracować katalogu bibliotecznego. Zachowane materiały Muzeum Komunikacji w zbiorach Biblioteki Muzeum Techniki NOT w Warszawie są jedynie opieczętowane i nie posiadają sygnatur.

⁴⁰ Kolekcja Muzeum Komunikacji zachowana w zbiorach bibliotecznych Muzeum Techniki NOT w Warszawie obejmuje ok. 200 bardzo cennych książek, wykresów ruchu pociągów, służbowych rozkładów jazdy oraz przepisów i instrukcji z zakresu kolejnictwa.

⁴¹ Obecnie w zbiorach Biblioteki Muzeum Techniki NOT w Warszawie.

Komunikacji⁴². Nowa zmiana organizacyjna marginalizowała *de facto* placówkę w strukturze resortu komunikacji i była zawołowanym przygotowaniem do jej likwidacji.

W 1951 r., formalnie ze względu na podział Ministerstwa Komunikacji na dwa resorty: Ministerstwo Kolei oraz Ministerstwo Transportu Drogowego i Lotniczego, wstrzymano realizację projektu budowy gmachu Muzeum Komunikacji, podjęto równocześnie decyzję o likwidacji organizowanej placówki⁴³.

Prawdziwą przyczyną tej decyzji była niechęć władz komunistycznych do odtworzenia placówki o międzywojennej proveniencji, odbudowywanej z wielkim zaangażowaniem przez przedwojennego kustosa, konserwatora, a przede wszystkim przewodniczącego rady, który w dwudziestolecie międzywojennym zajmował bardzo wysokie stanowiska w kolejnictwie. Decyzję o likwidacji muzeum wydano w okresie apogeum stalinizmu, kiedy rozpoczęto wielką akcję propagandową w zakresie współzawodnictwa pracy w transporcie oraz wdrażania nowych stachanowskich metod pracy. Historia polskiej komunikacji mogła być wówczas przedstawiana jedynie w powiązaniu z carskim uciskiem bądź sanacyjnym zacofaniem. Tendencje te obrazuje ówczesne piśmiennictwo „popularnonaukowe” i propagandowe, przedstawiające dorobek najnowocześniejszych na świecie kolei sowieckich. Rozpoczęto równocześnie ostateczną rozprawę z „przeżytkami sanacji”, co w połączeniu z sowietyzacją wszystkich dziedzin życia, przyniosło bardzo duże straty dla gospodarki, kultury i nauki.

Warto zaznaczyć, iż decyzja o likwidacji Muzeum Komunikacji stała się również przyczyną trudnych do oszacowania strat w zakresie ochrony zabytków techniki komunikacyjnej, bowiem eksponaty z tej dziedziny zaczęto w Polsce chronić i zabezpieczać do celów muzealnych dopiero na przełomie lat 60. i 70. XX w.

Wymiernym przykładem zaprzepaszczonej szansy muzealnictwa technicznego jest kwestia ochrony zabytkowego taboru kolejowego. Gdyby jego pozyskanie do kolekcji muzeum rozpoczęto w latach 50. XX w., to w polskich zbiorach znajdowałby się niezwykle unikatowy zbiór taboru kolejowego, niezachowany w innych europejskich muzeach kolejowych.

Po wydaniu decyzji o likwidacji Muzeum Komunikacji, jego eksponaty zgromadzone w nieczynnej parowozowni w Pilawie, przewieziono do składnicy w parowozowni w Bytomiu oraz do Wrocławia⁴⁴. W latach 1957-1958 przekazano je do Muzeum Techniki NOT w Warszawie oraz Technikum Kolejowego w Warszawie⁴⁵. Bezcenną kolekcję lotniczą z czasem przewieziono do zorganizowanego w 1964 r. Ośrodka Ekspozycji Sprzętu Lotniczego przy Aeroklubie Krakowskim⁴⁶.

Pomimo likwidacji placówki grupa entuzjastów nadal podejmowała starania w ramach ówczesnej rzeczywistości mające na celu odtworzenie Muzeum Komunikacji. Powstanie w 1955 r.

⁴² „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji” 1950, nr 12, poz. 250, s. 117.

⁴³ Autor nie odnalazł w „Dzienniku Urzędowym” zarządzenia o likwidacji Muzeum Komunikacji, możliwe że nigdy go nie wydano bądź akt ten otrzymał klauzulę tajności.

⁴⁴ *10 lat Muzeum Kolejnictwa w Warszawie*, oprac. zbior., Warszawa, czerwiec 1982 r., s. 2.

⁴⁵ C. Ługowski, dz. cyt., s. 13-14.

⁴⁶ W 1967 r. kolekcja została przejęta przez Naczelną Organizację Techniczną, która zorganizowała Muzeum Lotnictwa. Decyzją Ministra Komunikacji utworzono 23 listopada 1970 r. samodzielne Muzeum Lotnictwa i Astronautyki (z wydzielonej kolekcji lotniczej Muzeum Techniki NOT), podporządkowane resortowi komunikacji; por.: Zarządzenie Ministra Komunikacji Nr 178 z 23 XI 1970 r., „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji”, Nr 36, poz. 245; załącznik do Zarządzenia Ministra Komunikacji Nr 178/70: Statut Muzeum Lotnictwa i Astronautyki.

Muzeum Techniki NOT w Warszawie pozwoliło na podjęcie kolejnej próby odtworzenia Muzeum Komunikacji. Na stanowisko przewodniczącego Komisji Fachowej Transportu przy Radzie Naukowej Muzeum Techniki NOT w Warszawie powołano inż. arch. Józefa Wołkanowskiego. Rada szybko opracowała program budowy Muzeum Komunikacji przy Centralnym Muzeum Techniki. Prace te wspomagane były przez powołaną w 1957 r. Radę Motoryzacyjną przy Urzędzie Rady Ministrów⁴⁷. Do organizacji Muzeum Komunikacji, podobnie jak Centralnego Muzeum Techniki, niestety nie doszło, a zgromadzone eksponaty powiększyły zbiory muzeów branżowych poszczególnych rodzajów transportu:

W latach 50. i 60. XX w. środowisko inżynierów kolejowych nadal podejmowało starania w celu powołania resortowego Muzeum Kolejnictwa. W 1963 r. dyrekcja Muzeum Techniki NOT wystąpiła do Ministra Komunikacji: „z wnioskiem o uzgodnienie lokalizacji przyszłego Muzeum Kolejnictwa na terenie przewidywanego do likwidacji dworca Warszawa Główna Osobowa”⁴⁸. Było to niezwykle ważne wydarzenie, które doprowadziło dekadę później do powstania tej placówki.

Pod koniec lat 60. XX w. Minister Komunikacji zlecił Centralnemu Ośrodkowi Badań i Rozwoju Techniki Kolejowej w Warszawie przygotowanie założeń do organizacji Muzeum Kolejnictwa. W celu prowadzenia działalności przygotowawczej i rejestracji eksponatów powstała wówczas koncepcja powołania jednoosobowego stanowiska ds. muzealnictwa kolejowego w COB i RTK, zatwierdzona przez Ministerstwo Komunikacji. Równoległe Koło Seniorów Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Komunikacji oraz Rada Naukowa Muzeum Techniki NOT podejmowały starania w celu utworzenia Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Kolejnictwa. Na jego przewodniczącego wybrano dyrektora DOKP Warszawa inż. Romualda Rakowskiego⁴⁹. Dość szybko okazało się jednak, że w ówczesnych warunkach powstanie społecznej, niekoncesjonowanej organizacji, nie było możliwe – Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy odmówiło rejestracji towarzystwa⁵⁰.

11 czerwca 1963 r. utworzono jednoosobowe stanowisko ds. muzealnictwa kolejowego w COB i RTK, na które powołano mgr inż. Henryka Zaniewskiego. 2 stycznia 1967 r. powstała nowa komórka w tej samej instytucji, kierowana przez mgr inż. Józefa Bąka, jego zastępcą był mgr inż. Henryk Zaniewski. Pracownikiem komórki muzealnej była również Irena John, a później inż. Tadeusz Eibl. Zespół ten rozpoczął działania mające na celu organizację nowej placówki, przygotowanie regulaminów, preliminarzy, statutu oraz wybór i zabezpieczenie muzealiów na terenie całego kraju.

Na przełomie lat 60. i 70. XX w. w prace związane z dokumentowaniem zabytkowego taboru, obiektów i urządzeń kolejowych włączyła się grupa warszawskich miłośników kolei w składzie: Dariusz Krakowski, Bogdan Pokropiński, Tadeusz Suchorolski, Andrzej Susicki i Tomasz Wach⁵¹. Osoby te, dysponując wiedzą merytoryczną w zakresie historii kolejnictwa, umożliwiły właściwy wybór i zabezpieczanie historycznego taboru i innych muzealiów.

⁴⁷ C. Ługowski, dz. cyt., s. 14.

⁴⁸ *10 lat Muzeum Kolejnictwa*, s. 2.

⁴⁹ Tamże.

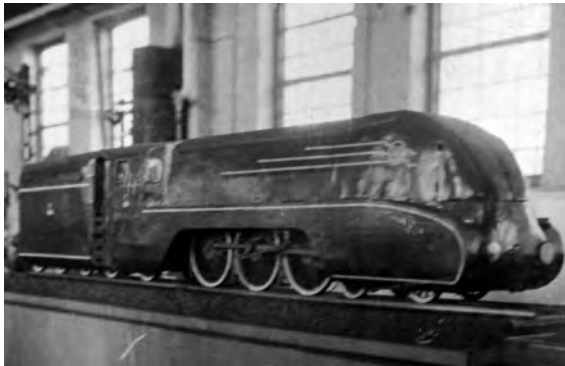
⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Relacja Tadeusza Suchorolskiego z 26 X 2012 r.

Powołanie placówki, stało się jednak możliwe dopiero w nowej atmosferze początku lat 70. XX w. W ramach budżetu centralnego przeznaczono wówczas na ten cel kwotę 1,142 mln zł⁵².

29 marca 1972 r. Minister Komunikacji wydał zarządzenie w sprawie utworzenia i nadania statutu Muzeum Kolejowemu⁵³. Otworzyło ono drogę do organizacji Muzeum Kolejnictwa w Warszawie, które rozpoczęło działalność 1 lipca 1972 r. Pierwszą wystawę, „Droga Żelazna Warszawsko-Wiedeńska i Koleje Dziś”, otwarto 11 września 1973 r. w budynku warszawskiego Dworca Głównego. Niestety, tego doniosłego wydarzenia nie doczekali zasłużeni i obecnie całkowicie zapomniani organizatorzy międzywojennego i powojennego Muzeum Komunikacji, przewodniczący rady inż. arch. Józef Wołkanowski i kustosz Władysław Woydno⁵⁴.

Intensywne poszukiwania księgi inwentarzowej Muzeum Komunikacji z okresu okupacji w archiwach, muzeach technicznych, Ministerstwie Infrastruktury oraz u osób prywatnych nie przyniosły dotychczas rezultatu. Najważniejszym postulatem zawartym w tym artykule jest podjęcie szeroko zakrojonych poszukiwań tego niezwykle cennego dokumentu. Jego odnalezienie umożliwiłoby odtworzenie szczegółowej ewidencji i struktury zbiorów placówki oraz ustalenie, do jakich niemieckich muzeów technicznych wywieziono eksponaty. Warto zaznaczyć, iż w berlińskim Technisches Museum można zobaczyć na wystawie eksponaty międzywojennego Muzeum Komunikacji⁵⁵. Odkrycie zaginionej księgi zapewne umożliwiłoby rewindykację z Niemiec cennych zbiorów przedwojennego Muzeum Komunikacji i miałyby duże znaczenie dla badania historii polskiego muzealnictwa technicznego.

Model parowozu serii Pm36 w otulinie aerodynamicznej, składnica w nieczynnej Parowozowni w Bytomiu, ok. 1956-1957, fot. ze zbiorów Muzeum Techniki NOT w Warszawie

⁵² 10 lat Muzeum Kolejnictwa, s. 2.

⁵³ Zarządzenie Ministra Komunikacji Nr 48 z 29 marca 1972 r., „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji” Nr 13, poz. 100; Nr 29, poz. 238/1 Sprost.; Załącznik do zarz. MK Nr 48/72: Statut Muzeum Kolejnictwa.

⁵⁴ Współczesne Muzeum Kolejnictwa w Warszawie, często odwołujące się do przedwojennych tradycji, bezwzględnie powinno upamiętnić te osoby w swej przestrzeni, np. w formie pamiątkowych tablic.

⁵⁵ Materiały te odnalazł na ekspozycji historii techniki Robert Kola.

Model parowozu serii Tr11, wypalony i zniszczony, składnica w nieczynnej Parowozowni w Bytomiu, ok. 1956-1957, fot. ze zbiorów Muzeum Techniki NOT w Warszawie

Modele semaforów kształtowych i mechanicznych tarcz zaporowych, składnica w nieczynnej Parowozowni w Bytomiu, ok. 1956-1957, ze zbiorów Muzeum Techniki NOT w Warszawie

Summary

Zbigniew Tucholski, *Reconstruction of Museum of Transport in Warsaw after World War II*. In June 1945 the pre-war organizer and head of the Council of the Museum of Transport, architect Józef Wołkanowski, its custodian Władysław Woydno and the maintenance officer and constructor Henryk Czeczott took steps towards inventorying the loss suffered by the Museum with a view to its re-establishment. The loss, assessed in great detail, amounted to as much as 27,200,000 zlotys. Search for the missing collections was started and at the same time new objects, books and archive material were being gathered. Many objects given away for safekeeping during the Nazi occupation were recovered. Władysław Woydno was assigned storage space on the premises of the Regional Directorate of National Railways at 74, Targowa Street. Subsequently, the objects were stored in an out-of-service engine house in the town of Pilawa. On June 25th 1946 the Minister of Transport Jan Rabanowski issued a directive on the establishment of the Museum of Transport based in Warsaw. With a view to collecting objects the "Appeal of the Minister of Transport with regard to the Museum of Transport" was issued. The appeal was answered by railwaymen, who handed over a number of valuable objects to the collections. On May 23rd 1947 the Council of the Museum of Transport was appointed by the minister of transport. In 1948, in cooperation with the Minister of Transport's Technical Council, the programme and construction design were drawn up for the Museum of Transport to be based where the Central Museum of Technology had been located before war (between Średnicowy Bridge and Poniatowski Bridge at Praga district). The building was designed by architect Hanna Adamczewska-Wejchert. In 1951, officially due to the Ministry of Transport being divided into two departments – the Ministry of Railway and the Ministry of Road and Air Transport, the planned construction of the Museum's seat was not carried out and finally the decision about its cancelling was taken. The actual reason for the cancellation was the negative attitude of the communist authorities towards reconstructing an institution with roots in pre-war Poland, in whose revival the pre-war head of council, custodian and maintenance officer were so enthusiastically engaged. The milieu of railway engineers kept taking steps aimed at creating a museum of transport. This didn't come about until the atmosphere of the 1970ties made it possible – on July 1st 1972.

Andrzej Skalimowski

JAN KNOTHE (1912-1977). W STULECIE URODZIN

22 lutego 1912 r. w Winnicy urodził się Jan Knothe – pisarz, poeta, dyplomata, architekt, lecz przede wszystkim jeden z najwybitniejszych rysowników polskich dwudziestego stulecia. Setna rocznica jego urodzin jest doskonałą okazją do przypomnienia historii człowieka, którego wpływ na kształt architektoniczny powojennej Warszawy trudno jest do przecenienia.

Patrząc na rysunki Jana Knotheego można zastanawiać się, w jakim stopniu dzieciństwo spędzone w starym, kresowym mieście o wyrazistym charakterze architektonicznym, wpłynęło na jego późniejszą świadomość artystyczną. Fasady barokowych kościołów Winnicy Knothe oglądał przez pierwszą dekadę życia, do 1922 r., kiedy to po tragicznej śmierci rodziców przyjechał z bratem do Warszawy – miasta, które przez całe swoje późniejsze życie opisywał, rysował, odbudowywał i w którym przeszło pół wieku później zmarł¹. Związek z architekturą, najbardziej warszawską ze swoich profesji, rozpoczął w 1930 r., podejmując studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej jako absolwent gimnazjum im. Władysława IV². Tam, pod okiem prof. Zygmunta Kamińskiego³, doskonalił swój styl rysunku, który z czasem stał się jego znakiem rozpoznawczym, a o którym po latach napisał ładnie jego przyjaciel Józef Sigalin⁴,

¹ Ojciec Jana Knotheego, Wacław, był dyrektorem liceum polskiego w Winnicy. Poszukiwany przez bolszewików zażył w 1919 r., na oczach starszego syna Stefana, cyjanek. Matka Bogumiła zmarła w 1918 r. podczas epidemii grypy „hiszpanki”.

² *Własnoręczny życiorys Jana Knothe spisany w 1960 roku*; Wszystkie przywoływane dokumenty, jeżeli nie zaznaczono inaczej, pochodzą ze zbiorów rodziny Knothe. Za ich udostępnienie dziękuję synom architekta – Maciejowi i Pawłowi. Szczególne podziękowania za życzliwą pomoc i wyrozumiałość autor niniejszego szkicu biograficznego składa na ręce pani Ireny Łapińskiej.

³ Zygmunt Kamiński (1888-1969), grafik, malarz, pedagog, współzałożyciel, dziekan i profesor Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. W latach 1915-1960 kierownik katedry Zakładu Rysunku Odręcznego na tej uczelni, autor m.in. wzoru godła Polski z 1927 r. i godła PRL z 1952 r.

⁴ Józef Sigalin (1909-1983), polski oficer, architekt, urbanista. Zastępca szefa Biura Planowania i Odbudowy PKWN, w latach 1945-1948 zastępca kierownika Biura Odbudowy Stolicy. Kierownik Pracowni W-Z, MDM, Pełnomocnik Rządu ds. Budowy Trasy Stefana Starzyńskiego i Trasy Łazienkowskiej w Warszawie.

choć trochę zawiłe, jako o wymowie artystycznej wyrażanej za pomocą „pulsującej, wrażliwej, rwącej się linii, czy – gdzie indziej – surowej sztywności kreski, czy jeszcze gdzie indziej – niepokojących zawiłościach linii splątanych w tajemniczych labiryntach, a spuentowanych charakterystycznymi akcentami ostrych, przenikliwych punktów”⁵. Pierwsze doświadczenie praktyczne zdobywał w prywatnej pracowni projektowej⁶, następnie jako pracownik kierownictwa budowy prowadzonej na ulicy Belwederskiej⁷ na zlecenie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych oraz w warszawskim Miejskim Biurze Projektowym⁸. Z czasem wyróżniający się młody student został asystentem w Katedrze Rysunku Odręcznego Politechniki Warszawskiej kierowanej przez prof. Zygmunta Kamińskiego. Jednakże uzyskanego na początku 1939 r. absolutorium nie zdążył zamienić na dyplom przed wybuchem wojny. Dzięki temu, że w trakcie służby wojskowej w 1934/1935 r. ukończył dwydziesięciodniowy kurs podchorążych przy 18 pp. w Zambrowie, bronił Warszawy w randze podporucznika. Odznaczony Krzyżem Walecznych trafił do jenieckich obozów, najpierw w Braunschweigu, a następnie w Woldenbergu.

Okres spędzony w niewoli był dla rozwoju artystycznego Jana Knotheego czasem szczególnie istotnym. Sposoby przetrwania w oflagach były różne. Można było popaść w otępienie i w apatycznej wegetacji oczekiwać dnia wyzwolenia, który po klęsce Francji wydawał się raczej niezwykle odległy. Można też było spróbować wykorzystać ten czas przymusowej izolacji w sposób najbardziej efektywny, podejmując pracę nad sobą, ale także nad innymi. W Woldenbergu osadzono wielu oficerów rezerwy, którzy w cywilu byli wybitnymi postaciami polskiej kultury. W jednym baraku mieszkali architekci: Stanisław Brukalski, Tadeusz Praszyci, Jerzy Hryniewiecki, Jerzy Staniszkis. Obozowe rzeźby tworzył Stanisław Horno-Popławski, a wykłady z historii archeologii prowadził prof. Kazimierz Michałowski. Knothe jako człowiek wszechstronnie uzdolniony bardzo szybko włączył się w życie kulturalne obozowej społeczności. Wygłaszał dla żołnierzy cykle odczytów o Tadeuszu Żeleńskim-Boju, w ramach woldenberskiego „uniwersytetu” z zapalem prowadził ćwiczenia z architektury i budownictwa. Niedawny student stał się więc wykładowcą, rozwijającym przy tym także własną działalność artystyczną. Pracy dla architektów nie brakowało, ponieważ prężnie działający teatr obozowy wymagał odpowiedniej oprawy plastycznej. Łatwość, z jaką niedawni projektanci kamienic i wielkich budynków użyteczności publicznej przechodzili od myślenia kategoriami brył architektonicznych do zabudowywania znacznie skromniejszej przestrzeni sprawiała, że dekoracje powstawały z doskonałym wyczuciem perspektywy scenicznej⁹. Ponadto Knothe, razem ze Stefanem Michalskim, stworzyli nieformalną spółkę autorską, której prace wyróżniały się wdziękiem, elegancją i smakiem artystycznym. Zaoopatrywali obóz w dyplomy, kartki okolicznościowe, zaproszenia i exlibrisy. Duet zasłynął zwłaszcza ze wspaniałych drzeworytów, których wzory opracowywał Knothe, a Michalski z wielką wirtuozerią wycinał je później w drzewie sztorcowym. Niestety, większość klocków przepadła bezpowrotnie podczas ewakuacji obozu. Oprócz pokaźnej liczby projek-

W latach 1951-1956 pierwszy Naczelnny Architekt Warszawy.

⁵ Jan Knothe 1912-1977. Katalog wystawy twórczości Jana Knothe zorganizowanej przez Oddział Warszawski Stowarzyszenia Architektów Polskich, Warszawa 1979, s. 3.

⁶ Pracownia inż. A. Paprockiego (V 1933-VI 1934).

⁷ Od I 1936 r. do II 1937 r.

⁸ Od X 1937 r. do IX 1939 r.

⁹ J. Olesik, *Oflag Ilc. Woldenberg*, Warszawa 1988, s. 187.

tów graficznych w okresie „woldenberskim” Knothe napisał cykl wierszy o Warszawie, poemat „Opowieść o dzielnym żeglarzu Janie z Kolna” oraz opracował wierszowany przekład Ramajany i Mahabharaty, który zresztą własnoręcznie zilustrował. Jest to dorobek imponujący, można jednak postawić pytanie, na ile ta pięcioletnia niewola, która pozwoliła rozkwitnąć działalności artystycznej, wpłynęła na późniejszą łatwość, z jaką powracający z obozu twórcy podjęli współpracę z władzami komunistycznymi. Fakt odcięcia od czynnego uczestnictwa w działaniach wojennych i izolacja informacyjna wykształciły pewien rodzaj nieświadomości, który obcy był ich kolegom powracającym do Polski ze Wschodu. Ludzie, którym dane było przetrwać wojnę na terytorium Związku Sowieckiego na ogół sceptycznie podchodzili do świetlanej wizji komunizmu, na własne oczy widzieli bowiem akuszerów nowego systemu w postaci czerwonoarmistów i funkcjonariuszy NKWD.

Drzeworyty odbite z klocków wykonanych w Woldenbergu, projekt: J. Knothe, wykonanie: S. Michalski, fot. ze zbiorów rodziny Knothe

W maju 1945 r. Knothe dociera do Warszawy, mimo że dzięki nielegalnemu nasłuchowi londyńskiego radia w obozie wie, że miasto leży w gruzach. Natychmiast zgłasza się do Biura Odbudowy Stolicy, w którym zostaje kierownikiem jednej z licznych pracowni architektonicznych. Powraca także na odradzającą się Politechnikę, na Wydziale Architektury dyplomem

z urbanistyki Nowego Miasta formalizuje wykształcenie i wznowia prowadzenie ćwiczeń z rysunku odręcznego. Choć w obliczu tragedii stolicy wszyscy architekci byli równi, to Knothe dzięki swojemu talentowi szybko stał się wśród tych równych pierwszym. Lista warszawskich konkursów z lat 1946-1948 to w dużej mierze lista zdobytych przez niego nagród i wyróżnień. Jest współlaureatem konkursu na Pomnik-Mauzoleum Żołnierzy Radzieckich, plac Zwycięstwa (Saski), Dworzec Lotniczy Okęcie, rekonstrukcję kościoła św. Aleksandra, a także na gmachy: Ministerstwa Przemysłu, Powszechnego Domu Towarowego, Centrali „Społem”¹⁰. Działalność publicystyczną rozpoczął w „Skarpie warszawskiej” – swoimi artykułami, nierzadko polemicznymi, zmuszał do myślenia, podważając utarte poglądy. Pisał dużo, ale przede wszystkim rysował – na kartkach notesu, na szkle, na kalkach, na deskach, na płótnie, na filungach¹¹ drzwi wymontowanych z domku fińskiego na Polu Mokotowskim. „Bogactwo i skromność, realizm i fantastyka” – podsumował po latach Sigalin¹². W BOS współpracował z Zygmuntem Stępińskim¹³, a gdy w 1946 r. powrócił do Polski Stanisław Jankowski „Agaton”¹⁴ działali już we trzech. Współpraca układała się doskonale, znali się zresztą sprzed wojny¹⁵. Szefem BOS był Roman Piotrowski, ale bezpośrednim przełożonym architektów pracujących nad projektem pierwszej wielkiej warszawskiej powojennej inwestycji – Trasy W-Z – był zastępca Piotrowskiego, major Józef Sigalin. Nie wiadomo, czy Knothe zetknął się z Sigalinem przed wojną, musiał jednak słyszeć wówczas o jego braciach, Romanie i Grzegorz, wziętych architektach warszawskich. Znajomość zawodowa szybko przekształciła się w prawdziwą przyjaźń, do tego stopnia, że w pewną lutową noc 1952 r. Sigalin, już na stanowisku Naczelnego Architekta Warszawy, będzie odpałał na pych służbową Warszawę, żeby zdążyć do szpitala z rodzącą żoną Jana.

Praca nad Trasą W-Z, ogromną arterią drogową ciągnącą się od ulicy Radzywińskiej po krańce Woli, z mostem przez Wisłę i osiedlem mieszkaniowym na Mariensztacie, prowadzona była na drugą zmianę, po dniu pracy projektantów w BOS. Knothe, architekt-urbanista znający swój fach od detalu architektonicznego do generalnej koncepcji urbanistycznej, potrafił doskonale współpracować z inżynierami komunikacji. Jego rysunki perspektywiczne były obok rysunków roboczych niezwykle istotnym dla budowy dokumentem. Wisiąły na ścianie nie tyl-

¹⁰ S. Jankowski, *Jan Knothe 18 II 1912-19 XII 1977* [w:] *Katalog wystawy twórczości Jana Knothe zorganizowanej przez Oddział Warszawski Stowarzyszenia Architektów Polskich*, Warszawa 1979, s. 6.

¹¹ Drewniana płaszczyzna otoczona wypukłą listwą.

¹² *Jan Knothe 1912-1977. Katalog*, s. 4.

¹³ Zygmunt Stępiński (1908-1982), architekt, urbanista, rysownik. Współautor m.in. koncepcji Trasy W-Z, Mariensztatu, MDM, kierownik odbudowy Krakowskiego Przedmieścia i Nowego Świata.

¹⁴ Stanisław Jankowski, ps. „Agaton” (1911-2002), polski oficer, architekt, adiutant gen. Tadeusza Bór-Komorowskiego. W nocy z 3 na 4 marca 1942 r. w stopniu porucznika został zrzucony na spadochronie nad okupowaną Polską. Wkrótce po powrocie do kraju objął kierownictwo Wydziału Legalizacji i Techniki w Oddziale II Komedy Głównej AK. Kierowany przez niego Wydział Legalizacji perfekcyjnie opanował sztukę podrabiania wszelkiego rodzaju dokumentów. Po upadku powstania dostał się do niewoli i jako jeńiec niemieckiego oflagu został adiutantem gen. Tadeusza Bóra-Komorowskiego. Po wyzwoleniu udał się do Wielkiej Brytanii i zapisał na roczne studium urbanistyczne Uniwersytetu w Liverpoolu, gdzie w 1946 r. uzyskał dyplom *Civic Design*. Następnie powrócił do Polski i 15 września 1946 r. zgłosił się do pracy w Biurze Odbudowy Stolicy. Dzięki wstawiennictwu Romana Piotrowskiego i Józefa Sigalina uniknął aresztowania i z powodzeniem kontynuował karierę zawodową.

¹⁵ *Lista architektów grupy „Studium” za rok 1938/39*; Za udostępnienie dokumentu dziękuję Michałowi Jankowskiemu.

ko w pracowni, ale też w barakach kierowników budowy, mieli je także majstrowie. Dzięki fenomenalnej wręcz pamięci urozmaicał wieczorami atmosferę w Pracowni W-Z recytując *Pana Tadeusza* od przypadkowo wybranego przez kolegów akapitu lub rysował panoramę Warszawy z dowolnie wyznaczonej bądź wyimaginowanej wieży¹⁶.

Oddanie do użytku Trasy W-Z w dniu 22 lipca 1949 r. było ogromnym sukcesem urbanistycznym, miastotwórczym, ale także politycznym. Dzieło odbudowy Warszawy, będące przeżyciem szczerym i autentycznym, przekraczającym granice polityczne i przyciągającym ludzi dalekich od komunizmu, legitymizowało jednak nowe władze. Bolesław Bierut, wielki „budowniczy” Warszawy, wzorem Stalina – wielkiego „budowniczego” Moskwy – miał duże oczekiwania wobec kształtu przyszłej Warszawy. W roku 1950 ukazała się monumentalna księga poprzedzona wstępem z kierunkowo-propagandowym referatem wygłoszonym przez Bieruta 3 lipca 1949 r., na I Konferencji Warszawskiej Organizacji PZPR¹⁷. To albumowe wydawnictwo zawierające oprócz kilkuset fotografii przedwojennej i odbudowywanej Warszawy ilustrowane jest także rysunkami perspektywicznymi autorstwa Jana Knothe. Rzecz jasna, Warszawa historyczna to temat niezwykle wówczas aktualny, rysowało ją bowiem wielu twórców, lecz to, co dopiero „będzie”, rysował głównie Knothe.

Wizja warszawskiego ratusza, 1950 r., rys. J. Knothe, z archiwum M. Jankowskiego

¹⁶ S. Jankowski, *Jan Knothe*, s. 5.

¹⁷ B. Bierut, *Sześćoletni plan odbudowy Warszawy*, Warszawa 1950. Materiały urbanistyczne stanowiące podstawę sygnowanej nazwiskiem Bieruta księgi zostały opracowane przez Wydział Urbanistyki BOS z udziałem Wacława Ostrowskiego, Stanisława Dziewulskiego, Stanisława Jankowskiego i Zygmunta Skibniewskiego (*Plan przebudowy i odbudowy stolicy oraz jego główne założenia przestrzenne opracowane przez zespół Wydziału Urbanistyki Biura Odbudowy Stolicy [w:] Odbudowa Warszawy w latach 1944-1949. Wybór dokumentów i materiałów*, red. J. Górski, Warszawa 1977, t. 2, s. 340-361).

To jego ilustracje „Warszawy przyszłości” publikowane na łamach „Stolicy”, nanoszone na uliczne tablice, czy zdobiące wydawnictwa propagandowe pokazywały tendencje, które wraz z zadekretowaniem realizmu socjalistycznego miały stać się obowiązujące nie tylko w architekturze warszawskiej, lecz w architekturze ogólnopolskiej. Strzeliste wieże wieńczące szerokie aleje i monumentalne pierzeje, rysowane bezbłędną nerwową kreską, rzadko kolorem, a jeżeli już, to użytym delikatnie, zachwycały kunsztem artystycznym ich autora, budząc zarazem niepokój, zwłaszcza u warszawiaków pamiętających miasto sprzed wojny.

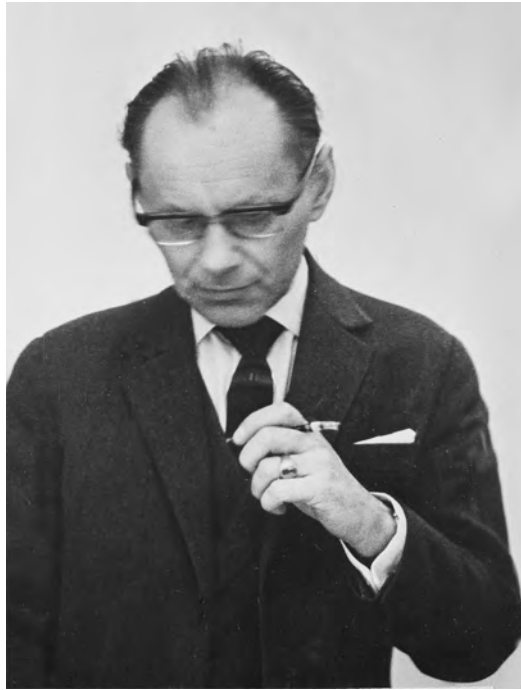
Sukces Trasy W-Z został przed władzę szybko zdyskontowany, a talent jej twórców ponownie zagospodarowany praktycznie. Przed członkami pracowni stało bowiem zadanie stworzenia odpowiednich warunków mieszkaniowych dla ludu, który władza zamierzała „wprowadzić” do Śródmieścia. W 1950 r. Pracownia W-Z została przekształcona w Pracownię MDM. Sigalin, Jankowski, Knothe i Stępiński bronili się przed tym słusznie przeczuwając, że czegokolwiek by nie zrobili w rejonie ulicy Marszałkowskiej, to i tak spotka się to z ostrą krytyką. Przystąpili jednak do pracy, być może z obawy, a może dla prestiżu albo po prostu z chęci działania i uczestniczenia w dziele przebudowy miasta, co zdarza się przecież raz na kilka pokoleń. Był to okres, w którym polski stalinizm osiągnął apogeum, dlatego pracom nad socrealistyczną dzielnicą mieszkaniową towarzyszyło niespotykane wcześniej napięcie ideologiczne. Knothe wraz ze Stępińskim, odpowiedzialni za projekt architektoniczny, sprawnie zaadaptowali tradycje warszawskiego klasycyzmu na potrzeby stylu narodowego w formie i socjalistycznego w treści. Knothe zaprojektował ponadto wielkie kandelabry, które pozwoliły uzyskać osiowość placu Konstytucji, zatraconą w wyniku poszerzenia ulicy Marszałkowskiej¹⁸. Inwestycję zrealizowaną w pośpiechu i w ograniczonym zakresie udało się „oddać” do użytku 22 lipca 1952 r. Jeszcze pracując nad projektem MDM, Knothe wspólnie z Jankowskim i Grabowskim zaprojektowali pompatyczny gmach Ministerstwa Rolnictwa przy ulicy Wspólnej. Oblicowany piaskowcem i poprzedzony frontonem z potężną dwurzędową kolumnadą jest on jednym z najbardziej interesujących przykładów architektury socrealistycznej w Polsce.

Pomimo obciążenia pracą zawodową (wszak był to najintensywniejszy okres odbudowy Warszawy) Knothe znajdował czas na wypadki poza miasto. Uczestniczył w polowaniach koła łowieckiego przy Związku Literatów Polskich, do którego wciągnął go przyjaciel-myśliwy Michał Sumiński¹⁹. Od samego strzelania do zwierzyny (choć jako oficer rezerwy zapewne nie miał z tym problemu) istotniejszy był chyba fakt „przynależenia”, dający namiastkę uczestniczenia w jakimś zorganizowanym życiu²⁰, będącym polem wymiany myśli i inspiracji, a jednocześnie okazją do kontaktu z przyrodą. To właśnie na polowaniach w lasach piłskich powstawały w notatniku rysunki, które ozdobiły później okładki nie tylko jego własnych, ale też książek innych autorów. Jan Knothe jest bowiem autorem projektów graficznych m.in. dla takich pisarzy, jak Konstanty Ildefons Gałczyński, Władysław Grabski czy Jan Dobraczyński.

¹⁸ K. Mordyński, *Bierut i kandelabry na placu Konstytucji w Warszawie*, „Kronika Warszawy” 2008, nr 1, s. 62.

¹⁹ Michał Sumiński (1915-2011), polski podróżnik, geograf, zoolog, żeglarz, myśliwy i dziennikarz. Autor popularnego w latach 70. XX w. programu telewizyjnego *Zwierzyniec*.

²⁰ Jan Knothe nigdy nie należał do żadnej partii politycznej, był natomiast, oprócz przynależności do koła łowieckiego, członkiem Stowarzyszenia Architektów Polskich.

Jan Knothe, lata. 60. XX w., fot. ze zbiorów rodziny Knothe

W środowisku akademickim Knothe odbierany był jako artysta unikatowy, jedyny w swoim rodzaju, raczej nie do podrobienia. Studenci zapamiętali go jako rysownika nieomylnego w prowadzeniu kreski i spontanicznego w wypełnianiu kartki papieru rysunkiem. Jednak jako człowiek oceniany był różnie. Zarzucano mu wyniosłość, ostrość, niechęć do szukania kontaktu z podopiecznymi²¹. Trudno dzisiaj powiedzieć, czy ta zapamiętana nieprzychylność wynikała z chęci podkreślenia swojej wyższości zawodowej, czy też była przykrą, lecz nieświadomą konsekwencją rzeczywistej wybitności. Erudyta Knothe szybko i bezbłędnie orientował się bowiem w możliwościach intelektualnych rozmówcy, tracił więc często zainteresowanie ludźmi. Sam natomiast będąc niezwykle skromnym, nie czuł potrzeby popisywania się swoją wiedzą, którą tylko z rzadka, a niespodziewanie roztaczał przed oczarowanym słuchaczem²². Nie mniejsze emocje wzbudzał także wśród kolegów po fachu, a pamiętać należy, iż przełom lat 40. i 50. XX w. to okres najgorętszych sporów i tarć w architekturze polskiej. Pozycja zawodowa Knothe'go jako współautora Trasy W-Z i MDM była trudna do podważenia, w 1953 r. objął stanowisko jednego z generalnych projektantów w pracowni Miastoprojekt Śródmieście²³. Podobnie jak Stepiński i Jankowski, był uważany za „człowieka” Sigalina. Wszyscy wiedzieli, że „władza dużo może”, a wówczas cała władza architektoniczna skupiona była w rękach Sigalina jako Naczelnego Architekta Warszawy. Urząd ten utworzony w 1951 r., na sowiecką modłę, wymagał

²¹ T. Mycek, *Jan Knothe (1912-1977)*, tekst wspomnieniowy w zbiorach autora.

²² S. Jankowski, *Jan Knothe*, s. 5.

²³ Państwowe Biuro Projektowe odpowiedzialne za kształt architektoniczno-urbanistyczny warszawskiego Śródmieścia.

nieprawdopodobnej pracowitości, lecz dawał też piastującej go osobie duże możliwości promowania wybranych twórców²⁴. Przy prestiżowych inwestycjach miejskich Sigalin forował swoich przyjaciół z zespołu, wierząc że są oni gwarantem pomyślnego zakończenia przedsięwzięcia. Czynił to jednak kosztem innych twórców, co budziło narastającą niechęć zarówno do niego, jak i pozostałych trzech architektów. Było to szczególnie widoczne przy okazji dyskusji nad projektami obudowy architektonicznej placu przed Pałacem Kultury i Nauki²⁵. Nie dziwi więc szczególnie, że podczas „październikowego” przesilenia w 1956 r. ostrze krytyki za „błędy i wypaczenia” w architekturze skierowano właśnie w stronę Sigalina i jego najbliższych współpracowników²⁶. Pomruki nadchodzącej burzy można było usłyszeć już w 1954 r., kiedy socrealizm w architekturze – a co za tym idzie również tworzących zgodnie z jego pryncypiami twórców – zaczęto coraz śmielej, a z czasem wręcz otwarcie, krytykować. Knothe jako jeden z głównych zainteresowanych opublikował w ostatnim numerze „Stolicy” z 1954 r. artykuł pod wymownym tytułem *Warszawa pod koniec planu...* Tekst nawiązywał tytułem do bierutowskiego Sześcioletniego Planu Odbudowy Warszawy i był nie tyle próbą obrony osoby autora, co raczej deklaracją rozczarowania. Pisał w nim: „Warszawa pod koniec planu... iloletniego? W tym sęk, że nie wiem! Polecono mi marzyć na temat przyszłości. Oczywiście przyszłości Warszawy. Otrzymałmszy zlecenie – wstawiłem je do planu, po czym w przepisowym czasie usiadłem, żeby sporządzić żadaną dokumentację... marzenia. [...] Mam wrażenie, że dlatego kazano mi napisać, jak będzie wyglądała Warszawa, że jestem (albo raczej byłem) architektem. Po cichu mogę powiedzieć: zwrócono się pod złym adresem. Właśnie dlatego, że jako architekt widziałem ogromną ilość konkretnych marzeń, to znaczy projektów przyszłego miasta i mniej na ten temat mogę powiedzieć niż przeciętny warszawiak, nie obciążony tym całym balastem. Bo jakże! W moich oczach zdezaktualizowało się tyle projektów... Bo ledwie zobaczyłem (na papierze), jak będzie wyglądała Warszawa, ledwie zaczynałem się oswajając z tą »wizją« (ładne słówko) – już mi pokazywano nowy projekt, mówiono że ten poprzedni jest całkiem nieaktualny i dawano nowy. Ledwie zaczynałem się oswajając... itd. Efekt tego?! – Mam w głowie masę »wizji« i nie wierzę już w żadne następne. Nie wierzę, bo wiem, że się zmieniają. Muszą się zmienić, bo życie idzie naprzód. *Tempora mutantur et nos...* projekty też”²⁷. Artykuł ten, pisany z wyczuwalnym rozgoryczeniem, jest jedną z ostatnich wypowiedzi dotyczących Warszawy lat 50. zarówno słownej, jak i plastycznej. Knothe opublikował jeszcze książkę *A tu jest Warszawa*, w której przedstawił zbeletryzowane i pełne autoironii świadectwo spotkania z ruinami miasta²⁸. Gdy w marcu 1956 r. w Warszawie pochowany został „budowniczy” Bolesław Bierut, Knothe od miesiąca przebywał już na placówce dyplomatycznej w Syrii.

Pomysł rozpoczęcia kariery dyplomatycznej i wyjazdu do Damaszku wyszedł najprawdopodobniej od Kazimierza Michałowskiego, wybitnego archeologa i towarzysza Knothego z oflagu

²⁴ Szerzej na ten temat zob.: A. Skalimowski, *Partyjny kolektyw i jego eksponenci. Bezpośrednia ingerencja kierownictwa PZPR w organizację odbudowy Warszawy w latach 1949-1956*, Letnia Szkoła Historii Najnowszej, t. 5, red. P. Gasztold-Seń, Ł. Kamiński, Warszawa 2012, s. 42-56.

²⁵ AAN, KC PZPR, 237/XVIII-159, Stenogram z zebrania Koła Twórczego PZPR przy WO SARP w dniach 25 i 27 III 1955 r., k. 244.

²⁶ A. Skalimowski, „Pierwsza szczerza narada architektów”. *Motywy, przebieg i konsekwencje ogólnopolskiej narady architektów z 1956 roku*, „Polska 1944/45-1989. Studia i materiały”, t. 10, Warszawa 2011, s. 181-202.

²⁷ J. Knothe, *Warszawa pod koniec planu*, „Stolica” 1954, nr 51-52, s. 15.

²⁸ J. Knothe, *A tu jest Warszawa*, Warszawa 1956.

woldenberskiego. Ministerstwo Spraw Zagranicznych z uwagi na deficyt wykwalifikowanej kadry chętnie przyjmowało do służby dyplomatycznej artystów, a sam wyjazd z Warszawy dawał możliwość odetchnięcia od ciężkiej atmosfery w kraju. Z pewnością nie był też obojętny fakt, że Syria stanowiła wówczas jeden z zapalnych regionów Bliskiego Wschodu. Perspektywa posiadania na miejscu utalentowanego i obdarzonego fenomenalną pamięcią graficzną rysownika, potrafiącego w razie potrzeby przenieść na papier wszystko, czego nie można było sfotografować, bez wątpienia stanowiła mocny argument za powierzeniem w lutym 1956 r. Knothemu stanowiska starszego radcy, a następnie attache kulturalnego przy poselstwie PRL w Damaszku. Spędził tam przeszło dwa lata. Wrócić musiał do Polski w kwietniu 1958 r., bowiem wraz ze zniknięciem Syrii z politycznej mapy świata likwidacji uległo także polskie przedstawicielstwo dyplomatyczne²⁹. Rezultatem jego pobytu w Syrii jest cykl ilustracji wykonanych cieniutką, subtelną kreską, wiernie oddającą charakter i rozświetlenie tamtejszej architektury oraz książka *Niedaleko Damaszku*³⁰.

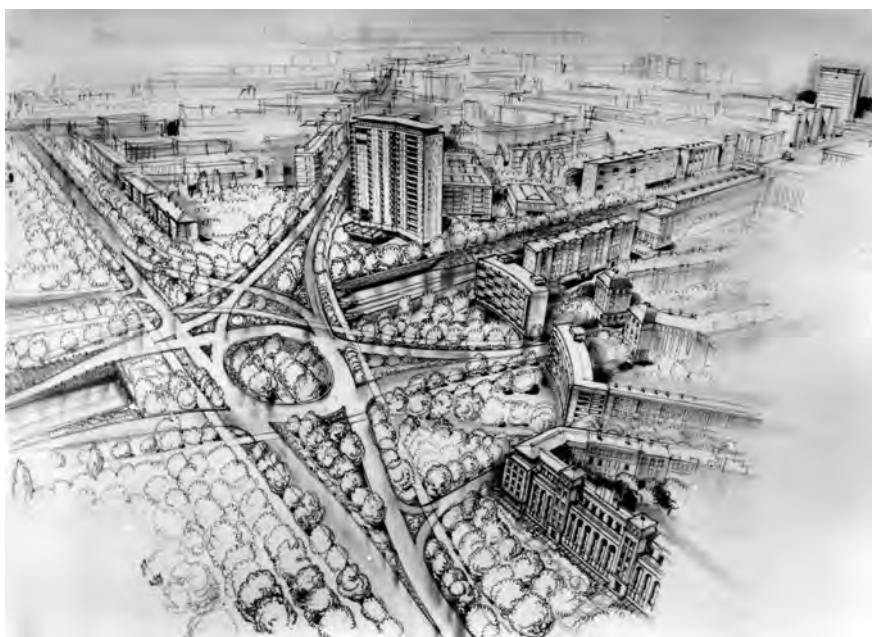

Przyjęcie noworoczne w polskiej ambasadzie w Damaszku, 31 grudnia 1959 r.,
J. Knothe drugi od prawej, fot. ze zbiorów rodziny Knothe

W Warszawie Jan Knothe wznowił działalność pedagogiczną. W 1958 r. rozpoczął pracę jako wykładowca w Żeńskiej Szkole Architektury im. Stanisława Noakowskiego w Warszawie, został także adiunktem w Zakładzie Teorii Urbanistyki i Architektury PAN. Oprócz tematów z dziedziny historii architektury fascynowały go zagadnienia z zakresu rozwoju teorii kompozycji układów przestrzennych, wpływów klimatycznych na formę architektoniczną oraz zasady kształtowania się form kamieniarki. Wrócił także do pracy zawodowej,

²⁹ 1 II 1958 r., po połączeniu Egiptu i Syrii, powstała Zjednoczona Republika Arabska, której prezydentem został Gamal Abdel Naser. 29 IX 1961 r. doszło do zamachu stanu przeprowadzonego przez młodych oficerów, w wyniku którego Syria wycofała się z unii.

³⁰ J. Knothe, *Niedaleko Damaszku*, Warszawa 1961.

Trasa Mostowa Łazienkowska – alternatywa węzła „Rozdroże” nr 3,
fot. ze zbiorów Zbigniewa Pawelskiego

Trasa Mostowa Łazienkowska – alternatywa rozwiązania węzła praskiego,
fot. ze zbiorów Zbigniewa Pawelskiego

porzucając jednak cyzelowanie architektonicznego detalu na rzecz projektowania rozwiązań komunikacyjnych³¹.

W listopadzie 1961 r. po raz drugi i ostatni wyjechał na placówkę dyplomatyczną, tym razem skierowano go do Brukseli jako pierwszego sekretarza ambasady ds. kultury w Belgii. Po powrocie do kraju jesienią 1963 r. ostatecznie zakończył swoją przygodę z dyplomacją. Chociaż sam był marnym kierowcą, w dalszym ciągu roznamiętniały go zagadnienia komunikacyjne. W 1964 r. Sigalin, wówczas pełnomocnik Prezydium Stołecznej Rady Narodowej ds. budowy Trasy Łazienkowskiej w Warszawie, powołał go do zespołu projektowego tej wielkiej inwestycji. Podobnie jak przy budowie Trasy W-Z przeszło 20 lat wcześniej, tak i teraz Knothe wykonał niezliczone ilości rysunków. Rozkładane były na stołach w pracowni, a po godzinach pracy na podłodze w mieszkaniu Sigalina. Knothe cierpliwie uwzględniał uwagi, rozrysowywał „na gorąco” kolejne warianty – od detalu do obiektu, od obiektu do zespołu, od zespołu do fragmentu miasta. Dzięki dojściu do władzy Edwarda Gierka, jego propagandzie sukcesu i uporowi Sigalina, lata spędzone nad projektem nie poszły na marne. Trasa, której los za sprawą nieprzychylnego jej Gomułki, wydawał się być przesądzony, została otwarta w 1974 r.

Przejęcie na emeryturę nie wpłynęło negatywnie na inicjatywę twórczą Jana Knothe. Wolny czas, którego miał teraz więcej, poświęcał na rysowanie, pisał także książki. Wstawał codziennie o świcie, spacerował, ze swojego mieszkania na Krakowskim Przedmieściu miał blisko do ulubionych kawiarni staromiejskich. Kłopoty ze zdrowiem dawały się jednak we znaki. Dla

Jan Knothe, lata 70., fot. ze zbiorów rodziny Knothe

³¹ M.in. węzły drogowe: Kasprzaka-Wolska, Wawelska-Raszyńska-Żwirki i Wigury, most na Kanale Żerańskim.

jego podreperowania kilkakrotnie wyjeżdżał do dawnego sanatorium BOS w Świdrze. Właśnie tam powstał niedokończony cykl „wprawek” – obrazów będących wewnętrznymi przemyśleniami architektoniczno-filozoficznymi. Za każdym razem jednak wracał do mieszkania w jednej z kamienic odbudowanych w 1949 r. na płycie tunelu Trasy W-Z według projektu Zygmunta Stępińskiego. Różniło się ono znacznie od pozostałych mieszkań w budynku, bowiem Stępiński zaprojektował je specjalnie dla przyjaciela. Wygospodarował w nim dodatkowe miejsce na pracownię, a z okien rozpościerał się widok na Trasę W-Z, kościół św. Anny, cudem uratowany przy jej budowie, oraz plac Zamkowy. I to właśnie tam, 21 grudnia 1977 r. w godzinach wieczornych Jan Knothe niespodziewanie umarł.

**

Przez cały okres życia Jan Knothe pisał i rysował, przez co trudno rozdzielić jego działalność pisarską od artystycznej. Pozostawił po sobie blisko 3 tys. rysunków i obrazów, 5 książek z własnymi ilustracjami i fotografiami, liczne wiersze i tłumaczone poematy, a także wiele artykułów w prasie fachowej i popularnej. Mimo trudnej sytuacji ekonomicznej, niesprzyjającej wówczas tego typu przedsięwzięciom, przyjaciołom udało się zorganizować w 1979 r. pośmiertną ekspozycję jego twórczości w pawilonie wystawowym SARP w Warszawie. Wystawa autorstwa Józefa Sigalina i Stanisława Jankowskiego została zaprezentowana w tym samym kształcie kilka lat później w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy³². Upływ czasu przyniósł jednak niesłuszne, acz konsekwentnie postępujące zapomnienie postaci Jana Knothe. Setna rocznica urodzin jest doskonałą okazją, żeby zastanowić się być może nad trwalszą formą upamiętnienia w przestrzeni miejskiej tego architekta, urbanisty, rysownika, pisarza i erudyty. Indywidualnego i odkrywczego w każdej z uprawianych dyscyplin, ale przede wszystkim na wskroś warszawskiego.

³² Otwarcie wystawy miało miejsce 2 III 1981 r.

Summary

Andrzej Skalimowski, *Jan Knothe (1912-1977). On the centenary of birth*. It is one hundred years since Jan Knothe was born. Warsaw architect, urban planner, graphic artist, teacher, diplomat and soldier, he was characterized by an individual and innovative style in each of those disciplines. Honoured with the Cross of Valour in 1939, he spent World War II in a prisoner-of-war camp, where he designed a couple of hundreds of unique wood engravings. After war he worked for the Reconstruction Office of the Capital. The list of Warsaw competitions held in the years 1946-1948 is almost identical with the list of the awards and honourable mentions he received. He was co-winner of construction design competitions for Piłsudski Square, Ministry of Industry and Ministry of Agriculture buildings, Okęcie Airport, reconstruction of St Alexander Church, and the Public Department Store. He drew up bold visions of Warsaw reconstruction based on the guidelines of Socialist Realism in architecture. He was co-designer of the East-West Road (trasa W-Z), MDM living estate and Łazienkowska Road. After 1956 he worked for Polish diplomatic service in Syria and Belgium. He was also an expert Warsaw historian, author of three books dedicated to the city's history. A centenary of his birth is a splendid occasion to recount the curriculum vitae of this remarkable figure.

Barbara Petrozolin-Skowrońska

„POWIŚLAŃSKIE WIECZORY NA ZAMKU OSTROGSKICH”

Przez kilkanaście lat (od lat 90. XX w. do 2006 r.) sztandarową imprezą Oddziału Powiśle Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, która każdego miesiąca przyciągała publiczność do elegancji i stylowej Sali Koncertowej w Zamku Ostrogskich były „Powiślańskie wieczory na Zamku Ostrogskich”. Zainicjowała je, nadała im tytuł oraz organizowała w ostatnim dziesięcioleciu XX w. Zofia Wóycicka, jedna z najbardziej zasłużonych działaczek TPW, aktywna w towarzystwie od chwili jego powstania w 1963 r. W 1968 r. – przy wsparciu prezesa prof. Stanisława Lorentza – założyła Oddział Powiśle Towarzystwa Przyjaciół Warszawy i jako prezes tego oddziału przez ponad 30 lat – stała się znaną animatorką życia kulturalnego na Powiślu.

„Powiślańskie wieczory na Zamku Ostrogskich” były imprezami słowno-muzycznymi; łączyły walory artystyczne i poznawcze. Ważne miejsce zajmowała w nich muzyka, pieśń i poezja w wykonaniu artystów znanych ze scen warszawskich, a także młodzieży – głównie studentów Akademii Muzycznej. Ich celem było nie tylko dostarczenie widzom rozrywki na dobrym, artystycznym poziomie czy też kontaktu z kulturą wyższą, muzyką poważną, lecz również przekazanie w sposób atrakcyjny wiedzy o Warszawie, jej zabytkach, instytucjach kultury, wydarzeniach historycznych i postaciach z przeszłości (działających głównie w Warszawie i dla Warszawy) oraz pokazanie związków z Warszawą wybitnych postaci. Bywały też specjalnymi gośćmi „Powiślańskich wieczorów” osoby działające aktualnie w Warszawie, na których dokonania warto było zwrócić uwagę publiczności, bądź też świadkowie historycznych wydarzeń, osoby związane w przeszłości z bohaterami „Wieczoru”. Taką formułę tej imprezy wypracowała Zofia Wóycicka, dla której organizowanie koncertów tego typu było od założenia Oddziału Powiśle istotnym kierunkiem działań. Przez ponad 30 lat organizowała ona ponad 300 takich imprez, a liczne ich nagrania, zachowane na taśmie magnetofonowej, pozostały ważnym ich śladem.

Przez wiele lat imprezy organizowane przez Zofię Wóycicką w imieniu Oddziału Powiśle TPW nie miały swojej stałej siedziby – odbywały się w szkołach, bibliotekach, domach kultury,

czasem w Muzeum Narodowym lub sporadycznie w Sali Koncertowej w Zamku Ostrogskich, typowo powiślańskim, kultowym miejscu.

Artyści i prelegenci często występowali honorowo; wśród pierwszych prelegentów byli znani, nieżyjący już dziś historycy – znakomici znawcy historii Warszawy – profesorowie Aleksander Gieryszo, Stanisław Herbst i Andrzej Zahorski (dobrzy znajomi Zofii Wóycickiej z czasów, gdy spotykali się w Kazimierzu, w jej rodzinnej „Arkadii” przekazanej Towarzystwu Miłośników Historii na dom pracy twórczej historyków).

Na początku lat 90. XX w., gdy w Warszawie zaczął działać demokratycznie wybierany samorząd, Oddział Powiśle TPW zaczął otrzymywać na swoją działalność kulturalną stałą subwencję – w latach 1994-2002 od Rady i Zarządu Dzielnicy Śródmieście Gminy Warszawa-Centrum. W latach 90. XX w. udało się też Zofii Wóycickiej zawrzeć umowę z Towarzystwem im. Fryderyka Chopina (TiFC), z siedzibą w Zamku Ostrogskich, dotyczącą współpracy oddziału i towarzystwa przy organizacji imprez artystycznych w Sali Koncertowej zamku. TiFC zapewniał raz w miesiącu użytkowanie tej sali (z profesjonalnym nagłośnieniem i możliwością nagrywania koncertów) oraz przez długi czas także kwiaty dla osób występujących, reszta zaś należała do Oddziału Powiśle, natomiast środki na druk zaproszeń i plakatów oraz na honoraria (w tym dla osoby zajmującej się obsługą biurową koncertów), a w ostatnich latach także na wynajem sali (początkowo użyczanej bezpłatnie), pochodziły z dotacji przyznawanej (raz w roku) przez władze samorządowe Warszawy.

Zofia Wóycicka – szczęśliwa, że jej imprezy mają nareszcie stałą, prestiżową siedzibę – planowała program merytoryczny i artystyczny „Powiślańskich wieczorów” oraz dobór występujących w nich osób, a także nadzorowała scenariusz, czyli zajmowała się przez cały czas społecznie merytoryczną i artystyczną stroną cyklicznych imprez, zaś jako prezes oddziału występowała o dotację i odpowiadała za wydatkowanie przyznanych funduszy.

„Powiślańskie wieczory” były jej główną pasją – wiek i zdrowie nie pozwalały jej na ogół na bywanie na tych imprezach, ale przesłuchiwała nagrania z każdego koncertu, dziękowała wykonawcom, formułowała uwagi. Osobą, która była jej prawą ręką przy obsłudze biurowej tej działalności (dbanie o rachunki i rozliczenia, przygotowanie druku zaproszeń i afiszów, wysyłanie zaproszeń, organizowanie wypłaty honorariów, wysłanie PIT-ów), była skrupulatna Barbara Bogdanow (od niedawna emerytowana nauczycielka).

Imprezy słowno-muzyczne organizowane przez Zofię Wóycicką miały przez wiele lat stałego, profesjonalnego konferansjera. Był nim Bohdan Zalewski, radiowiec nagrodzony „Złotym Mikrofonem”, znany z popularnych „Podwieczorków przy mikrofonie”. W 1998 r. poprowadził on „Powiślański wieczór” zatytułowany „Artyści dla Pani Zofii”, zorganizowany z okazji 30-lecia Oddziału Powiśle oraz 30-lecia prezesury Zofii Wóycickiej. W koncercie wzięło udział kilkanaście osób – podobnie jak prowadzący koncert – należących do kręgu ludzi kultury związanych z Oddziałem Powiśle. Do tego kręgu należało małżeństwo Płonczyńskich (Kira – śpiewaczka, Andrzej – pianista i znany akompaniator), pianistka prof. Bogna Hałacz, aktorki – Danuta Nagórna, Tomasz Judyta, Ryszard Bacciarelli, śpiewacy – Aleksandra Bubicz, Jerzy Antepowicz, Feliks Gałeczki, Stanisław Kliczkowski, Remigiusz Kossakowski, Zdzisław Skwara i Mieczysław Wojnicki, piosenkarz i wykonawca przebojów, wciąż porywających publiczność, w przeszłości – gwiazdor operetki.

Po tym jubileuszowym koncercie Pani Zofia zaprosiła mnie na ważną rozmowę do swego niewielkiego mieszkania w domu na Powiślu. Powiedziała, że ma wprawdzie „dopiero” 98 lat, dożyć chce stu i do końca życia chce organizować koncerty i mieć kontakty ze swoimi kochanymi „dziećmi” – artystami, ale musi też mieć pewność, że gdy jej zabraknie „Powiślańskie Wieczory na Zamku Ostrogskich” będą nadal ważną „wizytówką” zorganizowanego przez nią Oddziału Powiśle Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, że to, co stworzyła i jest dla niej tak ważne, będzie kontynuowane, muszę więc – dla jej spokoju – obiecać, że gdy jej zabraknie, podejmę się tego zadania... W końcu – obiecałam.

Zofia Wóycicka odeszła 20 października 1999 roku; program koncertów do końca roku był przez nią już zaplanowany, zostawiła nam nawet sugestie tematów do podjęcia w przyszłości. Po grudniowych wyborach do Zarządu Oddziału, gdy stanowisko prezesa objęła długoletnia wiceprezes Anna Chybowska-Gorbatowska (dotychczas często gospodyni imprez Oddziału Powiśle), zostałam wybrana wiceprezesem Oddziału i przejęłam po Zofii Wóycickiej organizowanie „Powiślańskich Wieczorów na Zamku Ostrogskich”. W latach 2000-2006 zorganizowałam ich ponad 50; zostały po nich skoroszyty z dokumentacją, z których korzystałam, pracując nad tym artykułem.

Planując i organizując koncerty, starałam się wiernie kontynuować założenia programowe i artystyczne, które zadecydowały o ich dotychczasowym charakterze. Kontynuowałam też współpracę z artystami od lat związanymi blisko z działalnością kulturalno-artystyczną Oddziału Powiśle, ale i nawiązywałam nowe kontakty, bo przecież wciąż pojawiają się nowe pokolenia artystów i artystycznej, studiującej młodzieży.

I tak od 2000 do 2006 r. na plakatach „Powiślańskich wieczorów na Zamku Ostrogskich” ukazało się ponad 100 nazwisk aktorów, śpiewaków, muzyków, a także gości specjalnych i prelegentów. Wśród najczęściej występujących (a niewymienionych wyżej) byli: Andrzej Ferenc, Leon Łochowski, Teresa Siewierska, Andrzej Zakrzeński i Jerzy Zelnik. Wstępowali także: Henryk Boukołowski, Sławomir Grzymkowski, Janina Jaroszyńska, Irena Jun, Małgorzata Kaczmarek, Anna Milewska, Teresa Lipowska, Rafał Olbrychski i in.

Muzyczny charakter spektakli gromadził duży zastęp śpiewaczek i śpiewaków, wokalistek i wokalistów, wśród których byli: Ewa Błoch, Barbara Dunin, Ryszard Cieśla, Maryla Gralczyk, Jolanta Kaufman, Iwona Kowalkowska, Krzysztof Kur, Zbigniew Kurtycz, Witold Matulka, Maria Olkisz, Małgorzata Pańko, Marzanna Rudnicka, Jolanta Tyszkiewicz i Elżbieta Wojnowska. (Ewa Błoch śpiewała także skomponowane przez siebie pieśni do słów Karola Wojtyły i Norwida oraz występowała w duetach ze swoim profesorem Zdzisławem Skwarą, a pieśniarka Elżbieta Wojnowska wystąpiła w wieczorze dedykowanym Agnieszce Osieckiej, z atrakcyjnym repertuarem poezji śpiewanej).

Wśród pianistek i pianistów znaleźli się m.in. najczęściej występująca Barbara Ropelewska, a także: Dagmara Dudzińska, Maria Gabryś, Aleksandra Kowalik-Brudzy, Agnieszka Kozło, Alina Leuschner, Ewa Wawelska, Mariusz Adamczak, Andrzej Chmielewski, Andrzej Jagodziński, Andrzej Seroczyński, Paweł Siwczak, Robert Skiera. Występowali też skrzypkowie: Adrian Chanke, Ewa i Andrzej Kacperczykowie, Wojciech Walasek, Kamila Szalińska, Ewa i Dariusz Wosiura oraz wiolonczeliści (Magdalena Zielińska, Karol Leonowicz) i flecistki (Katarzyna Duda-Kostrzewa, Ewelina Kliczkowska), a nie jest to jeszcze pełna lista artystów przyjmujących zaproszenia do Zamku Ostrogskich. Oprócz artystów profesjonalnych występowała młodzież

– uczniowie z Zespołu Szkół Muzycznych na Bednarskiej pod kierunkiem prof. Małgorzaty Kaczmarskiej, studentki z klasy śpiewu Jadwigi Rappe z Akademii Muzycznej, dzieci ze scholi z kościoła św. Trójcy na Powiślu (pod dyrekcją Katarzyny Kalińskiej), a także harcerze, wśród nich niezwykle muzykalny Piotruś Dziedzic, syn Ewy Błoch, który wzruszał pieśniami o lwowskich Orłętach i harcerskiej poczcie powstańczej.

Występy artystów stanowiły bądź samodzielną część określonego „Powiślańskiego wieczoru”, zsynchronizowaną klimatem z częścią merytoryczną, bądź też wplecione bywały w scenariusz imprezy. W rocznych cyklach „Powiślańskich wieczorów”, mimo różnorodności realizowanych scenariuszy, bywały główne, wywoławcze tematy imprez, które się powtarzały, np. co roku jeden koncert powiązany był z dzielnicowym finałem Konkursu TPW „Warszawa w kwiatach”. Zwyczajowo rok zaczynał koncert karnawałowy (oprócz atrakcyjnego programu muzycznego o charakterze rozrywkowym była to okazja do zatrzymania się nad karnawałowym obyczajem warszawskim w przeszłości itp.). Wiosną przygotowywany był koncert wiosenny, połączony z tematem parków i ogrodów Warszawy, czy też „zielonych” dzielnic itp. Ostatni koncert roku oczywiście był z choinką i kolędowaniem. Wspólne śpiewanie artystów z publicznością (nie tylko kolęd, ale np. pieśni patriotycznych) – ściśle łączyło publiczność (w znacznej części stałą) z „Powiślańskimi wieczorami”. Staraliśmy się też pamiętać o rocznicach ważnych wydarzeń historycznych (Konstytucji 3 maja, powstań narodowych, bitwy warszawskiej, Powstania Warszawskiego itd.), jubileuszach warszawskich instytucji kultury, czy o ważnych postaciach z polskiej historii i kultury, a tematy te wiązano z historią Warszawy, warszawskimi pamiątkami, pomnikami, aktywnością w Warszawie. Gośćmi specjalnymi „Powiślańskich wieczorów” były osoby związane z Warszawą swoją przeszłością lub prowadzoną działalnością. Występy artystów stanowiły bądź samodzielną część określonego „Powiślańskiego wieczoru”, zsynchronizowaną z częścią merytoryczną, bądź też wplecione bywały w scenariusz imprezy. Zawsze staraliśmy się, by warsawianistyczny profil spektaklu i interesujący przekaz merytoryczny szły w parze z artystycznym charakterem „Powiślańskich wieczorów”. Żywo reagująca publiczność, wypełniająca zazwyczaj salę do ostatniego miejsca, doceniała te starania.

Scenariusze imprez powstawały na ogół w Oddziale Powiśle, bywały też zamawiane u osób, które gwarantowały wysoki ich poziom, a także proponowały konkretnych wykonawców. I tak np. jeden z koncertów w roku 2000 – zaplanowany jeszcze przez Zofię Wóycicką – dotyczył działalności Towarzystwa Fryderyka Chopina i jego siedziby w Zamku Ostrojskich oraz sylwetki zmarłego w 1999 r. muzyka, jurora konkursów chopinowskich, dyrektora generalnego TiFC w latach 1967-1982 Wiktora Weinbauma. Był to autorski wieczór przygotowany przez Bognę Hańcz-Weinbaum.

W 2000 r. Towarzystwo Przyjaciół Warszawy gościło grupę twórców działającego od 40 lat w Chicago Klubu Przyjaciół Warszawy, z którym związani byli m.in. Ref-Ren (Felix Konarski), autor pieśni *Czerwone maki...* i wielu przebojów, oraz jego żona – piosenkarka Nina Oleńska. Podczas „Powiślańskiego wieczoru” zatytułowanego „Warszawa bliska i daleka”, dedykowanego Klubowi Przyjaciół Warszawy z Chicago, połączonemu z uroczystością wręczenia nagród w konkursie „Warszawa w kwiatach”, przedstawiona została historia klubu z Chicago, przypomniano też piosenki Ref-Rena i jego wiersze, korzystając z przekazanej Towarzystwu Przyjaciół Warszawy historii tego klubu opracowanej przez jego działaczy. Przygotowałam wówczas scenariusz części narracyjnej, oprawę muzyczną zapewniła Teresa Siewierska, która

miała w swoim repertuarze przeboje i wiersze Ref-Rena. Znaczny udział w przygotowywaniu oprawy muzycznej „Powiślańskich wieczorów” miał pianista Andrzej Płonczyński, np. oprawa muzyczna pomysłu Andrzeja Płonczyńskiego towarzyszyła koncertowi inauguracyjnego „Powiślański wieczór” w roku 2000. Przypomnieliśmy wówczas – na podstawie prasy sprzed 100 lat – huczne powitanie w Warszawie roku 1900 oraz spory, czy aby to już nadszedł wiek XX? Spektakl wyjątkowo kończył się tańcem, do którego włączyło się kilka par (w balowych strojach!) spośród publiczności..

Kilka „Powiślańskich wieczorów” przygotowała i poprowadziła pisarka Barbara Wachowicz; dotyczyły one polskich romantyków (Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego), Cypriana Kamila Norwida, Henryka Sienkiewicza i Aleksandra Kamińskiego „Kamyka” oraz bohaterów *Kamieni na szaniec*.

Wieczór pt. „Moniuszko warszawski” był autorskim wieczorem prof. Małgorzaty Komorowskiej z Akademii Muzycznej, która go też prowadziła, zaś pieśni Moniuszki śpiewały studentki z klasy prof. Jadwigi Rappe. Bohaterką dwóch wieczorów była pisarka, varsavianistka, Maria Szypowska, a jednego wieczoru (o Powstaniu Warszawskim) dziennikarz, pisarz i uczestnik Powstania Warszawskiego oraz współzałożyciel Związku Powstańców Warszawskich Bronisław Troński (razem z nim wystąpił jego syn, aktor Marcin Troński). Charakter monodramu miał wieczór poświęcony Henrykowi Sienkiewiczowi – był to monodram aktorki Marii Sienkiewicz, wnuczki pisarza.

Jeden z wieczorów poświęciliśmy historii Domu Towarowego Braci Jabłkowskich; wieczór z udziałem przedstawicieli rodziny Jabłkowskich oraz dawnych pracowników poprowadziła Krystyna Gucewicz; towarzyszył mu program kabaretowy z przedwojennym repertuarem przygotowany przez pianistę i znawcę historii kabaretu Zbigniewa Rymarza.

Oczywiście w wieczorze, którego bohaterem był wybitny działacz gospodarczy Eugeniusz Kwiatkowski, a także w wieczorach poświęconych Stefanowi Starzyńskiemu i Ignacemu Paderewskiemu wziął udział jako prelegent historyk i świetny popularyzator prof. Marek Marian Drozdowski. Bohaterami „Powiślańskich wieczorów” byli też m.in.: lekarz Tytus Chałubiński, duchowni – arcybiskup Warszawy Zygmunt Szczęśny Feliński i prymas Stefan Wyszyński, a także bohaterowie czasu drugiej wojny światowej, jak Stanisław Jankowski („Agaton”) i Kazimierz Leski („Bradł”). Ten ostatni nawet dwukrotnie – w 1992 r., jeszcze za swojego życia, jako gość honorowy z okazji jubileuszu 80-lecia (ten jubileusz przygotowała Zofia Wóycicka), oraz w 2004 r., pięć lat po śmierci, gdy odtworzone zostało w skrócie jego dramatyczne życie „niewłaściwie urozmaicone” (m.in. podróżami w mundurze generała Wehrmachtu, gdy pracował w wywiadzie AK oraz torturami w więzieniu, już po wojnie). Szczególnie wieczory poświęcone tym dwóm zaprzyjaźnionym bohaterom polskiego państwa podziemnego, „Agatonowi” i „Bradłowi”, autorom wspomnień, które stały się bestsellerami i wybitnym Polakom zarazem, także w swoich zawodach (Jankowski – architekt, zasłużony dla Warszawy; Kazimierz Leski – inżynier mechanik, konstruktor ORP „Orzeł”, a później, gdy wyszedł już z więzienia, autor wielu prac naukowych, dr nauk humanistycznych) stały się okazją do kontaktu z osobami, które je znały. I tak gośćmi „Wieczoru” poświęconego „Agatonowi” (który przygotował Szymon Sławiński) byli: architekt Bogdan Wyporek (współpracownik Jankowskiego), Stefan Bałuk („cichociemny”), a także Kordian Tarasiewicz (kolega szkolny „Agatona”, autor wielu książek wspomnieniowych o Warszawie).

W wieczorze poświęconym Kazimierzowi Leskiemu wystąpił aktor Teatru Dramatycznego Sławomir Grzymkowski, wcielając się w postać bohatera w zainscenizowanym dialogu, zaś gośćmi specjalnymi byli znajomi bohatera wieczoru – prof. Stefan Wesołowski („ojciec polskiej urologii”) i ks. pallotyn Henryk Kietliński. Podczas tych dwóch wieczorów, jak również wieczoru poświęconego Laskom i siostram franciszkankom (z udziałem siostry przełożonej Marii Goretti), rozmowy z gośćmi przeprowadził (honorowo) dziennikarz radiowy i telewizyjny Krzysztof Skowroński.

Niektóre imprezy łączono specjalnie z historią i zabytkami Powiśla. Taki był np. wieczór dotyczący historii sióstr szarytek, którą ciekawie przybliżyła przełożona Prowincji Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo – siostra Bożena Długowska. Prelekcję na temat zespołu architektonicznego sióstr szarytek na Tamce przygotowała Alicja Lutostańska, historyk sztuki, była wiceprzewodnicząca Oddziału Powiśle, członek Komisji Historycznej TPW. Z okazji jednej z rocznic Powstania Warszawskiego zorganizowano „Powiślański wieczór” poświęcony Powstaniu Warszawskiemu na Powiślu, pokazany od strony emocji i przeżyć ludności cywilnej, która w pierwszych dniach sierpnia przeżywała patriotyczne uniesienia „dni wolności”. W wieczorze wzięła udział Maria Diatłowska, autorka książki *Mozaika rodzinna*, której fragmenty przypominają tamte wydarzenia.

Warto wspomnieć jeszcze o wieczorze zorganizowanym z okazji jubileuszu 30-lecia Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza, z udziałem Janusza Odrowąż-Pieniążka, zasłużonego dyrektora muzeum, jako gościa honorowego oraz o wieczorze poświęconym Zamkowi Królewskiemu w Warszawie i prowadzonej przez tę instytucję działalności oświatowej (udział wzięły dyrektor Danuta Łuniewicz oraz Bożena Wiórkiewicz, zajmująca się wówczas sprawami edukacji na zamku). „Powiślański wieczór” poświęcony zamkowi królewskiemu stał się także okazją do przypomnienia zasług profesorów Stanisława Lorentza i Aleksandra Gieysztora. Podczas tego wieczoru ważny głos przypadł uczniowi prof. Gieysztora – prof. Stefanowi K. Kuczyńskiemu, który był jednym z cenionych prelegentów imprez organizowanych przez Oddział Powiśle. A prelekcje-gawędy wygłaszali na prośbę organizatorów „Powiślańskich wieczorów w Zamku Ostrogskich” historycy, którzy nie tylko byli znakomitymi znawcami tematów, o których mówili, lecz i utalentowanymi popularyzatorami; tu należy wymienić obok prof. Mariana Marka Drozdowskiego także obecnego prof. Janusza Odziemkowskiego. Do utalentowanych popularyzatorek wiedzy o Warszawie, które brały udział w „Powiślańskich wieczorach”, należała też przewodniczka Wiesława Dłubak-Bełdycka (m.in. przedstawiła sylwetkę Narcyzy Żmichowskiej i zbiorowy portret entuzjastek).

W 2004 r. TPW przyznało Medal im. króla Stanisława Augusta Poniatowskiego wybitnemu architektowi warszawskiemu, projektantowi BUW, gmachu sądów i Ursynowa, prof. Markowi Budzyńskiemu. Spotkaniu z nim w Zamku Ostrogskich, zatytułowanemu „Architektura – Przyroda – Przestrzeń” towarzyszył pokaz slajdów. Ekran i wizualizacja zaczęły wspomagać w XXI w. przekaz „Powiślańskich wieczorów” (jeśli osoby zapraszone dysponowały odpowiednim sprzętem). Slajdy przypominające długą historię kabaretu medyków „Eskulap” okazały się dodatkową atrakcją podczas koncertu poświęconego „Eskulapowi”, w którym uczestniczyły gwiazdy tego kabaretu, a przede wszystkim jego współtwórcy, w tym prof. Jerzy Woy-Wojciechowski – znany profesor medycyny i prezes Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, a również kompozytor i pianista.

Do najbardziej atrakcyjnych „Powiślańskich wieczorów” można zaliczyć wieczór dedykowany Teatrowi Żydowskiemu im. Ester Rachel Kamińskiej w Warszawie z okazji 50. rocznicy rozpoczęcia jego działalności, zatytułowany „Kultura Żydów Warszawskich w XIX i XX w.”, w którym wystąpili honorowo aktorzy i muzycy tego teatru: Dorota Salamon, Henryk Rajfer, Teresa Wrońska (fortepian), Dariusz Falana (klarnet) i Marek Wroński (skrzypce). Gościem specjalnym wieczoru był Jan Jagielski – kierownik Działu Dokumentacji Żydowskiego Instytutu Historycznego, laureat Nagrody im. Jana Karskiego i Poli Nireńskiej (Gołda Tencer, Dyrektor Generalna Fundacji Shalom, aktorka i reżyser Teatru Żydowskiego, która wspierała organizowanie tej imprezy, nie mogła w niej uczestniczyć). Spektakl odbył się pod koniec roku 2005 i był, niestety, jednym z ostatnich.

Można stwierdzić, że lata do 2003 r. należy uznać za „złoty okres” „Powiślańskich Wieczorów na Zamku Ostrogskich”, bo sprawa współpracy z TiFC była ustabilizowana, a w ciągu roku odbywało się 10 lub nawet 11 koncertów (w trzeci czwartek miesiąca o 17.00), zaś Oddział Powiśle TPW dysponował stałą sumą dotacji przyznawaną na rok i dzieloną swobodnie, zgodnie z potrzebami. Od 2003 r. zaczęły pojawiać się coraz większe trudności we współpracy ze zreorganizowanym samorządem Warszawy (Gmina Centrum, sponsor „Powiślańskich wieczorów”, przestała istnieć, trzeba było negocjować z nowymi „podmiotami”, a mistrzyni takich negocjacji zabrakło). Szczególnie drastycznie (prawie o połowę) zmniejszono dotację w 2004 r.; dodatkowym utrudnieniem było podzielenie jej na równe dwie raty, co powodowało konieczność dokonywania rozliczeń dwa razy w roku, oraz ograniczało swobodne dysponowanie funduszami, utrudniając planowanie koncertów. Zwiększone biurokratyczne wymagania niezwykle utrudniały pracę Barbarze Bogdanow, a ze względu na jej pogłębiającą się chorobę i śmierć (w kwietniu 2005 r.), znaczna część zadań, trudności i związanych z tym stresów w pracy nad „Powiślańskimi wieczorami” obciążała kolejną prezes oddziału Elżbietę Wolfgram oraz ówczesną wiceprezes Krystynę Sawicką. Mimo tych trudności Zarząd Oddziału Powiśle TPW uważał za konieczne kontynuowanie tego kierunku działalności. Ale doszły też trudności lokalowe związane z remontami w zamku i zmianami organizacyjnymi – definitywnymi w połowie roku 2005, gdy TiFC przestał dysponować Zamkiem Ostrogskich, a nowym jego właścicielem stał się Narodowy Instytut Fryderyka Chopina (NIFC). W 2006 r. zezwolono na organizację w Sali Koncertowej Zamku Ostrogskich tylko czterech „Powiślańskich wieczorów”. Wkrótce nastąpiła generalna przebudowa zamku, przeznaczanego na Muzeum Fryderyka Chopina. Czas „Powiślańskich wieczorów na Zamku Ostrogskich” przeszedł do historii działalności kulturalno-oświatowej i artystycznej Towarzystwa Przyjaciół Warszawy. Bardzo ważna dla tej działalności była rola, jaką odegrała pierwsza prezes Oddziału Powiśle TPW Zofia Wóycicka, łącząca temperament menedżerski z pasją i talentem artystycznym oraz umiejętnością zjednywania sobie ludzi.

Zofia Wóycicka była doceniana, szanowana i lubiana. Podczas pierwszego „Powiślańskiego wieczoru” po jej śmierci, w październiku 1999 r. (a był on poświęcony Chopinowi – w 150. rocznicę śmierci artysty), zgłoszony został projekt – jednomyślnie zaaprobowany – by imię Zofii Wóycickiej nosiła ulica bądź skwer na Powiślu. Staraniem Elżbiety Wolfgram, aktualnej prezes Oddziału Powiśle TPW, udało się zrealizować tę inicjatywę. Z tej okazji – w ramach „Powiślańskich spotkań”, które nawiązują do „Powiślańskich wieczorów na Zamku Ostrogskich” (ale nie dysponują, niestety, ani takim jak tamte lokalem, ani zapleczem finansowym) – w jednej ze szkół Powiśla odbył się uroczysty koncert, z narracją poświęconą życiu i działalności Zofii Wóycickiej,

w którym honorowo wzięli udział dobrze znani z „Powiślańskich wieczorów”: Jerzy Antepowicz, Ryszard Bacciarelli, Aleksandra Bubicz, Leon Łochowski, Danuta Nagórna, Kira Płonczyńska i Andrzej Płonczyński oraz Teresa Siewierska. Byłam autorką scenariusza, organizatorką i prowadziłam ten koncert – jak i wiele innych. To „Powiślańskie spotkanie” z 2008 r. poświęcone Zofii Wóycickiej, a przygotowane z inicjatywy Elżbiety Wolfgram, kolejnej energicznej i zasłużonej prezes Oddziału Powiśle TPW, można uznać za optymistyczną puentę kilkunastoletniej historii „Powiślańskich Wieczorów na Zamku Ostrogskich”.

„Powiślański wieczór na Zamku Ostrogskich”, na zdjęciu: Ewa i Dariusz Wosiura (skrzypce), Alina Leuschner (fortepian), Barbara Petrozolin-Skowrońska

Tadeusz Wojda, akustyk

Wieczór wspomnień o kabarecie medyków „Eskulap”, przy mikrofonie Alicja Woy-Wojciechowska

Wieczór „Skąd bierze się światło”, od lewej: Barbara Petrozolin-Skowrońska, Magdalena Zielińska (wiolonczelistka), Agnieszka Kozło (pianistka)

Summary

Barbara Petrozolin-Skowrońska, *“The Powiśle soirees at the Ostrogski Castle”*. The flagship event of the Powiśle Division of the Society of Friends of Warsaw, soirees of music and literature called *Powiśle Soirees at Ostrogski Castle* attracted audiences to the stylish Ostrogski Castle concert hall every month from the 1990ties until 2006. They were initiated and organized, until the late 90ties, by Zofia Wójcicka, founder and President of the SFW Powiśle Division. Besides offering aesthetic values the soirees provided information and deepened in an attractive way the knowledge of the city, its cultural institutions, architecture, monuments, history, society as well as prominent figures actively involved in the life of the city and its welfare. Persons of particular merit were occasionally invited as special guests to the soirees. Music, song and poetry performed by renowned Warsaw stage artists and students of Bednarska Music Schools highlighted the events. The organizers were financially supported by Warsaw local government institutions. After Zofia Wójcicka died in October 1999, the author of this article, who had been working with Zofia Wójcicka and was elected vice-President of the Division, took over as the organizer of the Powiśle Soirees.

The article offers a glimpse into what the soirees were like. It names the participants in those popular events, most of whom were well known not only in Warsaw.

When the Castle was no longer at the disposal of Fryderyk Chopin Society, which changed its seat, and the newly created National Institute of Fryderyk Chopin took a decision to turn the Castle into Fryderyk Chopin Museum, the time of Powiśle Soirees at Ostrogski Castle was over.

The article is based on the preserved source material (digital documentation of concerts, a collection of invitations, and even scripts of selected events, in possession of the Powiśle Division of the Society of Friends of Warsaw). It brings back a special time in the cultural life in Warsaw during the first several years of Polish Third Republic and is a testimony to the contribution of the Society of Friends of Warsaw and the cooperation of this NGO with Warsaw local government institutions.

Z ŻYCIA ARCHIWÓW WARSZAWSKICH

Maria Sierocka-Pośpiech

DZIAŁALNOŚĆ ARCHIWUM GŁÓWNEGO AKT DAWNYCH W WARSZAWIE W LATACH 2010-2011

Archiwum Główne Akt Dawnych jest najstarszym polskim archiwum publicznym. Jego początki sięgają czasów Księstwa Warszawskiego, kiedy to Fryderyk August książę warszawski i elektor saski dekretem z 2 IX 1808 r. powołał do życia Archiwum Ogólne Krajowe. Do podstawowych zadań nowo powołanej instytucji „należało gromadzenie wszelkich starodawnych narodu polskiego pamiątek”, jak pisał główny inicjator i pomysłodawca jego utworzenia minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego Feliks Łubieński.

Archiwum Główne Akt Dawnych jest archiwum o historycznie ukształtowanym i w zasadzie zamkniętym zasobie; przechowuje materiały archiwalne wytworzone przede wszystkim przez instytucje publiczne, chronologicznie mieszczące się od połowy XII w. do końca pierwszej wojny światowej, za wyjątkiem archiwaliów podworskich i akt metrykalnych z terenów tzw. za-bużańskich. Zasób archiwum obejmuje dokumentację polskich i obcych (zaborczych) władz, urzędów i instytucji naczelnych i centralnych, a także prowincjonalnych, ponadto archiwa rodów, rodzin i osób prywatnych o szczególnym znaczeniu dla dziejów naszego kraju. Opracowywaniem, przechowywaniem i udostępnianiem zasobu archiwum zajmują się wyspecjalizowane oddziały, a struktura organizacyjna instytucji pozostaje w zasadzie niezmienna od lat. Stanowi ją pięć oddziałów, jedna sekcja oraz Centralne Laboratorium Konserwacji Archiwaliów. Oddziały, w których opracowuje się (w postaci inwentarzy, katalogów archiwalnych, indeksów itp.) i przechowuje archiwalia, to: oddział I (Akta władz urzędów i instytucji publicznych do 1795 r.), II (Akta władz urzędów i instytucji publicznych od 1796 do 1918 r.), III (Akta rodzin i osób prywatnych oraz ich posiadłości), IV (Kartografia). Ponadto oddział V zajmujący się informacją, ewidencją i udostępnianiem zasobu, a w nim – Pracownia Naukowa, Biblioteka, Filmoteka, Sekcja Reprograficzna wykonująca mikrofilmowanie zabezpieczające i digitalizację zasobu archiwalnego AGAD oraz usługi reprograficzne dla klientów prywatnych i instytucjonalnych (obecnie skany i wydruki) oraz CLKA sprawujące pieczę nad zasobem dokumentowym i aktowym, zajmujące się działaniami

profilaktycznymi, konserwacją właściwą, a także pracami badawczymi w zakresie przechowywania zbiorów i ich konserwacji.

W latach 2010-2011 wprowadzono do obiegu informacyjnego kilkadziesiąt nowoczesnych inwentarzy archiwalnych, opracowanych zgodnie z wymogami metodycznymi oraz zgodnie z międzynarodowymi standardami opracowania, część z nich była wynikiem prac reinwentaryzacyjnych. Prace objęły zarówno całe zespoły, jak i ich historycznie ukształtowane części. Wśród inwentarzy warto wymienić inwentarze książkowe opatrzone indeksami, m.in. do zespołów: Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd gubernialny Warszawski – Wydział Policyjny, Komisja Rządząca, Oddział Olkusi 4. Wydziału Częstochowskiej Brygady 3. Okręgu Samodzielnego Korpusu Straży Granicznej, Komisja Rządowa Wojny, Komenda Grupy Etapów nr 7/Oddział Kwaternistrzowski nr 9. Ze szczątków dokumentacji aktowej urzędów działających na terenie guberni wołyńskiej w drugiej połowie XIX i na początku XX w. utworzono 13 zespołów archiwalnych i sporządzono do nich inwentarze. Powstał także inwentarz do „Zbioru wywodów przodków”

Niesłabnącym zainteresowaniem użytkowników, tak krajowych jak i zagranicznych, cieszą się materiały archiwalne przechowywane w AGAD. Rokrocznie udostępniamy w pracowni naukowej kilkanaście tysięcy jednostek z własnego zasobu archiwalnego (w 2010 r. było to 14 010 j.a., w 2011 r. – 10 601) i kilka tysięcy jednostek (tylko mikrofilmy) z zasobów innych archiwów państwowych w Polsce (w 2010 r. – 4900 j.a., w 2011 r. – 4720 j.a.). Ponadto za pośrednictwem sieci archiwów państwowych udostępniamy mikrofilmy z naszych zbiorów w innych miastach. W 2011 r. udostępniliśmy w ten sposób z naszego zasobu 9787 j.a., zaś w 2010 r. – 9560 j.a. W latach 2010-2011 dało się zauważyć zrównoważone zainteresowanie badaczy naszym zasobem – archiwaliami rodzinnymi i rodowymi, instytucjonalnymi materiałami dziewiętnastowiecznymi oraz aktami instytucji i urzędów centralnych i partykularnych z okresu staropolskiego.

W 2010 r. zarejestrowaliśmy ponad tysiąc (1070) użytkowników; natomiast w 2011 r., ze względu na czasowe zamknięcie pracowni oraz jej pracę w skróconym czasie podczas prowadzonego w gmachu archiwum remontu sieci grzewczej i elektrycznej oraz niedostępności przez pewien czas części archiwaliów, zanotowano spadek liczby użytkowników do 841 osób. Wśród użytkowników przeważały, tak jak w poprzednich latach, osoby deklarujące naukowy charakter badań (pracownicy uczelni, instytutów Polskiej Akademii Nauk, muzealnicy, studenci), jednakże ich udział z roku na rok ulega stopniowemu zmniejszeniu, w 2011 r. stanowili oni już tylko 63 proc. korzystających. Zmianę struktury użytkowników obserwujemy od kilkunastu lat, wiąże się ona przede wszystkim ze wzrostem zainteresowania poszukiwaniami genealogicznymi użytkowników krajowych. (w 2011 r. ponad 30 proc. użytkowników). Wśród użytkowników zagranicznych (ok. 150 rocznie) przeważały, jak w latach ubiegłych, osoby zainteresowane badaniami naukowymi.

W 2010 r. nastąpił widoczny spadek kwerend (1466) spowodowany przede wszystkim zmniejszeniem się liczby zapytań związanych z poszukiwaniami dokumentacji potwierdzającej posiadanie mienia i repatriacji z dawnych kresów wschodnich Rzeczypospolitej, które kierowano do AGAD, pomimo że nie posiada ono w swoich zbiorach dokumentacji publicznej z dwudziestolecia międzywojennego, czasów wojny i okupacji oraz okresów powojennych. Natomiast w 2011 r. nastąpił wyraźny wzrost liczby kwerend (1891), głównie realizowanych w księgach metrykalnych z terenów tzw. zabużańskich, co powiązać można z poszukiwaniami danych do

karty Polaka oraz do spraw sądowych. W ramach działalności informacyjnej, oprócz kwerend, pracownicy archiwum udzielili kilka tysięcy informacji osobiście, telefonicznie i drogą korespondencyjną.

Istotne z punktu widzenia popularyzacji problematyki archiwalnej, w tym zawartości zasobu, jego opracowania i udostępniania, są organizowane od kilkunastu lat z myślą o młodzieży szkół stopnia ponadpodstawowego oraz studentach, pokazy i lekcje historyczno-archiwalne. W 2011 roku zorganizowano ich 17, podobnie jak w roku 2010, dla blisko tysiąca uczestników. Szkolenia prowadziło także Centralne Laboratorium Konserwacji Archiwalnej.

Nie jest to jedyna forma popularyzacji i prezentacji archiwaliów gromadzonych i przechowywanych w AGAD. Od dwóch lat Archiwum Główne Akt Dawnych włączyło się aktywnie w warszawskie i ogólnokrajowe programy propagujące wiedzę, takie jak: Noc Muzeów, Warszawski Piknik Archiwalny i Festiwal Nauki. Na Noc Muzeów w 2010 r., w której archiwum uczestniczyło po raz pierwszy, przygotowano pokazy i cykl wykładów prezentujących dokumenty najistotniejsze z punktu widzenia dziejów państwa polskiego pod wspólnym tytułem „Pomniki dziejowe”. Z kolei w 2011 r. przygotowano pokaz pt. „Świat w pieczęciach zaklęty”, podczas którego zaprezentowano kilkadziesiąt oryginalnych pieczęci (woskowych, lakowych, tuszowych) władców polskich i europejskich oraz stemple urzędowe i instytucjonalne z okresu od XIV do XX w., a także tablice poglądowe. Pokazowi towarzyszyły dwie prezentacje multimedialne oraz stanowisko konserwacji pieczęci woskowych. Podczas Nocy Muzeów AGAD odwiedziło kilkaset osób. Podczas Warszawskiego Pikniku Archiwalnego, który odbył się w pałacu Staszica 11 czerwca 2011 r., zaprezentowano wystawę planszową i pokaz multimedialny na temat „Dawne pieczęcie w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych”. Wykłady i lekcje festiwalowe dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych zdominowały nasz udział w XV Festiwalu Nauki. Wykłady połączone z pokazami oryginalnych dokumentów dotyczyły m.in. pierwszego pokoju toruńskiego z 1411 r., elekcji Jana Kazimierza z 1648 r., genealogii i heraldyki Piastów mazowieckich, Konstytucji 3 maja 1791 r.

Inną formą popularyzacji zasobu były wystawy organizowane lub współorganizowane przez AGAD oraz wystawy zewnętrzne, na które użyczaliśmy oryginalne materiały archiwalne. W 2010 r., w związku z 600. rocznicą bitwy pod Grunwaldem, w dniach 12-30 maja zaprezentowano w gmachu archiwum, pałacu Raczyńskich, wystawę „Grunwald – 600 lat chwały”. Została ona przygotowana przez AGAD i Stowarzyszenie Miłośników Dawnych Dokumentów „Archiwum Patriae” we współpracy z NASK, Muzeum w Malborku, archiwami państwowymi w Krakowie, Gdańsku i Toruniu. Wystawa zrealizowana została ze środków finansowych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Wystawę obejrzało łącznie w AGAD i w ośmiu miastach – Płocku, Czerwińsku, Nidzicy, Lidzbarku Warmińskim, Elblągu, Brzegu, Siedlcach i Warszawie – ponad 8 tys. zwiedzających. O zainteresowaniu, jakim się cieszyła, niech świadczy fakt, że jeszcze w 2011 r. wystawę pokazano w Archiwum Państwowym w Koszalinie oraz w Karlińskim Ośrodku Kultury w Karlinie.

Ponadto w 2010 i 2011 r. udostępniliśmy materiały archiwalne na kilkanaście wystaw krajowych i jedną zagraniczną w tym dziewięć obiektów na wystawę „Stanisław August, ostatni król Rzeczypospolitej” zorganizowaną przez Zamek Królewski w Warszawie, 13 na wystawę „Stanisław Leszczyński – wieczny tułacz”, zorganizowaną przez Muzeum Zamek Książąt Pomorskich w Szczecinie. Jeden dokument pergaminowy reprezentował zasób archi-

wum na prestiżowej wystawie „Polska-Niemcy 1000 lat sąsiedztwa” w Martin Gropius-Bau w Berlinie w 2011 r.

Warto zwrócić uwagę, iż coraz częstszą formą prezentacji zbiorów archiwalnych są wystawy plenerowe na ulicach miast oraz wystawy wirtualne umieszczane na stronach internetowych archiwów państwowych. W 2010 r., w 180. rocznicę wybuchu powstania listopadowego, pokazaliśmy wystawę wirtualną pt. „Wojna polsko-rosyjska 1830-1831 w dokumencie archiwalnym”. Zaprezentowano na niej 88 dokumentów ze zbiorów AGAD, a także Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie oraz archiwów państwowych z Kielc, Leszna, Płocka. Natomiast w 2011 r. współorganizowaliśmy z Archiwum Państwowym m.st. Warszawy, Biurem Kultury Urzędu m.st. Warszawy i Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych wystawę plenerową „Vivat Konstytucja! w 220 rocznicę Konstytucji 3 maja”. Warto także wspomnieć o wystawie prezentowanej w Wiedniu w 2011 r. pt. „Viribus Unitis? Polnische Parlamentarier in der Habsburgermonarchie 1848-1918”, zorganizowanej przez Stację Naukową PAN w Wiedniu, Dyrekcję Parlamentu Republiki Austrii i Austriackie Archiwum Państwowe. W przygotowaniu i wyborze materiałów na nią uczestniczył dr hab. Jerzy Gaul z AGAD.

W 2010 r. dzięki pozyskaniu środków z programu Operacyjnego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego, w ramach współpracy z NASK, archiwum zrealizowało projekt „Cyfrowy AGAD, Dokumenty z czasów Jagielly”. Zaprezentowano w nim opisy i wizualizację 830 dokumentów z lat 1400-1434.

Działalność naukowa archiwum i jego pracowników zaowocowała, jak co roku, wieloma publikacjami z zakresu historii i archiwistyki; uczestniczyli oni także w licznych konferencjach krajowych i międzynarodowych. Warto tu wspomnieć o II (2010) i III (2011) spotkaniu z cyklu „Polonica w zbiorach państw nadbałtyckich”. Były to konferencje naukowe organizowane przez AGAD z okazji 350. rocznicy pokoju w Oliwie oraz 450. rocznicy unii wileńskiej (28 XI 1561) przyłączającej Inflanty do Rzeczypospolitej. W listopadzie 2011 r. liczne grono pracowników archiwum (8 osób) wygłosiło referaty i komunikaty na sesji „Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej” zorganizowanej przez prof. Alicję Kulecką z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Te różnorodne w swej tematyce referaty (m.in. biogramy zasłużonych dla AGAD archiwistów) spotkały się z życzliwym odbiorem obradujących. Konferencji towarzyszyła wystawa plenerowa, na którą materiały dostarczyło także Archiwum Główne Akt Dawnych. Ponadto archiwiści z AGAD uczestniczyli w konferencjach krajowych (w Kaliszu, Łomży, Toruniu, Pułtusk) oraz zagranicznych (w Budapeszcie, Pradze i Lillehammer).

Od 17 maja 2010 r. AGAD udostępniło swój profil na Facebooku, obecnie ma on ponad 300 uczestników. Od 2011 r. w Pracowni Naukowej AGAD istnieje możliwość korzystania z zeskanowanych materiałów archiwalnych.

W latach 2010-2011 postępowały także prace nad mikrofilmowaniem zabezpieczającym zasobu, działaniem niezmiernie ważnym z punktu widzenia ochrony oryginałów i bezpieczeństwa zbiorów.

Anna Belka

WYSTAWA PLENEROWA „UMÓWIŁEM SIĘ Z NIĄ NA DZIEWIĄTĄ... CZYLI O ROZRYWKACH PRZEDWOJENNEJ WARSZAWY”

„Warszawa zęgała rok stary, jak to się ustaliło od szeregu lat, wśród niezwykłego ożywienia. – relacjonował „Kurier Warszawski” sylwestrową noc 1935 r. – Setki lokali publicznych były czynne przez całą noc. W teatrach i kinach urządzono specjalne przedstawienia o północy. W większych zakładach restauracyjnych i kawiarnianych śródmieścia na kilka dni przed Nowym Rokiem pozamawiano wszystkie stoliki. Czynne były również wszystkie bary w całym mieście i cieszyły się dużym powodzeniem. Na ulicach krążyli liczni sprzedawcy baloników i drobnych zabawek. Około północy ruch uliczny doszedł do wielkiego napięcia. Przez główne arterie śródmieścia sunął rzadko widywany sznur samochodów i pojazdów konnych. Tramwaje nocne miały również wielkie powodzenie. Rok Nowy witano oczywiście również w całym mieście w licznych domach rodzinnych. W chwili, gdy oddajemy numer na maszynę, w całym mieście ożywiona zabawa wre w pełni”.

O tym, jak mieszkańcy stolicy bawili się w dwudziestolecie międzywojennym przypomniła wystawa pt. „Umówiłem się z nią na dziewiątą...”, prezentowana w czasie wakacji przy placu Zamkowym w Warszawie. Tworzy ją ponad 120 fotografii i grafik ze zbiorów Archiwum Państwowego m.st. Warszawy i Narodowego Archiwum Cyfrowego oraz relacje i wspomnienia bywalców.

„Życie towarzyskie to była przede wszystkim kawiarnia” – wspominała przedwojenne czasy Stefania Grodzieńska¹. Na jednej z fotografii Jerzy Blikle nostalgicznym spojrzeniem ogarnia wnętrze swojej cukierni na Nowym Świecie znad stolika zastawionego pączkami. W kawiarni Sztuka i Moda, urządzonej przez hrabinę Raczyńską w starej oranżerii przy ulicy Królewskiej, goście oglądają pokaz kapeluszy, rozparci w wiklinowych fotelach. Sympatyczna karykatura autorstwa Jerzego Szwajcera prezentuje ponad 100 bywalców Małej Ziemiańskiej, m.in.: Juliana Tuwima, Antoniego Słonimskiego, Jana Lechonia, Tadeusza Boya-Zeleńskiego i gen. Bolesława Wieniawę-Długoszowskiego.

¹ T. Kwaśniewski, *Gdzie się bywało przed wojną*, „Gazeta Wyborcza” 2003, z 15 XI.

Cukiernia przy Mazowieckiej 12 była miejscem spotkań elity intelektualnej. Wydawcy, reżyserzy, pisarze, publicyści, korzystając ze swojej wzajemnej obecności, załatwiali tu także interesy, regulowali honoraria, zdobywali zlecenia, szukali inspiracji. „Szczególnie duże nasilenie ruchu panowało w »Ziemiańskiej« w południe, między dwunastą i pierwszą – wspominał Jerzy Szwejcer – Znalazienie o tej porze wolnego stolika było utopią, w najlepszym razie można się było »doczepić« do znajomego towarzystwa, jeśli oczywiście w lokalu było jakieś wolne krzesło”².

Podobno o siódmej wieczorem telefony w Warszawie przestawały dzwonić, a zaczynały śpiewać. Warszawiacy czynili ostatnie przygotowania do wyjścia. Minęła już pora „five o’clocków” – domowych przyjęć z herbatą i ciastem, na których – jak wspominała Magdalena Samozwaniec – „bywać musieli młodzieńcy i panny z dobrego towarzystwa, a miewali ich po kilka dziennie w różnych punktach Warszawy”³.

Na gości z zasobnymi portfelami czekały restauracje w hotelach przy Krakowskim Przedmieściu. Największe obłożenie restauracje i winiarnie przeżywały jednak dopiero późnym wieczorem, po teatrze, operze, kabarecie. Na zdjęciu z 1927 r. Tomasz Mann wznosi toast w towarzystwie polskich pisarzy i poetów w winiarni Fukiera na Rynku Starego Miasta.

Kto nie chciał czekać do wieczora, mógł już od piątej bawić się na „fajfach” – popołudniowych potańcówkach organizowanych m.in. w Cafe Adria. Wieczorem zaczynał się tu dancing, który trwał do rana. Starszemu pokoleniu, wychowanemu według dziewiętnastowiecznego konwensu, zmiany obyczajowe, które uosabiał dancing, mogły wydawać się szokujące. W artykule pt. *Dobre obyczaje cioci i dzisiejsze „zberezeństwa”*, zamieszczonym na łamach „Gazety Gnieźnieńskiej” w 1936 r., czytamy np., że: „w roku 1900 nie było dancingów. W roku 1900 żadna szanująca się mężatka, niewinna dziewica ani doświadczona babunia w najśmielszych snach nie przewidywały, że za lat kilkadziesiąt dystygowane damy będą od południa do świtu wywijać murzyńskie tańce z nieznanymi panami”⁴.

W Cafe Adria na obrotowym parkiecie tańczono klasyczne tango i walca, a także charlestona, fokstrotę i rumbę. To „przedsiębiorstwo kawiarniano-dancingowo-kabaretowe” przy Moniuszki 10, prócz nowoczesnej sali dancingowej na kilkaset osób, oferowało zimowy ogród z wodotryskiem pełen roślin i ptaków oraz kawiarnię z czytelną gazetą i cocktail-barem. Gdy inne lokale bankrutowały, Adria – według branżowego pisma „Polski Przemysł Restauracyjny” – od lutego 1931 r. do października 1933 r. odwiedziło 2,515 mln osób. „Żelazne prawa rządzące nocnym ruchem każą uczestnikom wszystkich zabaw spotykać się nad ranem w wielce zadytmionym lokalu wielce popularnego dancingu. Tu jest najlepsza posadzka, bezkonkurencyjna orkiestra i najohydniejsze, alkoholowe mikstury, sprzedawane za najdroższe pieniądze”⁵ – pisała zapewne o Adria redaktorka pisma „Bluszcz”, relacjonując eskapadę szlakiem balów i dancingów, którą odbyła nocą z 11 na 12 stycznia 1936 r.

Na zdjęciu wykonanym podczas balu sylwestrowego w 1935 r. kierownik Adria Franciszek Moszkowicz, we fraku i z małpką na rękach, pozuje pośrodku sali dancingowej na tle orkiestry i zabawionych gości. Wzrok przyciągają modernistyczne elementy wystroju – marmurowe kolumny zwieńczone geometrycznymi, podświetlanymi głowicami i chromowany portal muszli koncertowej.

² J. Jotes Szwejcer, *Okiem karykaturzysty* [w:] *Jeszcze o Warszawie*, Warszawa 1958.

³ M. Samozwaniec, *Sisters* [w:] *Jeszcze o Warszawie*, Warszawa 1958.

⁴ „Dobre obyczaje cioci i dzisiejsze „zberezeństwa”, „Gazeta Gnieźnieńska” 1936, z 24 XII.

⁵ „Bluszcz” 1936, nr 4 z 25 I.

W dwudziestoleciu międzywojennym wciąż popularną formą rozrywki dla elit były bale. W czasie karnawału odbywało się ich kilkadziesiąt. Najbardziej wytworne, z udziałem korpusu dyplomatycznego, wydawano na Zamku Królewskim, a zapraszał na nie sam pan prezydent. „Bal zaczynał się przed północą – wspominała Monika Żeromska bal w 1938 r. – Samochody zajeżdżały przed główne wejście zamkowe z pierwszego podwórza przed czerwony chodnik. Na dole była szatnia i zaraz wszyscy wchodzący ustawiali się po dwoje, aby schodami wejść do miejsca, gdzie prezydent witał każdego przy wejściu do sal zamkowych”⁶.

W hotelach Bristol i Europejskim, restauracjach Adria i Oaza odbywały się bale prasy, filmu polskiego i bale mody. Na fotografii tancerka Olga Sławska i aktor Eugeniusz Bodo – zdobywcy tytułów królowej i króla mody w 1936 r. – pozują na schodach Hotelu Europejskiego. Eleganckie towarzystwo bawiło się także w Teatrze Wielkim, Filharmonii i w resursach. Szczególną renomą cieszyły się bale Młodej Architektury organizowane przez Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej („Spróbuj nie przyjść” – zachęcano w zaproszeniu) oraz w Akademii Sztuk Pięknych, gdzie panowała nieco bardziej swobodna atmosfera.

„Tu jest zupełnie inaczej. – relacjonowały „bal palet” w Akademii Sztuk Pięknych w 1936 r. redaktorki pisma „Bluszcz”, które przyjechały prosto z balu mody – Znacznie mniej wspaniałych toalet, za to znacznie więcej rozbawionych twarzy. Tańczy się na dwóch piętrach – w klasach, w pracowniach, naprędce, za pomocą improwizowanych dekoracji, przecharakteryzowanych na balowo salach. Siedzi się na składanych, ogrodowych krzeselkach; pije i zajada kanapki przy zastawionych bezpretensjonalnie stolikach”⁷. Na zdjęciu z tego balu widać stojącego u progu światowej kariery Witolda Małcużyńskiego w towarzystwie pań w karnawałowych maseczkach, z których jedna próbuje dekoracyjnym trójzębem „upolować” coś z bufetu.

Najbardziej popularną formą rozrywki w dwudziestoleciu międzywojennym było kino. Każdego wieczoru przez sale kinowe Warszawy przewijało się ponad 32 tys. osób, a przeciętny mieszkaniec stolicy bywał w kinie średnio 12 razy w roku⁸. W 1938 r. działało w Warszawie ok. 70 sal kinowych. Najwięcej znajdowało się między Nowym Światem a ulicą Marszałkowską, nazywaną także „polskim Broadwayem”.

„Proszę wyjrzeć wieczorem na ulice Warszawy: na Nowy Świat, na Marszałkowską, na Chmielną... – Co najjaśniejszy błyszczy? Kino »Majestic«, kino »Colosseum«, kino »Pan«, kino »Światowid«, kino »Atlantic«. Gdzie najgęstszy tłok? Bramy kinoteatrów jak fantastyczne pieczary, usiane gwiazdami reklam i fotosami gwiazd – kipią od nerwowych tłumów” – zauważyła Maria Kuncewiczowa⁹.

Kina konkurowały o widzów. Oferowały zniżki (m.in. dla urzędników państwowych), kuśsiły wystrojem, jakością dźwięku, wielkością ekranu. W największym Colosseum było 2360 miejsc, w kinie Splendid można było poczuć się jak w egipskiej świątyni, Atlantic szczycił się najnowocześniejszą aparaturą dźwiękową. Najbardziej luksusowym było oddane wiosną 1939 r. kino Napoleon na placu Trzech Krzyży. Posiadało obszerny hol, dużą salę z balkonem i ogromny ekran. Wyświetlano polskie i zagraniczne produkcje – „upajające” romanse i „porywające” westerny – a pierwsze seanse zaczynały się już w południe.

⁶ M. Żeromska, *Wspomnienia*, Warszawa 2007.

⁷ „Bluszcz” 1936, nr 4 z 25 I.

⁸ A. Bohdziewicz, *A dzisiaj wybiorę się do kina [w:] Jesteśmy w Warszawie*, Warszawa 1938.

⁹ M. Kuncewiczowa, *Dyżurni warszawski*, Warszawa 1958.

W marcu 1930 r., trzy lata po premierze *Śpiewaka jazzbandu*, na ekrany wszedł pierwszy polski fabularny film dźwiękowy. Była to ekranizacja dramatu Gabrieli Zapolskiej z 1906 r. pt. *Moralność pani Dulskiej*. Udźwiękowanie filmu wzbudziło ogólny entuzjazm, jednak nie u wszystkich. „Wczoraj byliśmy na filmie całkowicie mówionym – pisała w pamiętniku Maria Dąbrowska – Bardzo to brzydkie (...) Wielki plus filmu, polegający na możliwości poruszania się na olbrzymich przestrzeniach, znika, gdy zwrócono całą uwagę na mówienie (...) w takim filmie muzyki nie ma już wcale, natomiast słycać cały czas trzeszczenie aparatu”¹⁰.

W 1938 r. działało w Warszawie 20 teatrów. Pośród nich największą popularnością cieszyły się kabarety. Wzorem były *Qui Pro Quo* na Senatorskiej i *Morskie Oko* na Jasnej. Jeśli *Morskie Oko* miało charakter rewiowy z szerokimi schodami, feerią świateł i wachlarzami z piór, to *Qui Pro Quo* było kabaretem satyrycznym i o jego atrakcyjności stanowiły teksty. „Cała fontanna pierwszorzędných dowcipów, kilka dobrych, pełnych humoru skeczów no i zawsze prima Ordonka w nowych prześlicznych piosenkach” – zachwycał się recenzent pisma „Teatr i życie wytworne” w 1928 r.¹¹

Dla kabaretów pisali artyści tej miary, co: Julian Tuwim, Marian Hemar, Andrzej Włast, Emanuel Szlechter, Konrad Tom, Jan Lechoń i Antoni Słonimski. Swoim talentem sprawiali, że nawet najbardziej frywolne skecze i piosenki stawały się literackimi majstersztykami. *Umówiłem się z nią na dziewiątą*, *Miłość ci wszystko wybaczy*, *Ta mała jest wstawiona*, *Panna Andzia ma wychodne*, *Sex appeal* nuciła cała Warszawa. Wykonujący je piosenkarze i aktorzy – Hanka Ordonówna, Mira Zimińska, Zula Pogorzelska, Adolf Dymśa, Eugeniusz Bodo – zyskiwali status gwiazd, które warszawiacy tłumnie żegnali na dworcu, gdy wyjeżdżały na zagraniczne *tournée*.

Wystawa pokazuje, że oferta rozrywkowa przedwojennej Warszawy była różnorodna i na każdą kieszeń. Obok teatrów, dancngów i restauracji dostępnych głównie dla elit, pokazane są popularne miejsca, w których warszawiacy spędzali wolny czas: nadwiślańskie plaże, pikniki na Bielanych, ślizgawka w Dolinie Szwajcarskiej, lunaparki i wyścigi konne. Nie zabrakło także knajp z bębniem, harmonią i skrzypcami oraz tzw. patelni – potańcówek pod gołym niebem organizowanych przez magistrat dla mieszkańców robotniczych przedmieść.

Popularność i żywiołowość zabawy w dwudziestolecie międzywojennym wpisywały się w proces demokratyzacji życia publicznego oraz zmian obyczajowych, którym towarzyszył rozwój kultury i rozrywki masowej. W Polsce tzw. szalone lata dwudzieste i trzydzieste dodatkowo były odpowiedzią na ponad stuletni okres zaborów oraz zmuśną drogę do odzyskania niepodległości. Spotkania towarzyskie, wspólne biesiadowanie, korzystanie z oferty rozrywkowej i dóbr kultury w nreszcie wolnym kraju na pewno zyskiwały nowy wymiar i smak.

Wystawa pt. „*Umówiłem się z nią dziewiątą... czyli o rozrywkach przedwojennej Warszawy*” była prezentowana od 17 lipca do 13 sierpnia 2012 r. na Międzymurzu im. Piotra Biegańskiego przy placu Zamkowym w Warszawie. Jej organizatorzy to: Biuro Kultury Urzędu m.st. Warszawy, Stołeczna Estrada, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy; partnerzy: Narodowe Archiwum Cyfrowe, Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego m.st. Warszawy.

¹⁰ M. Dąbrowska, *Dzienniki 1914-1932*, Warszawa 1988.

¹¹ *Typki z Qui Pro Quo*, „Teatr i życie wytworne” 1928, nr 4.

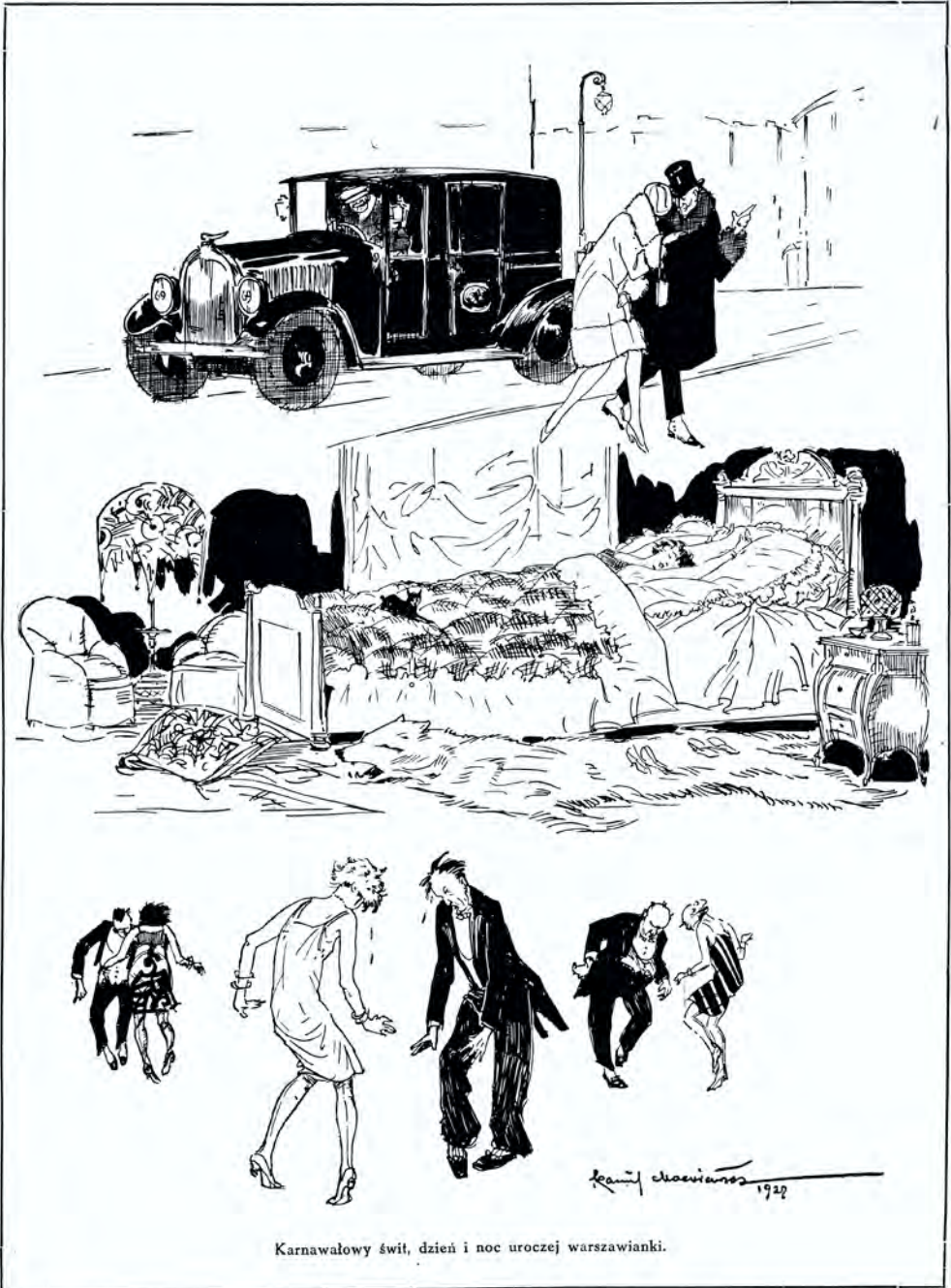
KARNWAŁ

Rys. art. malarz Kamil Machtewicz

Karnawałowy świt, dzień i noc mężczyzny.

W A R S Z A W S K I

Karnawałowy świt, dzień i noc uroczej warszawianki.

WARSZAWA

INFORMATOR PRZEWODNIK

Z 30 MAPKAMI
I PLANAMI

1937

ZWIĄZEK PROPAGANDY TURYSTYCZNEJ M. ST. WARSZAWY
WARSZAWA — PLAC TEATRALNY BÓG WIERZBOWEJ

3 — Pensjonat „Zacisze”
Helmanowej	Widok 5.
4 — Pensjonat Woy-
ciechowskiej	Kredytowa 9.
5 — Pensjonat J. Po-
nikowskiej	Widok 11.
6 — Pensjonat Ziem-
lickiej	Wielka 5.

Mapka T K i D

Teatry, Kina i Dancengi

Teatry oznaczone są kwadracikami. Numery wewnątrz kwadracików oznaczają:

1 — Atenium	Czerwonego Krzyża 2.
2 — Cyrulik Warszawski	Kredytowa 14.
3 — Kameralny	Senatorska 29.
4 — Malickiej	Karowa 18.
5 — Letni	Ogród Saski.
6 — Mały	Jasna 5.
7 — Wielki-Opera	Plac Teatralny
8 — Nowy	Plac Teatralny
10 — Polski	Słowackiego 2.
11 — Narodowy	Plac Teatralny
12 — Cyrk Staniewskich	Ordynacka 1.

Kina oznaczone są kółkami. Numery wewnątrz kółek oznaczają:

1 — Adria	Wierzbowa 7.
2 — Apollo	Marszałkowska 106.
3 — Atlantic	Chmielna 33.
4 — Bałtyk	Chmielna 9.
5 — Capitol	Marszałkowska 125.
6 — Colosseum	Nowy Świat 19.
7 — Europa	Nowy Świat 63.
8 — Filharmonia	Jasna 5.
9 — Miejski kino teatr	Hipoteczna 8.
10 — Pan	Nowy Świat 40.
11 — Petit Trianon	Sienkiewicza 5.
12 — Rialto	Jasna 3.
13 — Roma	Nowogrodzka 49.
14 — Slińsk	Senatorska 29.

252

15 — Studio	Nowy Świat 23/25 —
Chmielna 7.
16 — Stylowy	Marszałkowska 112.
17 — Światowid	Marszałkowska 111.
18 — Uciecha	Złota 72.

Dancengi oznaczone są trójkątem. Numery wewnątrz trójkątów oznaczają:

1 — Adria	Moniuszki 10.
2 — Aquarium	Królewska 23.
3 — Café Club	Nowy Świat 15.
4 — Colombina	Jasna 3.
5 — Paradis	Nowy Świat 3.
6 — Caveau Caucasien	Jasna 5.
7 — Palais de Danse	Rymarska 12.
9 — Narcyz	Zórawia 19.

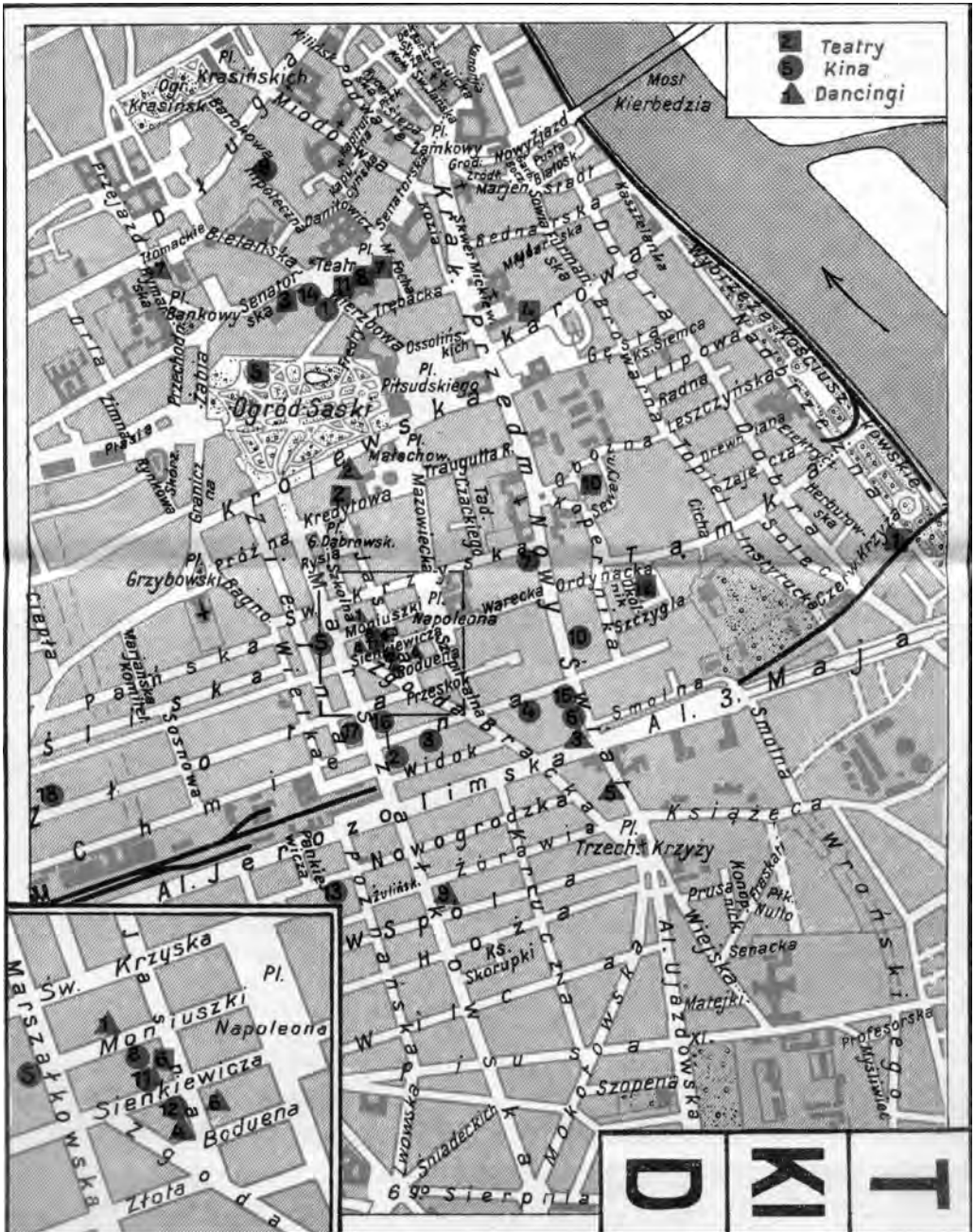
Mapka R B C K

Restauracje, Bary, Cukiernie i Kawiarnie

Restauracje i bary oznaczone są kółkiem. Numery wewnątrz kółek oznaczają:

1 — A la Fourchette	Marszałkowska 113.
2 — Astra	Marszałkowska 107.
3 — T. Fukier	Stare Miasto 27.
4 — J. Jabłoński	Marszałkowska 42.
5 — Warszawskie Zrze-
szenie Jarosław	Al. Jerozolimskie 25.
6 — Piccadilly	Bieleńska 5.
9 — Langner	Focha 8.
10 — Simon i Stecki	Krak. Przedmieście 38.
11 — Simon i Stecki
„Bachus”	Widok 25.
12 — Restauracja vis
a vis Sadu	Miodowa 12.
13 — Winiarnia Zie-
miańska — Caveau
Caucasien	Jasna 5.
14 — „Pod Bukietem”
Centrala	Marszałkowska 114.

253

- 15 — „Pod Bukietem” — Marszałkowska 90.
 Filia I-a
 16 — „Pod Bukietem” — Nowy Świat 5.
 Filia II-a
 17 — Mars Nowy Świat 24.
 18 — Mieszczański Al. Jerozolimskie 7.
 19 — Amerykański Senatorska 27.
 20 — „Pod Wróblem” Mazowiecka 14.
 21 — Satyr Marszałkowska 81a.
 22 — Setka Marszałkowska 100.
 23 — Wiedeński Trębacka 11.

Cukiernie oznaczone są kwadracikiem. Numery wewnątrz kwadracików oznaczają:

- 1 — J. Domański Plac Zbawiciela róg
 6 Sierpnia 24.
 2 — K. Forkasiewicz Senatorska 18 (Pl. Te-
 atralny).
 3 — K. Forkasiewicz Krucza 11.
 4 — J. Galiński Pl. 3 Krzyży 3.
 5 — Cz. Gogolewski Długa 28.
 6 — Cz. Gogolewski Marszałkowska 129.
 7 — Cz. Gogolewski Nowy Świat 52.
 9 — F. Jędrzejewski Chmielna 26.
 10 — Kolorowa Bracka 1 róg Żórawiej
 11 — J. Kozłowski Marszałkowska 80.
 12 — E. Kleszcz i Ska Marszałkowska 97a.
 13 — A. Leżański Marszałkowska 83.
 14 — L. Mystkowski Piusa XI róg Mokotow.
 15 — Napoleonka Nowy Świat 53.
 16 — Napoleonka Świętokrzyska 26.
 17 — K. Paciorewski Krucza 27 róg Hożej
 18 — A. Puchalski Krakowskie Przedm. 23.
 19 — B-cia Studnia Bielańska 7.
 20 — K. Briesemeister Szpitalna 1 róg Zgoda.
 (Szwajcarska)
 21 — W. Trojanowski Miodowa 6.
 22 — Ziemiańska Mazowiecka 12.
 23 — Ziemiańska Marszałkowska 114.
 24 — Ziemiańska Królewska 13.
 25 — B. Zmijewski Krakowskie Przedm. 1.
 26 — B. Zmijewski Nowy Świat 1.

254

Kawiarnie oznaczone są trójkątami. Numery wewnątrz trójkątów oznaczają:

- 1 — Mleczarnia Agril Nowy Świat 8.
 2 — Mleczarnia Agril Al. Jerozolimskie róg
 Kruczej,
 3 — Kawiarnia A. Blikle Nowy Świat 35.
 4 — Café Club Nowy Świat 15.
 6 — Kawiarnia Gastro-
 nomia Nowy Świat 16.
 7 — Kawiarnia D. Tow.
 Bracia Jablkowscy Bracka 25.
 8 — Kawiarnia B-cia Bracka 13 róg Al. Je-
 rozolimskich.
 9 — Kawiarnia Polonia Al. Jerozolimskie 39.
 10 — Kawiarnia Rzymska Marszałkowska 99.

Mapka M

Miasto

Czerwonymi liniami oznaczone są granice komisariatów policji. Niebieskimi liniami oznaczone są granice dzielnic miasta.

Mapka K

Komunikacja

Czerwonymi liniami oznaczone są linie tramwajowe. Niebieskimi liniami oznaczone są linie autobusowe.

Bal prasy w „Adrii”, luty 1937 r., NAC

Bal w Akademii Sztuk Pięknych, 11 stycznia 1936 r., drugi od lewej pianista Witold Małcużyński, NAC

Publiczność wyścigów konnych na Polu Mokotowskim, 1927 r., APW

Majówka na Bielanych, 1933 r., ze zbiorów rodzinnych Danuty Różewicz, APW

Paweł E. Wespiański

XXVI OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA HISTORYKÓW KARTOGRAFII „KAMIENIE MILOWE W KARTOGRAFII”

W dniach 13-15 września 2012 r. odbyła się w Warszawie XXVI Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii, jej hasłem przewodnim były „Kamienie milowe w kartografii”. Konferencję zorganizował Zespół Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN wraz z Archiwum Państwowym m.st. Warszawy. Do grona organizatorów konferencji należał też Instytut Geodezji i Kartografii, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawskie Przedsiębiorstwo Geodezyjne S.A. oraz Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego m.st. Warszawy. Patronat honorowy nad konferencją objął Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych oraz Główny Geodeta Kraju. Patronat medialny sprawował miesięcznik „Geodeta” oraz portal geoinformacyjny Geoforum.

W trakcie dwudniowej konferencji przedstawiono 37 referatów i komunikatów. Otwarta została również wystawa przygotowana przez P.E. Wespiańskiego prezentująca rezultaty badań i prac z dziejów kartografii prowadzonych przez członków Zespołu Historii Kartografii przy IHN PAN. Znacząca część materiałów źródłowych wykorzystanych w prowadzonych i zaprezentowanych pracach pochodzi ze zbiorów Archiwum Państwowego m.st. Warszawy. Uzupełnieniem wystawy były też plansze z omówieniem „kamieni milowych” w kartografii przygotowane przez prof. W. Żyszkowską, przedstawione w aranżacji przestrzennej autorstwa Jolanty Gałązki i Tomasza Kościuszki, artystów od lat związanych z przedsięwzięciami wystawienniczymi Archiwum Państwowego m.st. Warszawy.

Do programu Konferencji wprowadzony został element artystyczny. Specjalnie dla uczestników konferencji koncert dał żeński chór „Wiwat” pod kierunkiem Alicji Mossakowskiej, który od blisko 25 lat działa na warszawskim Żoliborzu, gromadząc uczennice i dorosłe już absolwentki Szkoły Podstawowej nr 92. Chór, który zaprezentował lekkie, popularne repertuar, spotkał się z bardzo dobrym i ciepłym przyjęciem.

Uzupełnieniem programu konferencji był objazd historyczno-krajoznawczy, podczas którego uczestnicy mieli okazję wysłuchać wykładu Huberta Kowalskiego (Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego) na temat elementów architektury warszawskiej wyłowionych z dna Wisły, które zostały zatopione podczas „potopu” szwedzkiego. Wykład był przeprowadzony w magazynie, w którym czasowo przechowywano owe znaleziska. Drugim etapem wycieczki było zwiedzanie muzeum i cmentarza w Palmirach.

Podjęcie przez środowisko historyków kartografii problemu „kamieni milowych” w kartografii jako tematu wiodącego tegorocznej konferencji było zadaniem dość ryzykownym, jako że znane jest dość różnorodne definiowanie pojęcia „kamieni milowych”. Zasadniczym pytaniem, którym artykułowano wątpliwości, było pytanie o poziom znaczenia dzieła kartograficznego lub wydarzenia z dziejów tej dyscypliny pozwalający na uznanie go za „kamień milowy”. Wątpliwość tę można oczywiście ekstrapolować na inne dziedziny wiedzy, w których możliwe jest użycie owego pojęcia, a to dowodzi rozległości problemu. Tym samym odwaga, z jaką sformułowano temat konferencji, przyniosła owoce w postaci różnorodnych podejść, uwzględnienia w przedstawionych referatach zagadnień różnej wagi, różnego znaczenia dla dziejów kartografii i rozwoju jej dzieł.

Jak wskazała prof. Wiesława Żyszkowska (Zakład Kartografii Uniwersytetu Wrocławskiego) w obszernym wykładzie wprowadzającym do konferencji, do „kamieni milowych” wypada zaliczyć wielkie dzieła kartografii, w tym przede wszystkim pierwsze opracowania obszarów lub tematów oraz zastosowania metod”. To sformułowanie, oprócz zarysowania nieostrej granicy owych „wielkich dzieł”, otwiera możliwość nakierowania rozważań o „kamieniach milowych” kartografii w stronę dzieł pod jakimś względem „pierwszych”. Do tych należy pierwszy plan miasta, pierwsza mapa poziomicowa danego obszaru, pierwsza mapa glebowa, pierwsze przedstawienie zagadnień użytkowania terenu... Część prezentowanych referatów przygotowana została z takim właśnie podejściem, wszak zasadnicze „kamienie milowe” kartografii zostały już wcześniej scharakteryzowane przez licznych badaczy historii kartografii. W. Żyszkowska zaprezentowała zebrany swój pogląd na temat „kamieni milowych” w kartografii, omawiając dzieła i fakty w ujęciu chronologicznym od prehistorii po czasy współczesne, pozostawiając bez szerszego omówienia ostatni okres, dla którego brak nam jeszcze odpowiedniej perspektywy.

Drugim wystąpieniem wprowadzającym był syntetyczny wykład Jerzego Ostrowskiego (Zespół Historii Kartografii IHN PAN) pt. „Kamienie milowe w polskim piśmiennictwie z zakresu historii kartografii”. Autor z perspektywy wieloletnich badań dotyczących piśmiennictwa kartograficznego przedstawił interesujące omówienie problemu, wskazując na publikacje wydane począwszy od 1796 r. (J. Potocki, *Opis sześciu map Morza Czarnego*) aż po czasy współczesne. Przybliżył opracowania o różnym charakterze, w tym *Mappografię dawnej Polski* (E. Rastawiecki, 1846), *Géographie du Moyen Age* (L. Lelewel, 1852-1857), prace F. Bujaka o początkach kartografii staropolskiej (1900), *Przeglądy chronologiczno-bibliograficzne* B. Olszewicza (1930-1932, 1998), *Monumenta Poloniae Cartographica* (K. Buczek, 1939, zeszyt pierwszy), *Centralny Katalog Zbiorów Kartograficznych* (M. Łodyński, 1961-2000), *Plany miast w polskich archiwach państwowych* (red. A. Tomczak, 1996), *Dzieje kartografii polskiej* (K. Buczek, 1963), wydanych dotychczas piętnaście tomów serii *Z dziejów kartografii* (od 1979 r.), publikacje z zakresu historii kartografii w „Polskim Przeglądzie Kartograficznym”. Już to krótkie wymienienie nielicznych tylko spośród omawianych przez autora publikacji wskazuje na bardzo szeroki zakres przedstawionych informacji.

Dużą część konferencji wypełniły referaty obrazujące „kamienie milowe” w kartografii dawnej, do końca wieku XVIII. Znaczące miejsce w tych omówieniach miały dzieła renesansowe. Lucyna Szaniawska (Biblioteka Narodowa w Warszawie, Zespół Historii Kartografii przy IHN PAN) przedstawiła wkład osiągnięć renesansu w rozwój map geograficznych. Do wydarzeń renesansu mających wpływ na rozwój kartografii autorka zaliczyła przetłumaczenie na łacinę *Geografii* Ptolemeusza, co miało miejsce ok. 1406 r. oraz opracowanie ponad pięćdziesiąt lat później, na podstawie prolemejskich założeń, map do *Geografii*. Za wydarzenia istotne dla rozwoju kartografii uznała również eksplorację Atlantyku, przepłynięcie oceanu Indyjskiego i Pacyfiku oraz wprowadzenie druku, a później techniki miedziorytnicznej. Autorka omówiła też rozwój kartograficznych prezentacji wybranych obszarów jako wynik wykorzystania osiągnięć renesansu. Swoistym rozwinięciem powyższych rozważań było wystąpienie Teresy Bogacz (Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, Zespół Historii Kartografii przy IHN PAN), która przybliżyła renesansowe „odkrycie” Śląska, jako „kamień milowy” w rozwoju kartografii regionu doby nowożytnej. Wskazała na nowe spojrzenie na region, będące wynikiem renesansowego odkrywania człowieka i przestrzeni geograficznej. Za pierwszy „kamień milowy” kartografii śląskiej uznała prace autorów opisów regionu sprzed połowy XVI w. – Długosza, Vulturinusa i Steina, a za dowód tej tezy przyjęła pojawienie się w nieodległym czasie dwóch map – Śląska M. Helwiga z 1561 r. i Wrocławia B. i B. Weinerów z 1562 r., map największej wagi dla omawianego obszaru.

Bardziej szczegółowym podejściem charakteryzowało się wystąpienie Radosława Skryckiego (Uniwersytet Szczeciński, Zespół Historii Kartografii przy IHN PAN), który przedstawił dotychczasowy stan wiedzy oraz nowe ustalenia dotyczące *Mapy Pomorza* Eilharda Lubinusa z 1618 r. Autor odniósł się m.in. do niebadanych wcześniej zagadnień dotyczących druku mapy, w tym omówienia miejsc wydań z 1618 oraz 1758 r. Pojedynczej mapie rozważania swe poświęcił Andrzej Janeczek (Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa), omawiając pierwsze zdjęcie wojskowe Galicji, tzw. mapę Miega z lat 1779-1783, w kontekście jego znaczenia i perspektyw wykorzystania powiązanych z przygotowywaną edycją tego źródła. W tej grupie rozważań wymienić należy także referat Bogdana Wolaka, który analizie swej poddał znaki kartograficzne i metody prezentacji zastosowane na mapie *Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch und West-Preussen nebst dem Netzdistrict* z lat 1796-1802. Interesujące podejście do analizy źródeł kartograficznych znajdujemy w referacie dotyczącym mapy F.W.C. von Schmettau. Autorka, Maria Jankowska (Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu), wykorzystwała ją jako źródło informacji o obiektach przyrodniczych i kulturowych wsi wielkopolskiej w końcu XVIII w. w celu prowadzenia studiów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego wsi. Ewa Krzyżanowska-Walaszczyk przedstawiła wyniki analizy dawnych map jako źródła informacji do opracowania studium historyczo-urbanistycznego miasta Nowy Tomyśl.

Do grupy referatów dotyczących osób związanych z dziejami kartografii należało wystąpienie Bogumiła Szadego (Instytut Historii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) na temat działalności Michała Jerzego Poniatowskiego na rzecz rozwoju kartografii polskiej, w tym na powstanie w latach 1783-1795 tzw. *mapp szczególnych województw koronnych* Karola Perthéesa w skali 1:225 000. Rozważania dotyczące znaczących postaci w historii kartografii przedstawił również Kazimierz Kozica (Zamek Królewski w Warszawie), przybliżając zebrany postać Wilhelma Hondiusa – gdańskiego rytownika i wydawcy. Oprócz przybliżenia osoby

Hondiusa autor omówił również jego prace z zakresu kartografii, do których należą mapy od-
sieczy smoleńskiej (*Smolenscium urbs*, 1641), plany Wieliczki Marcina Germana (1645), mapy
Ukrainy Guillaume Le Vasseur de Beauplana (1648, 1650), mapa Polesia Daniela Zwickera
(1650) oraz mała mapa Rzeczypospolitej (1652). Adam Krawczyk (Uniwersytet Jagielloński)
przedstawił informację o badaniach Bożeny Modelskiej-Strzeleckiej nad mapą Polski Jana
Długosza. Wiesław Sieradzan (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) kontynuował problematy-
kę zaprezentowaną na poprzedniej warszawskiej Konferencji Historyków Kartografii (2009),
omawiając kolekcję map Ernsta von der Oelsnitz (1858-1943) i jej znaczenie. Referat można
ulożować na pograniczu rozważań o osobach związanych z dziejami kartografii oraz o kolek-
cjach kartograficznych.

W grupie referatów o ujęciu syntetycznym znalazło się wystąpienie Jarosława Łuczyńskiego
(Zespół Szkół nr 16 im. W. Szumana w Toruniu, Zespół Historii Kartografii przy IHN PAN)
na temat etapów rozwoju kartografii wielkich miast przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. W wy-
stąpieniu swym rozwinął zagadnienia dotyczące pomiarów miast (począwszy od XIII i XIV w.),
przybliżył dzieło Georga Brauna i Fransa Gogenberga *Civitates Orbis Terrarum (1572-1617)*, *Opis
sukcesów Karola Gustawa* wydany przez Samuela Puferndorfa (1696). Wyszczególnił opracowania
dotyczące pomiary włóczęj w Wielkim Księstwie Litewskim, prac fortyfikacyjnych w Prusach
Królewskich, wojny północnej. Dalej nawiązał m.in. do prac związanych z działalnością komisji
brukowych, Komisji Dobrego Porządku oraz – po likwidacji komisji brukowych – Komisji Policji
Obojga Narodów. Przedstawiony referat był ostatnim wystąpieniem tego wnikliwego i nad wyraz
rzetelnego historyka kartografii, Jarosław Łuczyński zmarł 2 października 2012 roku.

Charakter przeglądowy miały też referaty dwóch autorów związanych ze zbiorami karto-
graficznymi archiwów warszawskich, Henryka Bartoszewicza (Archiwum Główne Akt Daw-
nych) i Pawła E. Wespiańskiego (Archiwum Państwowe m.st. Warszawy). Pierwszy omówił
wielkoskalowe plany miast Królestwa Polskiego doby konstytucyjnej z lat 1815-1830, ze szcze-
gólnym uwzględnieniem warszawskich prac Kwatermistrzostwa generalnego Wojska Polskiego.
Drugi przedstawił zagadnienie „kamieni milowych kartografii” warszawskiej, zadając pytanie
o prawdziwość lub zwyczajowość ocen wybranych planów miasta. Próby odpowiedzi na tytu-
łowe pytanie referatu „prawda czy zwyczaj” prowadziło miejscami do zaskakujących wniosków,
m.in. do największych „kamieni milowych” kartografii warszawskiej zaliczył mapę Warszawy
i okolic z 1820 r. autorstwa Korpusu Inżynierów Wojskowych.

Odmiennej problematyki dotyczyły referaty, których autorzy podjęli się przedstawienia
wybranych zagadnień, korzystając z dawnych map i planów jako materiałów źródłowych. Do
grupy tej należą wystąpienia Wojciecha Gawrońskiego (Muzeum Żup Krakowskich w Wielicz-
ce), o Wieliczce jako austriackiej twierdzy polowej, przygotowane z wykorzystaniem źródeł karto-
graficznych z lat 1778-1885, oraz Dariusza Lorka (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Po-
znaniu), dotyczące omówienia fortyfikacji Poznania jako dominanty przemian przestrzennych
miasta. Jerzy Czajewski zaś przedstawił opracowania kartograficzne związane z wydarzeniami
wojny smoleńskiej z lat 1632-1634.

Wskazana tematyka obronna wprowadziła uczestników konferencji w sferę rozważań
o zagadnieniach tematycznych w kartografii. Próbę systematyzacji problemu podjęła Anna
Osowska (Uniwersytet Wrocławski), omawiając najważniejsze dzieła i wydarzenia polskiej karto-
grafii tematycznej okresu zaborów. Zagadnieniami tematycznymi zajęli się też Rafał Górny

(Archiwum Państwowe w Opolu), charakteryzując pruski kataster gruntowy na Górnym Śląsku, przedstawiając jego genezę i funkcjonowanie na przykładzie dokumentacji kartograficznej i aktowej z zasobu Archiwum Państwowego w Opolu, oraz Zbigniew Wójcik (Muzeum Ziemi PAN, Zespół Historii Nauki przy IHN PAN), poruszając kwestię adaptacji podkładów topograficznych do map geologicznych Tatr Polskich. Autor wykazał w wystąpieniu ogromne znaczenie map geologicznych dla informacji o terenie, z uwagi na szczegółową weryfikację terenową treści i naoczne unacziesnienie podkładów. Zagadnienie rozwoju kartografii glebowej w Polsce omówili Albina Mościcka (Instytut Geodezji i Kartografii) oraz Janusz Ostrowski (Instytut Technologiczno-Przyrodniczy w Falentach). Rozważania autorów zamknięte zostały w okresie drugiej połowy XX w. Tomasz Olenderek (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie), prowadząc kolejne już w swej pracy naukowej badania dotyczące toponimii leśnej, omówił nazwy obszarów leśnych na powojennych wojskowych mapach topograficznych. Autor podjął próbę oceny wartości omawianych map jako materiału źródłowego dla Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych.

Grupa referatów dotyczyła zagadnień historyczno-kartograficznych w odniesieniu do regulacji prawnych i przepisów branżowych. Urszula Markiewicz (Archiwum Państwowe w Szczecinie) omówiła zagadnienia kształtowania państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego z punktu widzenia archiwów państwowych, bazując zarówno na obowiązujących przepisach archiwalnych i geodezyjnych, jak i na doświadczeniach macierzystego archiwum autorki we współpracy z powiatowymi ośrodkami dokumentacji geodezyjnej i kartograficznej. Dodać w tym miejscu warto, że współpraca ośrodka szczecińskiego jest wzorcowym przykładem, a jednocześnie działalnością prekursorską w tej dziedzinie. Problematykę sformalizowanych zagadnień dotyczących map oraz dokumentacji kartograficznej i geodezyjnej przedstawił również Zbigniew Tucholski (Instytut Historii Nauki PAN), omawiając specyfikę dokumentacji kolejowej.

Zagadnienia nietypowe odnaleźć można było m.in. w referatach Anny Faliszewskiej (Katedra Kartografii Uniwersytetu Warszawskiego), która przedstawiła problem anamorfoz kartograficznych w ujęciu historycznym. Specyficzną problematykę poruszyli też Piotr Falkowski i Jacek Uchański (Warszawskie Przedsiębiorstwo Geodezyjne S.A.) w referatach dotyczących opracowań fotogrametrycznych dla Warszawy powstałych po 1926 r. Warto zaznaczyć, że autorzy w sposób precyzyjny, a jednocześnie przystępny dla słuchaczy o proweniencji humanistycznej, wyłożyli wstęp do fotogrametrii, omawiając liczne definicje pojęć często błędnie używanych w środowisku historyków i archiwistów.

Zagadnieniami tła historycznego zajęła się Beata Konopska (Instytut Geodezji i Kartografii, Zespół Historii Kartografii przy IHN PAN), omawiając zmiany polityczne i technologiczne w Polsce końca XX w. jako „kamień milowy” w kartografii użytkowej. Istotnym elementem referatu były też zmiany społeczne i powiązana z nimi użytkowa rola kartografii, wpływające na mechanizmy rynkowe.

Od kilku lat na konferencjach historyków kartografii przedstawiane są omówienia prac z zakresu konserwacji zbiorów kartograficznych. Tę ważną dla przyszłości badań źródłowych dziedzinę reprezentowała Dorota Jutrzenka-Supryn (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) w referacie na temat konstrukcji i techniki oprawy dawnych atlasów oraz ich wpływu na sposób prezentacji treści kartograficznej i stan zachowania. Kolejny referat przedstawiła Katarzyna Rafalska (Uniwersytet Mikołaja Kopernika), omawiając konserwację globusa nieba Johanna Georga Klingera z 1790 r.

Liczna grupa wystąpień dotyczyła współczesnego użytkowania dawnych zbiorów kartograficznych. Dorota Gazicka-Wójtowicz, Grażyna Dudzicka, Ewa Nowacka (Biblioteka Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN) omówiły Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych (RCIN), przedstawiając jako przykład zbiory kartograficzne. Piotr Mojski (Muzeum Polskie w Rapperswilu) przybliżył zagadnienie prezentacji dawnych – map Polski z kolekcji „Cartographia Rappersviliana Polonorum” w Internecie, będącej rozwinięciem pionierskiego cyfrowego katalogu zbiorów kartograficznych muzeum. Sposób prezentacji oparty jest na standardach internetowych prezentacji kolekcji starodruków. Również Anna Wrochna (Instytut Geodezji i Kartografii) odniosła się w swoim wystąpieniu do internetowej ogólnodostępnej prezentacji cyfrowych zasobów geoinformacyjnych, omawiając Projekt OGNIWO. Zagadnienia cyfrowego wykorzystania zbiorów znalazły się też w wystąpieniu Marii Kuc-Czerep (Instytut Historii PAN) dotyczącym prac nad *Atlasem Historycznym Polski* w odniesieniu do prezentacji osadnictwa drugiej połowy XVI w. na mapie województwa kaliskiego. Zagadnienie wykorzystania źródeł kartograficznych było też treścią wystąpienia Jarosława Suchożebrskiego (Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego), w którym autor przedstawił problematykę wykorzystania źródeł kartograficznych w badaniach z zakresu hydrologii.

W części referatów omawiano zbiory i kolekcje kartograficzne. Pierwszym w tej grupie był długo oczekiwany przez środowisko historyków kartografii referat Ewy Szynkiewicz (Zakładu Kartografii Uniwersytet Wrocławski, Zespół Historii Kartografii przy IHN PAN) prezentujący najcenniejsze zabytki kartograficzne w zbiorach Zakładu Kartografii Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego. Autorka omówiła wyjątkowe zbiory o szczególnym pochodzeniu, biblioteka zakładu gromadzi bowiem zarówno ocalone zbiory lwowskie, zabytki ponemieckie, jak i nabytki późniejsze. Przedstawieniem zbiorów pojedynczej instytucji zajęła się też Malwina Lange (Instytut Historii PAN), omawiając najstarsze mapy, plany i atlasy ze zbiorów Pracowni Atlasu Historycznego PAN w Warszawie. Zagadnienia związane z wykorzystaniem materiałów kartograficznych w archiwalnych pracowniach naukowych przedstawiła Urszula Kowalczyk (Archiwum Państwowe m.st. Warszawy). Rozważania dotyczyły zarówno badań prowadzonych przez użytkowników archiwów państwowych, jak i samego zasobu.

Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii już po raz drugi w ostatnich latach (2009, 2012), po reaktywacji tej inicjatywy naukowej w 2007 r., gościła w Warszawie, po raz drugi w ośrodku Dobre Miejsce na warszawskich Bielanach. Zainteresowanie tematyką historii kartografii, jak by się mogło wydawać dość niszową, jest duże, o czym świadczy siedemdziesięcioosobowe grono uczestników. Na uwagę zasługuje też zainteresowanie konferencjami historyków kartografii zarówno w środowisku naukowym, jak i archiwalnym. Udział Archiwum Państwowego m.st. Warszawy w przygotowaniu i przeprowadzeniu konferencji jest nie do przecenienia.

Trwałym rezultatem konferencji, oprócz wydanej z tej okazji publikacji zawierającej streszczenia referatów i komunikatów, będzie wydanie XVIII tomu serii „Z dziejów kartografii”, w którym znajdują się artykuły opracowane przez uczestników konferencji nawiązujące do zaprezentowanych wystąpień.

SPRAWOZDANIA

NAJLEPSZE VARSAVIANA 2011-2012. KONKURS IM. HANNY SZWANKOWSKIEJ

Towarzystwo Miłośników Historii oraz Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego zawiadamiają, że przyznawane od 1968 r. dyplomy honorowe Najlepsze Varsoviana dla publikacji varsavianistycznych, noszą od tego roku imię zmarłej 13 stycznia 2012 r. Hanny Szwankowskiej. Pragniemy w ten sposób uczcić pamięć historyka Warszawy, współinicjatorce, jurorki Najlepszych Varsovianów od ich początku do 2011 r., postaci tak niezwykle z miastem i książką o Warszawie zrośniętej¹.

W dniu 25 września 2012 r. jury konkursu pod przewodnictwem prof. Andrzeja Karpińskiego wybrało (spośród 30 wcześniej nominowanych) 7 książek, które uznało za najlepsze publikacje poświęcone historii bądź życiu współczesnej Warszawy:

1. *Księstwo Warszawskie (1807-1815)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.

Dyplom dla autora, Jarosława Czubatego, za syntezę dziejów Księstwa Warszawskiego, z Warszawą jako jego głównym ośrodkiem, ukazanie wszystkich aspektów funkcjonowania państwa, roli przemian prawno-ustrojowych, prawodawstwa cywilnego i gospodarczego w tworzeniu się nowoczesnej organizacji państwowej; sportretowanie różnych grup społecznych i zawodowych z wzięciem pod uwagę rozwoju oświaty, kultury i sztuki.

2. *Od Szkoły Dramatycznej do Uniwersytetu. Dzieje wyższej uczelni muzycznej w Warszawie 1810-2010*. Warszawa: Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina, 2011.

Dyplom dla Magdaleny Dziadek za udokumentowanie muzycznego szkolnictwa wyższego w Warszawie z pełnym wykorzystaniem źródeł archiwalnych, niedostrzeganych wcześniej informacji prasowych oraz weryfikację dotychczasowych ustaleń historiografii i poruszenie niebadanych dotychczas zagadnień.

3. *Dzieje Warszawy nazwami pisane*. Warszawa: Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, 2011.

¹ Ostatnie teksty H. Szwankowskiej o tradycji dyplomów honorowych zob.: H. Szwankowska, *Spoleczne wyróżnienia najlepszych varsavianów*, „Kronika Warszawy” 2005, nr 3, s. 21-27; też, *Nie brakuje ciekawych varsavianów*, „Kronika Warszawy” 2006, nr 4, s. 82-84.

Ostatni opublikowany tekst o Warszawie (który udało mi się ustalić): H. Szwankowska, *Z moim ojcem nad Wisłą*, „Stolica” 2011, nr 6, s. 22-24.

VARSAVIANA

2011-2012

KONKURS IM. HANNY SZWANKOWSKIEJ

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
i
BIBLIOTEKA PUBLICZNA M.ST. WARSZAWY
BIBLIOTEKA GŁÓWNA WOJ. MAZOWIECKIEGO

zapraszają na uroczystość
wręczenia dyplomów honorowych
dla autorów
wyróżnionych publikacji varsavianistycznych

Laureaci :

Jarosław Czubyty: *Księstwo Warszawskie (1807-1815)*

Magdalena Dziadek: *Od Szkoły Dramatycznej do Uniwersytetu.
Dzieje wyższej uczelni muzycznej w Warszawie 1810-2010*

Kwiryna Handke: *Dzieje Warszawy nazwami pisane*

Elżbieta Kowalczyk, Katarzyna Pawlicka: *Działalność Urzędu
Bezpieczeństwa Publicznego na m.st. Warszawie (1944-1954)*

Joanna Olczak-Ronikier: *Korczak. Próba biografii*

Maria Straszewska, Stanisław Maliszewski: *„Emma”. Wywiad rzeka*

Andrzej Żor: *Kronenberg. Dzieje fortuny*

Spotkanie odbędzie się w poniedziałek

8 października 2012 r. o godz. 17

w Sali Konferencyjnej Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy
ul. Koszykowa 26/28, wejście F (z bramy)

Jarosław Czubyty

**Księstwo
Warszawskie**
(1807-1815)

Kwiryna Handke
**Dzieje Warszawy
nazwami pisane**

**DZIAŁALNOŚĆ URZĘDU
BEZPIECZEŃSTWA
PUBLICZNEGO**
na m.st. Warszawie
(1944-1954)

Dyplom honorowy dla autorki, Kwiryny Handke, za monografię nazewnictwa miejskiego Warszawy, jego powiązań ze społeczną i geograficzną przestrzenią miasta, ukazanych w historycznym procesie tworzenia, przekształcania i zanikania nazw.

4. *Działalność Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na m.st. Warszawę (1944-1954)*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011.

Dyplom honorowy dla autorek, Elżbiety Kowalczyk i Katarzyny Pawlickiej, za opracowanie i opublikowanie wyboru zachowanych dokumentów aparatu bezpieczeństwa, przedstawienie sposobów organizowania się służby bezpieczeństwa w Warszawie w 1945 r., specyfiki i zmian jej struktury, metod i aspektów działalności oraz kadry.

5. *Korczak. Próba biografii*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B, 2011.

Dyplom honorowy dla autorki, Joanny Olczak-Ronikier, za stworzenie pełnego obrazu życia i działalności Janusza Korczaka, za nowy pomnik Starego Doktora pozbawiony patosu, ale wcale nie mniej heroiczny.

6. „Emma”. *Wywiad rzeka z Marią Straszewską*. Warszawa: Wydawnictwo Askon, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, 2011.

Dyplom honorowy dla Marii Straszewskiej i jej rozmówcy, Stanisława Maliszewskiego za świadectwo losu pokolenia, ukazanie kształtowania się postaw, źródeł patriotyzmu, walki z okupantem i życia po wojnie.

7. *Kronenberg. Dzieje fortuny*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.

Dyplom dla autora, Andrzeja Żora, za monografię Leopolda Kronenberga, popularyzującą sylwetkę pioniera warszawskiego biznesu, patrioty i hojnego filantropa oraz nakreślenie losów jego rodziny do końca lat 70. XX w.

Uroczystość wręczenia dyplomów honorowych przez przewodniczącego jury, prof. Andrzeja Karpińskiego, odbyła się 8 października 2012 r. w sali konferencyjnej Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego. W imieniu nieobecnych autorów dyplomy odebrali: dla Marii Straszewskiej – rodzina, dla Joanny Olczak-Ronikier – przedstawiciel Wydawnictwa W.A.B. O nagrodzonych publikacjach mówili laureaci.

Joanna Jaszek-Bielecka

„MIESZKANIA XX WIEKU” – EUROPEJSKIE DNI DZIEDZICTWA 2012 W WARSZAWIE

„Co właściwie sprawia, że nasze mieszkania są tak odmienne, tak pociągające?”. Ten cytat będący tytułem pop-artowej kompozycji Richarda Hamiltona zainspirował organizatorów tegorocznych Europejskich Dni Dziedzictwa w Warszawie. Dyskurs o architekturze mieszkaniowej często ogranicza się do analizy form zewnętrznych skończonych budynków, detali architektonicznych czy elementów konstrukcyjnych, a rzadko obejmuje to, co w budynkach mieszkalnych najistotniejsze, czyli ich wnętrza. Wiek XX podniósł do rangi kluczowej kwestii problem funkcjonalności i układu, a także wyposażenia mieszkań, nierzadko także w sensie społecznym.

Towarzystwo Opieki nad Zabytkami chciało pokazać, jak na przełomie stu lat zmieniała się architektura i rozkład mieszkań, ich powierzchnia, wystrój i wyposażenie. Jak zmieniali się ich mieszkańcy, stosunki własnościowe czy formy organizacji mieszkalnictwa. Analizie poddane zostały mieszkania sprzed pierwszej wojny światowej, z lat 30. XX w., socrealistycznej MDM oraz innych osiedli z lat 40. i 50. XX w. oraz w Osiedlu za Żelazną Bramą. W ramach wydarzenia odbył się panel dyskusyjny i zwiedzanie mieszkań. W niedzielę 23 września otworzyły się przed zwiedzającymi drzwi kilkunastu warszawskich mieszkań w historycznych budynkach (kamienice, wille, bloki), m.in. w Alejach Jerozolimskich, na Saskiej Kępie, MDM czy Żoliborzu.

WIELKOMIEJSKI POCZĄTEK WIEKU

W początkach XX w. w centrum Warszawy powstawały luksusowe, kilkupiętrowe kamienice, z jedną lub dwiema oficynami poprzecznymi oraz bocznymi. Miały one już nowoczesną żelbetonową konstrukcję szkieletową, która pozwoliła na wznoszenie większej liczby pięter. Reprezentacyjne mieszkania w takich budynkach, dostępne z głównej klatki schodowej, miały często po 200-250 m kw. powierzchni, dodatkowe wejście z klatki kuchennej i służbówkę. Przed 1914 r. powstały już właściwie wszystkie kamienice w śródmiejskim kwartale w Alejach Jerozolimskich. Domy zostały podłączone do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, a od momentu uruchomienia w 1904 r. nowej elektrowni na Powiślu także do sieci elektrycznej. Prawdziwym *novum* w nowoczesnych kamienicach, także w obrębie omawianego kwartału, stały się windy elektryczne. Dom w Alejach Jerozolimskich 49 posiada bardzo interesujące rozwiązania stylistyczne. Kamienica Józefa Davidsohna i inż. Haskela Kadyńskiego wzniesiona w 1913 r. przez

architekta Józefa Czerwińskiego jest sześciopiętrowa, z wysokim mieszkalnym poddaszem. Prezentuje formy dojrzalego warszawskiego modernizmu z początku XX w. Podobnie jak fasada, tak też wnętrza zaskakują jakością użytych materiałów. Dla zwiedzających udostępniono jedno z mieszkań frontowych, do niedawna zajmowane przez klinikę IZIS.

Wzmógł się ruch budowlany dało się zaobserwować na początku XX w. również wzdłuż ulicy Marszałkowskiej, aż do placu Unii Lubelskiej – ówczesnej granicy miasta. W 1908 r. przy Marszałkowskiej 4 powstała duża pięciopiętrowa kamienica dla Juliusza Ostrowskiego. Ma ona wyjątkowo interesującą historię. W 1931 r. górne piętro tej kamienicy należało do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, natomiast małe pokoje w budynku wynajmowano nauczycielom, m.in. Zofii Nałkowskiej czy Bruno Schulzowi. W czasie okupacji na pierwszym piętrze (obecnie lokal 2) znajdował się lokal konspiracyjny, znany jako „Kawiaranka” lub „Jak u mamy”, należący do generała „Grot” Roweckiego. Wcześniej był tu gabinet lekarski Aleksandra Bauera. Dziś kamienica pozbawiona większości detalu, nieremontowana przedstawia smutny widok. We wnętrzach warto zwrócić uwagę na marmurową okładzinę schodów, balustradę, ceramiczne płytki na posadzce pięt i półpięter (wtórna, zachowana tylko na parterze) oraz drzwi do mieszkań z secesyjną dekoracją.

LUKSUSOWE LATA 20.-30.

Stolica niepodległego państwa stanęła przed problemem zabudowy wolnych terenów przyłączonych w 1916 r. Obszary wokół Cytadeli, pola na południu Warszawy czy łąki Saskiej Kępy miały być w ciągu kilku lat zurbanizowane od podstaw. Saska Kępa od początku miała willowy charakter. Jedną z takich willi, przy ulicy Krynicznej 10, pokazana została w ramach projektu „Mieszkania XX w.”. Początki zabudowy ulicy Krynicznej to lata 30. XX w. Od numeru 10 zaczyna się zabudowa szeregowa, w niektórych przypadkach dwustronna. Dom przy Krynicznej 10, ostatni w zabudowie szeregowej, został zbudowany jako jeden z pierwszych na tej ulicy. Jego projektantem był, być może, Stanisław Noakowski. Wyróżnia się on od innych m.in. bogatym detalem i okazałą historyzującą formą. Uwagę zwraca zwłaszcza klasycystyczny ryzalit flankowany pilastrami jońskimi i wysokim oknem pośrodku (od klatki schodowej). Obecny właściciel z pietyzmem zachował układ i wystrój wnętrz. Kilka ulic dalej, przy ulicy Jakubowskiej 16, Czesław Przybylski zaprojektował w 1928 r. zupełnie inną w charakterze, całkowicie modernistyczną willę. Dom powstał dla przyjaciela rzeźbiarza, Mieczysława Lubelskiego. Modernistyczna architektura budynku ma wyraźnie funkcjonalistyczną formę i nawiązuje do innego projektu Przybylskiego – Szkoły Przemysłu Graficznego przy ulicy Konwiktorskiej w Warszawie. Charakterystyczne przeszklenie pracowni rzeźbiarza łączy ze sobą te obiekty w sposób szczególny. W budynku mieści się przestrzeń kultury – Dom Funkcjonalny; zachowało się dużo elementów oryginalnego wyposażenia.

Druga powstająca od podstaw dzielnica miasta, Żoliborz, w dużej mierze zabudowywana była budynkami wielorodzinnymi. Powstające kolonie mieszkaniowe prezentowały nowoczesne na owe czasy założenia funkcjonalne; mieszkania projektowane były zgodnie z zasadami przyjętymi przez międzynarodową awangardę architektoniczną. Jednym z najbardziej interesujących budynków jest zaprojektowany przez Juliusza Żórawskiego tzw. Szklany Dom przy ulicy Mickiewicza 34/36. Widać w nim przywiązanie Żórawskiego do twórczości Le Corbusier’a.

Budynek wzniesiono w latach 1937-1938 dla Państwowego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych Pracowników Umysłowych. Architekt zaprojektował wielopokojowe, doświetlone, przestronne mieszkania, eleganckie kabiny wind, podziemny garaż, tarasy na dachu. W 1948 r. na dachu urządzono przyjęcie na cześć Pabla Picassa, który przyjechał do Polski na Światowy Kongres Intelktualistów we Wrocławiu.

POWOJENNA ODBUDOWA

Lewobrzeźna Warszawa, zniszczona podczas drugiej wojny światowej w 80-90 proc., nie zaspokajała potrzeb mieszkaniowych powracających do miasta mieszkańców. Zanim rozpoczęto odbudowę miasta, w sukurs przyszła pomoc ze Związku Radzieckiego. Na tyłach parku Ujazdowskiego powstały w 1945 r. tzw. domki fińskie. Pochodziły one z fińskich reparacji wojennych dla Związku Radzieckiego po przegranej w 1944 r. wojnie. Ich elementy konstrukcyjne Sowieci przekazali w darze zrujnowanej Warszawie. W czerwcu 1945 r. rozpoczęto montaż konstrukcji, który zakończono 1 sierpnia. Dzięki wysokiej jakości fińskiego drewna, domki służą swym właścicielom do dnia dzisiejszego. Lekka konstrukcja budynków umożliwiła dostosowanie ich wewnątrz do rozmaitych potrzeb i wymogów.

Planowa odbudowa miasta ukierunkowana była przede wszystkim na budowę nowych osiedli. Nowa władza najpełniej wyrażała idee komunistyczne właśnie w budownictwie mieszkaniowym. Początkowo budowano, posługując się wzorcami modernistycznymi, jednakże dość szybko osiedla poddane zostały rygorom nowej, socrealistycznej doktryny. Najpełniej wyraziła się ona w Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej. Warszawski MDM jest interesującym połączeniem radzieckiego monumentalizmu i detalu architektonicznego inspirowanego polską sztuką ludową. Osiedle jest sztandarową inwestycją lat 50. Centralnym elementem założenia jest plac Konstytucji (jedyń kompleksowo zaprojektowany plac powojennej Warszawy). Południową perspektywę placu Konstytucji zamyka hotel MDM, przysłaniający (zgodnie z planami socjalistycznej władzy) kościół Zbawiciela. Wokół placu możemy podziwiać budynki, których architektoniczną inspirację stanowiła kamienica hr. Krasińskich na placu Małachowskiego. Są to pierwsze powojenne kamienice z mieszkaniami o podwyższonym standardzie – znajdują się tam mieszkania wielopokojowe (posiadające nawet 6 izb), niektóre nawet ze służbówkami.

Powojenna odbudowa całkowicie odmieniła także obraz Starego Miasta, które z zaniedbanej dzielnicy przekształciło się w osiedle mieszkaniowe z elementami charakterystycznymi dla standardów drugiej połowy XX w. Przede wszystkim rozluźniono zabudowę wewnątrz przyulicznych bloków, urządzając w miejscu nieodbudowanych oficyn przestronne podwórza pełne powietrza i zieleni, zaś mieszkania uzyskały gabaryty właściwe dla budownictwa mieszkaniowego lat 50. ze wszystkimi przynależnymi im wygodami, jak sanitariaty, wentylacje, centralne ogrzewanie. Jedno z mieszkań udostępnionych warszawiakom w ramach projektu „Mieszkania XX wieku” mieści się w kamienicy przy ulicy Piwnej 34/36. Do momentu zniszczenia w 1944 r. na parterze od strony ulicy mieścił się lokal użytkowy (prawdopodobnie sklep lub warsztat), na piętrach zaś znajdowały się lokale mieszkalne; podwórze było mikroskopijne. W trakcie odbudowy przebudowano parter, który wraz z pozostałymi kondygnacjami zaczął pełnić funkcję mieszkalną, przestronna klatka schodowa z korytarzem stanowi trakt komunikacyjny prowadzący do sąsiedniego budynku przy Piwnej 36. W pionie traktu mieszkalnego znalazły się,

bliźniacze w układzie pomieszczeń, lokale z racjonalnie rozplanowanymi od strony ulicy izbami mieszkalnymi, połączonymi długim holem. Powyżej kondygnacji mieszkalnych umieszczono poddasze mieszczące pralnię przeznaczoną dla wszystkich mieszkańców obu budynków, zaopatrzoną w wykonane z betonu wanny do prania i płukania.

Socrealizm znalazł swoje odzwierciedlenie także w budownictwie jednorodzinny. Przy ulicy Nobla na Saskiej Kępie znajduje się małe osiedle domków szeregowców. Powstało w latach 50. jako element większego osiedla budowanego przez spółdzielnię mieszkaniową „Kolektyw”. W skład spółdzielni wchodziłi rzeźbiarze (dla nich przy ulicy Nobla zbudowano 6 pracowni – umieszczonych w domach szeregowych), malarze, urzędnicy, przedstawiciele wolnych zawodów, pracownicy fizyczni. Spółdzielnia budowała bloki mieszkalne, domy-bliźniaki, domy cztero- i sześcioregowe. Każdy z domów, których było w sumie 44, posiadał dwa lub trzy pokoje mieszkalne, łazienkę, kuchnię i pomieszczenia gospodarcze. W domach rzeźbiarzy od strony ogrodu ulokowano pracownie doświetlone szklanymi świetlikami w dachach. Przy 18 domach wykonano garaże, na specjalne życzenie przyszłych lokatorów. Dzięki uprzejmości rodziny Józefa Gosławskiego (1908-1963), artysty rzeźbiarza, zaprezentowano jeden z szeregowców projektowanych dla rzeźbiarzy. Każdy z nich mieścił, prócz części mieszkalnej, także wygodną pracownię.

Ostatnie na trasie wewnątrz mieszkalnych były mieszkania w Osiedlu za Żelazną Bramą (1965-1972). Projekt wyłoniony w konkursie architektonicznym przedstawiał 19 ogromnych piętnastopiętrowych bloków przeznaczonych dla ok. 25 tys. mieszkańców. Do budowy osiedla zastosowano dość innowacyjną (jak na tamte czasy) metodę „stolica”, polegającą na wylewaniu ogromnej ilości betonu w przygotowane szalunki, a gdy beton zastygł, szalunki jechały wyżej i tak powstawały kolejne piętra. Praca na budowie nie ustawała nawet zimą, sprowadzano wtedy lokomotywy, które swoją parą ogrzewały konstrukcję i umożliwiały kontynuowanie prac. Typowym mieszkaniem Osiedla Za Żelazną Bramą było M3, składające się z dwóch małych pokoi, „ślepej” kuchni i łazienki (całość o powierzchni ok. 38 m kw.). Charakterystyczną cechą mieszkań były okna łączące kuchnię z salonem. Rolę integracyjną miały pełnić duże wspólne przestrzenie na parterze i trochę mniejsze na piętrach. Szybko jednak okazało się, że „mrówkowce” nie sprzyjają integracji społeczeństwa.

Zwiedzaniu mieszkań towarzyszyły także spotkania z ich mieszkańcami, którzy w naturalny sposób przyjmowali rolę kuratorów projektu. Nierzadko historie rodzinne fascynowały nie mniej niż architektura i wyposażenie lokali. Popularność wycieczki po mieszkaniach XX w. skłoniła organizatorów do powtórzenia projektu w 2013 r., tym razem już jako niezależnego wydarzenia.

Michał Krasucki

XXII SESJA VARSAVIANISTYCZNA „BOLESŁAW PRUS – MIESZKANIEC, PISARZ I KRONIKARZ WARSZAWY” W BIBLIOTECE NA KOSZYKOWEJ

Rok 2012 był rokiem szczególnym dla wielbicieli Bolesława Prusa – na wniosek Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza UNESCO objęło honorowy patronat nad obchodami setnej rocznicy śmierci pisarza (19 maja). Odbywały się liczne spotkania, m.in. promocja *Leksykonu „Lalki”*. Wśród imprez przeznaczonych dla uczniów szkół średnich przygotowano konkurs „Bolesław Prus. W setną rocznicę śmierci pisarza”. Nie zabrakło konferencji naukowych – jako przykład można wymienić Międzynarodową Konferencję Naukową „Życie i twórczość Bolesława Prusa z perspektywy 100 lat” zorganizowaną w czerwcu 2012 r. w Nałęczowie przez Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II, Katedrę Literatury Realizmu i Naturalizmu KUL oraz Zakład Literatury Pozytywizmu i Młodej Polski Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Twórczość i biografia Prusa były również głównymi tematami imprez odbywających się w Warszawie podczas Nocy Muzeów w sobotę 19 maja 2012 r., czyli dokładnie w setną rocznicę śmierci pisarza.

Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego, przez warszawiaków najczęściej nazywana po prostu Biblioteką na Koszykowej, wzięła udział w uroczystościach upamiętniających autora *Lalki*. Nie bez powodu na murze budynku przy ulicy Koszykowej 26 znajduje się miedziana tabliczka ze stylizowaną literą „L” będącą oznaczeniem ścieżki literackiej „Lalka”. Już w 1875 r. Prus zwrócił uwagę („Niwa” 1875 nr 10, s. 767) na brak dużej i ogólnodostępnej biblioteki w Warszawie: „Zdrowy rozsądek każe domyślać się, że miasto posiadające 300 tysięcy ludności, kolej konną i bruki żelazne, że miasto posiadające w łonie swem obok łązienek akcyjnych i pralni wiedeńskiej, kilkadziesiąt redakcyj i najpoważniejszych literatów, że miasto wreszcie, które na cały kraj rozlewa potoki oświaty, musi mieć choć aby jedną dostępną dla wszystkich czytelnię pism i książek poważnych”. Gdy w 1907 r. powstała Biblioteka Publiczna w Warszawie, pisarz korzystał z jej zbiorów, a w testamencie przekazał jej swój księgozbiór. W kilkanaście lat później biblioteka otrzymała od Oktawii Głowackiej zbiór rękopisów i maszynopisów Prusa.

Wszyscy, którzy odwiedzili Bibliotekę na Koszykowej w Nocy Muzeów, 19 maja 2012 r., mogli zobaczyć rękopisy Bolesława Prusa oraz pierwsze wydania jego powieści. Mogli także obejrzeć film dokumentalny *Spacer po Warszawie Bolesława Prusa*. Atrakcją, jak się okazało

nie tylko dla młodzieży, była gra miejska „Rękopis znaleziony w Bibliotece”, której uczestnicy poszukiwali zaginionego rękopisu Bolesława Prusa, a nagrodą były m.in. oryginalne numery „Tygodnika Ilustrowanego”, w których publikowano w odcinkach teksty pisarza. Można było także obejrzeć ekranizacje dzieł Prusa – filmy *Lalka*, w reżyserii Wojciecha Hasa, oraz *Faraon*, w reżyserii Jerzego Kawalerowicza.

W dniu 19 października 2012 r. odbyła się w Bibliotece Publicznej jedna z ostatnich imprez zorganizowanych w ramach obchodów Roku Prusa – XXII Sesja Varsavianistyczna „Bolesław Prus – mieszkaniec, pisarz i kronikarz Warszawy”. Współorganizatorami spotkania były Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie oraz Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. W spotkaniu uczestniczyli obecni przedstawiciele organizatorów: dr Michał Strąk – dyrektor Biblioteki, prof. Zbigniew Greń – dziekan Wydziału Polonistyki UW i prof. Mikołaj Sokołowski – dyrektor IBL PAN. Obrady odbyły się w sali konferencyjnej Biblioteki na Koszykowej, w zabytkowym gmachu im. Stanisławów Kierbedziów.

Zebranych przywitał dyrektor Biblioteki dr Michał Strąk, słowo wstępne wygłosiła prowadząca sesję prof. Ewa Paczoska z Wydziału Polonistyki UW, autorka m.in. książki „*Lalka*” czyli *rozpad świata*. W czasie spotkania wygłoszono sześć referatów. Ich teksty zostaną wydane przez Bibliotekę w 2013 r. w publikacji, zawierającej materiały z sesji.

Marta Parnowska z Działu Starych Druków i Rękopisów Biblioteki na Koszykowej, omówiła temat: „Spuścizna i księgozbiór Bolesława Prusa w zbiorach Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy – losy i stan obecny”. Przedstawiła związki Bolesława Prusa – jako członka Towarzystwa Biblioteki Publicznej, czytelnika, a także ofiarodawcy księgozbioru – z Biblioteką Publiczną w Warszawie. Omówiła również spuściznę rękopiśmienną pisarza podarowaną Bibliotece przez Oktawię Głowacką, m.in. autografy, niestety niekompletne, *Lalki* i *Faraona* oraz notatniki Prusa zawierające zapisy skojarzeń, wrażeń i doświadczeń pisarza. Biblioteka otrzymała także pośmiertną fotografię Aleksandra Głowackiego oraz depesze i listy kondolencyjne, m.in. od Heleny Mniszek-Radomyskiej (autorki *Trędowatej*), która pamiętała, jak przychylnie Prus przyjął kiedyś jej powieść. Kolejna część referatu była poświęcona losom księgozbioru Prusa, którego wartość wyceniono w 1913 r. na ponad 3 tys. rubli – roczna płaca prezydenta miasta Warszawy wynosiła wtedy 6,5 tys. rubli. Niestety, 90 proc. książek z księgozbioru pisarza, które znajdowały się w gmachu przy Koszykowej, spłonęło w magazynie podpalonym przez Niemców w styczniu 1945 r. Autorka przedstawiła kilka przykładów ocalałych tomów z pieczętką „Z księgozbioru Bolesława Prusa”, zwracając uwagę na charakterystyczne ślady lektury pisarza – podkreślenia i marginalia.

Agata Grabowska-Kuniczuk z Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk zacytowała swoje wystąpienie: „Bolesław Prus redaguje swój tekst. Najczęstsze błędy pisarza i sposoby ich poprawiania”. Prezentując wybrane fragmenty rękopisów i maszynopisów, pochodzących głównie z późniejszego okresu twórczości Prusa, pokazała słuchaczom warsztat pisarza, jego pracę nad tekstem, a także sposób wprowadzania zmian, niekiedy o zasadniczym znaczeniu. Zwróciła także uwagę na fakt, że Bolesław Prus przez 15 ostatnich lat życia posługiwał się maszyną do pisania, co nie pozostało bez wpływu na jego sposób pracy.

Dr Agnieszka Bąbel z Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w sposób bardzo ekspresyjny, można by nawet powiedzieć „smakowity”, wygłosiła referat na temat: „Dla społeczeństwa – przez żołądek. Bolesław Prus: smakosz, kronikarz i pozytywista”. Nie ograni-

czyła się do omówienia aspektów związanych bezpośrednio z tematyką kulinarną – np. uwag Prusa na temat smaku potraw, przyrządzanych przez „Tanie Kuchnie” dla ubogich. Temat wystąpienia stał się pretekstem do pokazania wybranych aspektów światopoglądu Prusa oraz jego upodobań. Autorka na licznych przykładach dowiodła także, że pisarz często wykorzystywał w swoich utworach – w sposób bardzo dowcipny – metafory kulinarne.

Izabela Poniatowska (Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego) wygłosiła tekst na temat „Charaktery rozmów ludzkich według autora *Lalki*. O badaniu życia codziennego Warszawy na podstawie dialogów Bolesława Prusa”. Przedstawiła przykłady używania przez pisarza różnych form porozumiewania się (także monologów wewnętrznych), korzystając głównie z mniej znanych tekstów Prusa (np. *Przed Kopernikiem*, *W Saskim Ogrodzie*, *Na dworcu kolei*), zebranych w rzadko wydawanym zbiorze *To i Owo, właściwie zaś: ani to, ani owo, czyli 48 powiastek dla pełnoletnich dzieci*, opublikowanym po raz pierwszy w 1874 r.

Prof. Beata Obsulewicz-Niewińska (KUL) omówiła temat „Bolesław Prus i Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności”, zwracając uwagę na związki pisarza z WTD, których liczne ślady można znaleźć w dziełach beletrystycznych i publicystycznych autora *Lalki*. WTD w latach 1870-1902 organizowało różne zakłady i instytucje społeczne, starając się rozwiązać problem ubóstwa. Aleksander Głowacki był członkiem WTD od 1881 r. i nie ograniczał się do płacenia składek. Dzięki inicjatywie Prusa powstała przy WTD kasa pożyczkowa, uczestniczył również jako prelegent w akcji odczytowej. Wielokrotnie pisał w swoich tekstach o różnych formach dobroczynności, chwaliąc „cichych bohaterów” działających na rzecz ubogich, a jednocześnie krytykował „dobroczynność” polegającą np. na organizowaniu bali, z których dochód miał być przekazany potrzebującym.

Autor ostatniego referatu, dr Bartłomiej Szleszyński (IBL PAN), przedstawił rozważania na temat „Warszawa Prusa czy Warszawa Wokulskiego – kto mieszkał w XIX-wiecznej Warszawie?” Zwrócił uwagę na to, że Stanisław Wokulski uważany jest często za postać realną, a Warszawa przedstawiona przez pisarza traktowana jest jak rzeczywiste miasto. Dr Szleszyński przedstawił tezę, że dobrze znamy życie bohaterów powieści Prusa, mniej wiemy o nim samym jako pisarzu Bolesławie Prusie. Najmniej wiemy o rzeczywistym człowieku – Aleksandrze Głowackim, który często ukrywał się za maską literackiego pseudonimu, ale swoje listy podpisywał zawsze prawdziwym nazwiskiem.

Pan Igor Strojcki, krewny Juliana Ochorowicza, odczytał wymianę listów pomiędzy Bolesławem Prusem a słynnym filozofem i badaczem mediumizmu, świadczącą o tym, że obu panów łączyła bliska zażyłość i ukazującą Aleksandra Głowackiego jako człowieka, wykazującego również w życiu prywatnym duże poczucie humoru.

Sesję zakończyła dyskusja, podczas której zastanawiano się m.in. nad tym, jak na sposób postrzegania Warszawy przez Prusa wpłynął jego stan zdrowia – agorafobia oraz problemy ze wzrokiem. Największe ożywienie wywołało jednak prowokacyjne pytanie, czy Bolesław Prus lubił Warszawę. Większość dyskutantów, m.in. Elżbieta Tamara Jakżyna, autorka filmu dokumentalnego o rosyjskim generale pełniącym w latach 1875-1892 obowiązki prezydenta Warszawy pt. *Człowiek – Szkice do portretu Sokratesa Iwanowicza Starzyńskiego*, nie miała wątpliwości, że pisarz musiał kochać to miasto. O słuszności tezy autora ostatniego referatu mógłby świadczyć fakt, że nikt z obecnych nie zapytał, czy Warszawę lubił Aleksander Głowacki...

Uczestnicy spotkania mogli także obejrzeć wystawę „Bolesław Prus – kronikarz nie tylko warszawski” przygotowaną przez Joannę Popłońską oraz Wioletę Guzek z Archiwum Biblioteki na Koszykowej. Ekspozycja, dostępna od 19 października do 28 grudnia 2012 r. w gmachu im. St. Kierbedziów, miała na celu pokazanie „pozawarszawskiego” Prusa i przypomnienie jego związków z rejonami Polski – od Hrubieszowa, gdzie się urodził, przez lata spędzone w Lublinie, po ulubione miejsca wypoczynku, np. w Nałęczowie. Autorki scenariusza wystawy wykorzystały m.in. fragmenty felietonów Bolesława Prusa. Ekspozycja była dobrym uzupełnieniem „warszawskiego” obrazu pisarza, na którym – ze zrozumiałych powodów – skoncentrowali się autorzy referatów.

Marta Parnowska

BRONISŁAW KOPCZYŃSKI. NOWE NABYTKI MUZEUM HISTORYCZNEGO M.ST. WARSZAWY

We wrześniu 2012 r. Muzeum Historyczne m.st. Warszawy (MHW) zakupiło do swych zbiorów dziewięć akwarel warszawskiego malarza **Bronisława Kopczyńskiego** (1882-1964). Było to możliwe dzięki uzyskaniu dofinansowania ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Kolekcje muzealne”. MHW posiada największą w Polsce kolekcję prac tego artysty, liczącą ponad 130 obiektów, z czego połowa to akwarele. Głównym tematem twórczości Kopczyńskiego była architektura zabytkowa – stare kościoły, kamienice, malownicze zaułki, podwórza, portale. Najwięcej prac poświęcił Warszawie i Staremu Miastu, gdzie się urodził i wychował. Zabytkową substancję miasta traktował jako niemych świadków historii. Na tle architektury ukazywał charakterystyczne typy warszawiaków: stare przekupki, domokrażnych sprzedawców czy ulicznych muzykantów. Malarz nie ograniczał się tylko do wiernego zarejestrowania wyglądu zabytków. Często nadawał im specyficzny nastrój refleksji, nostalgii czy baśniowości. W niespokojnym, kapryśnym konturze okalającym barwne plamy widać echa secesji, a w kolorystyce lekcję impresjonizmu. Prace Kopczyńskiego mają dziś dużą wartość dokumentacyjną, w wielu przypadkach pokazują budynki już nieistniejące, które uległy zagładzie podczas drugiej wojny światowej lub później, podczas rozbudowy stolicy. Tak też jest w przypadku akwarel zakupionych przez MHW.

Z roku 1917 pochodzą *Dachy Nowego Miasta* (il. 1) widziane z ganku dawnej Prochowni przy zbiegu ulic Rybaki i Bugaj. Najwyższy budynek z lewej to nieistniejący już dziś dawny pałac Kotowskich, wzniesiony przez Tylmana z Gameren w 1684 r., a później włączony w zabudowania klasztorne sakramentek. W 1944 r. uległ on zniszczeniu i nie został już odbudowany. Po prawej kościół św. Benona z zabudowaniami klasztorными, w których mieścił się w tym czasie zakład przemysłowy. U dołu dachy nieistniejących już domów przy ulicy Rybaki.

Cennym przekazem jest *Fragment Kasztelanki od strony Bednarskiej* (il. 2) z 1935 r. Kasztelanką nazywano kompleks budynków łazienek przy ulicy Bednarskiej 1-5, wzniesiony w latach 80. XVIII w. przez kasztelana Jacka Jezierskiego. Łazienki te – z gospodą i winiarnią – pełniły w tym czasie funkcję domu schadzek, wskutek czego panie najstarszej profesji zaczęto nazywać w Warszawie „kasztelankami”. Cały kompleks, składający się piętrowego korpusu i parterowych skrzydeł, w okresie międzywojennym popadał w coraz większą ruinę (na akwareli widać rozpadającą się bramę wjazdową). Został wyburzony po 1949 r.

Cztery z zakupionych akwarel Kopczyńskiego przedstawiają motywy ze Starego Miasta. Z 1932 r. pochodzi praca *Krzywe Koło. Poczta z 1647* (il. 3), ukazująca dwie narożne kamienice o numerach 14 i 14a. W latach 1647-1665 mieścił się w nich pierwszy urząd pocztowy oraz posthalteria, czyli zajazd dla pocztowych wozów. Obie kamienice (połączone przejściem bramnym) wraz z obszernym podwórzem sięgającym murów obronnych stanowiły jedną posiadłość aż do drugiej wojny światowej.

W okresie okupacji powstał obraz *Przekupka na Piwnej* (1943) (il. 4). Otulona szalem staruszka siedzi we wnęcie portalu przy Piwnej 20. Na stojącym obok krzeselku urządziła niewielki straganik. Obecnie istniejący w tym miejscu boniowany portal, zwieńczony kulą, jest powojenną rekonstrukcją. Podczas odbudowy kamienicy dodano kamienne obramienia oknom na parterze.

Niezwykle cennymi, wręcz unikatowymi, przekazami ikonograficznymi są dwa wnętrza staromiejskich podwórek, które bezpowrotnie przepadły. *Podwórko kamienicy przy Rynku Starego Miasta* (1925) (il. 5) to podwórze domu nr 11 po Stronie Zakrzewskiego. Akwarela utrzymana jest w nastrojowej zimowej szacie. Malowniczości dodają powyginane drewniane schody prowadzące do oficyn. Od 1915 r. kamienica należała do oficyny księgarsko-wydawniczej Jakuba Mortkowicza. Podczas odbudowy w latach 1952-1953 połączono wszystkie podwórka kamienic po tej stronie Rynku w jeden wielki dziedziniec.

Bardziej dramatyczne niż malownicze jest *Podwórko kamienicy przy Kamiennych Schodkach 1* (1921) (il. 6). Juliusz Wiktor Gomulicki widząc pierwszy raz ten obraz u Kopczyńskiego, zawołał: „Toż to pałac Lucyfera”. Zmurszałe ściany i sypiące się tynki potwierdzają opinię, że ulica Kamienne Schodki należała kiedyś do najbardziej zaniedbanych zakątków Starówki. W 1944 r. zabudowa całej ulicy została niemal całkowicie zburzona. Odbudowę z lat 50. XX w. cechowała dowolność, a części domów w ogóle nie wzniesiono.

Wśród zakupionych obrazów znajdują się trzy obiekty praskie. Żaden z nich nie dotrwał do naszych czasów. Pierwszy to *Drewniany dom na Pradze* (1913?) (il. 7), utrzymany w zimowej, niezwykle nastrojowej szacie. Przy domu z podcieniami widać duży ruch handlowy. Na pierwszym planie, z lewej, rosyjski policmajster dyscyplinuje sprzątającego śnieg. Z uwagi na fakt, iż na Pradze stało wtedy wiele podobnych drewnianych domów (np. przy Targowej), trudno dziś jednoznacznie zidentyfikować miejsce, w którym rozgrywa się scena.

Kolejnym obrazem jest *Stara bożnica na Pradze* (il. 8) z 1952 r., przedstawiająca zrujnowaną synagogę u zbiegu obecnej ulicy Jagiellońskiej i Kłopotowskiego. Z odpadającymi tynkami i powybijanymi szybami w oknach przypomina budynek widmo. Klasycystyczna synagoga wzniesiona w 1835 r., została zdewastowana przez Niemców podczas okupacji. Po wojnie popadła w ruinę. Widoczna na obrazie grupa ortodoksyjnych Żydów wchodzących do jej wnętrza to raczej symboliczne wspomnienie dawnych mieszkańców Pragi niż realna scena. W 1961 r. synagoga została rozebrana.

Ostatnia z akwarel pokazuje *Kamienicę Cichockiego na Pradze* (1949) (il. 9) stojącą przy ulicy Targowej 22, na rogu Kijowskiej. Powstała w latach 1822-1824 dla majora Dominika Cichockiego. Wyróżniała się ostrołukowymi niszami okiennymi w fasadzie. W okresie międzywojennym mieścił się tu znany kolicznym handlarzom i przewoźnikom bar „Wschodni”, który po 1945 r. przyjął nazwę „Zdrój”. Mimo że budynek był cennym praskim zabytkiem, został rozebrany w końcu lat 60. podczas poszerzania ulicy Kijowskiej.

Wszystkie zakupione akwarele Bronisława Kopczyńskiego można będzie oglądać na specjalnej wystawie w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy od 12 stycznia 2012 r. do końca maja 2013 r.

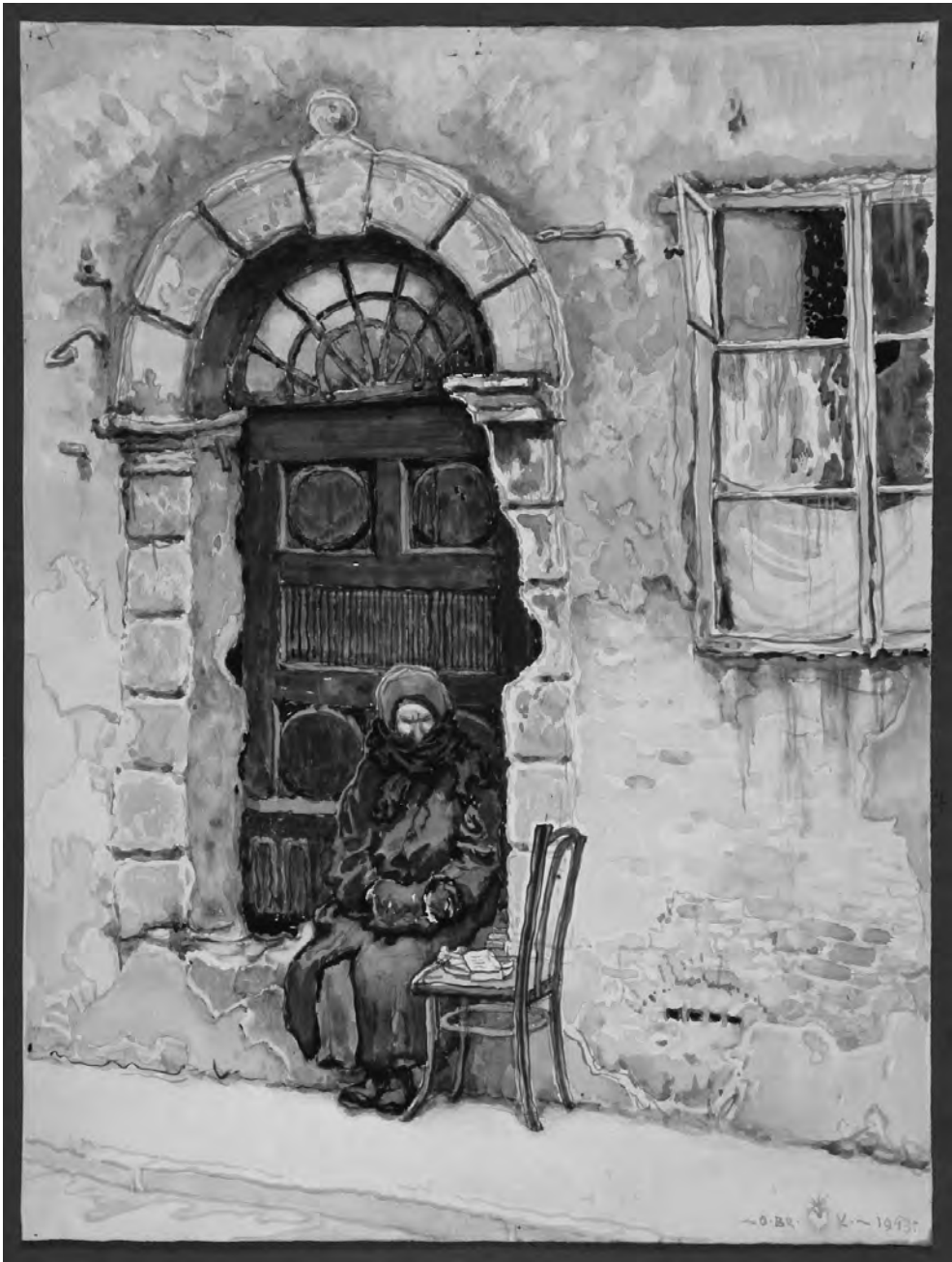
1. „Dachy Nowego Miasta”, akwarela, 1917

2. „Fragment Kasztelanki od strony Bednarskiej”, akwarela, 1935

3. „Krzywe Koło. Poczta z 1647”, akwarela, 1932

4. „Przekupka na Pivnej”, akwarela, 1943

5. „Podwórko kamienicy przy Rynku Starego Miasta”, akwarela, 1925

6. „Podwórko kamienicy przy Kamiennych Schodkach 1”, akwarela, 1921

7. „Drewniany dom na Pradze”, akwarela, 1913 (?)

8. „Stara bożnica na Pradze”, akwarela, pastel, 1952

9. „Kamienica Cichockiego na Pradze”, akwarela, 1949

RECENZJE I OMÓWIENIA

ANDZREJ ŻOR, *KRONENBERG. DZIEJE FORTUNY*,
Warszawa 2011, ss. 422

Historiografia polska wzbogaciła się o kolejną cenną publikację poświęconą dziejom dawnej burżuazji warszawskiej. Choć postać Leopolda Kronenberga została dotychczas szeroko opisana na tle przemian gospodarczych i społecznych, jakie się dokonały na ziemiach polskich w XIX w., to jednak ten wybitny przemysłowiec i finansista, nie doczekał się obszernej naukowej biografii. Lukę tę wypełnia książka Andrzeja Żora poświęcona Leopoldowi Kronenbergowi oraz dziejom fortuny tej zasymilowanej rodziny żydowskiej. Praca została opublikowana przez Wydawnictwo Naukowe PWN dzięki finansowemu wsparciu Fundacji Kronenberga przy Banku Citi Handlowy.

Omawiana monografia składa się z krótkiej przedmowy pióra prezesa zarządu Banku Citi Handlowego w Warszawie Sławomira Sikory, dziewięciu rozdziałów, bibliografii, indeksu nazwisk sporządzonego przez Hadriana Kamińskiego oraz spisu ilustracji. Na okładce zamieszczono znany portret Leopolda Kronenberga, pędzla Leopolda Horowitza z 1879 r., ze zbiorów Muzeum Narodowego. Natomiast na wewnętrznych stronach okładki znajdują się wklejki: „Drzewo genealogiczne rodziny Kronenbergów sporządzone przez Leopolda Juliana lub jego dzieci w Brzeziu w 1932 r.” oraz „Drzewo genealogiczne rodziny Kronenbergów sporządzone przez Małgorzatę Dubrawską”.

Pierwszy rozdział książki to zarys portretu Leopolda Kroneberga, w którym Żor omówił także dotychczasowy stan badań i podstawową literaturę przedmiotu. Należy przyznać rację autorowi, że żadna dotychczasowa praca, łącznie z przedwojenną zbiorową monografią Leopolda Kronenberga¹ oraz wydaną w 1968 r. książką Ryszarda Kołodziejczyka², nie wyczerpuje podjętej tematyki. Sporządzenie obszernej monografii dotyczącej Kronenberga było zadaniem nie łatwym, ze względu na różnorodną działalność tego „warszawskiego milionera”, m.in. w handlu, bankowości, kolejnictwie, monopolu tytoniowym i przemyśle. Kolejnym utrudnieniem była wąska obecnie podstawa źródłowa, gdyż archiwum rodzinne Kronenbergów uległo zniszczeniu podczas wojny. W czasie powstania warszawskiego okupacyjne wojska niemieckie zniszczyły również akta wielu zespołów archiwalnych, w których można było spodziewać się wielu cennych informacji nie tylko na temat genealogii i dziejów rodziny Kronenbergów, ale również

¹ *Leopold Kronenberg: monografia zbiorowa*, Warszawa 1922.

² R. Kołodziejczyk, *Portret warszawskiego milionera*, Warszawa 1968.

działalności gospodarczej i politycznej Leopolda. Dlatego przy kolejnym opracowaniu sylwetki Leopolda Kronenberga należałoby sięgnąć do archiwaliów znajdujących się w Rosji; mam tu na myśli liczne polonika w archiwach i bibliotekach Petersburga i Moskwy. Pomimo wąskiej bazy źródłowej (w zakresie źródeł rękopiśmiennych) autorowi udało się z powodzeniem poszerzyć naszą wiedzę na temat tej wybitnej postaci. Źor wykorzystał m.in. akta Komisji Rządowej Przychodu i Skarbu przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych, akta notarialne z Archiwum Państwowego m.st. Warszawy oraz źródła rękopiśmienne z Biblioteki Ossolińskich we Wrocławiu. Autor korzystał również z licznych edycji źródłowych, opracowań oraz prasy dziewiętnastowiecznej. Kresząc portret (fizyczny i psychologiczny) bohatera swojej książki, Źor przytacza opinie współczesnych na temat wyglądu i cech charakteru Kronenberga, jednak jak przyznaje każda „z tych etykiet – prawdziwych i złudnych zrazem – pokazuje ułomność stosowania kryteriów wartościujących przy prezentacji ludzi niepospolitych”.

Drugi rozdział pracy został poświęcony genealogii Leopolda Kronenberga, urodzonego 24 marca 1812 r. w Warszawie, syna Samuela Eleazara (wcześniej Lejzora Hirszowicza) i Tekli Lewi. Autor szczegółowo omawia rodowód Kronenberga, którego ojciec (prawdopodobnie syn rabina) przybył do Warszawy z Wyszogrodu na krótko przed upadkiem Rzeczypospolitej. W 1808 r. zerwał z tradycyjnym ubiorem żydowskim, zgolił brodę i pejsy oraz przyjął obywatelstwo polskie. W Warszawie prowadził kantor wymiany pieniędzy, pomnażał majątek i stopniowo zdobywał uznanie w środowisku żydowskim. Założył własny dom bankowy pod firmą „S.L. Kronenberg”; należał również do loży *Bouclier du Nord*, jako członek czynny czwartego stopnia. Z jego drugiego małżeństwa, z Teklą Lewy (pochodzącą ze środowiska oświeconych Żydów z Inowrocławia), przyszło na świat ośmioro dzieci, w tym syn Leopold, który ukończył gimnazjum i liceum pijarskie w Warszawie, a następnie Akademię Praktyczno-Techniczną w Hamburgu oraz Uniwersytet w Berlinie. Omawiany fragment (dotyczący rodowodu Kronenbergów) ma podstawowy mankament, gdyż autor monografii miesza fakty genealogiczne z różnymi informacjami na temat spraw wyznaniowych i światopoglądowych dotyczących społeczności żydowskiej okresu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Powoduje to pewien chaos informacyjny, który utrudnia czytelnikowi przesledzenie i zebranie najważniejszych faktów *stricto* genealogicznych. Lepiej byłoby niektóre kwestie (m.in. dotyczące asymilacji społeczności żydowskiej na ziemiach polskich) omówić wcześniej, a w rozdziale poświęconym genealogii skupić się wyłącznie na prezentacji rodowodu Leopolda Kronenberga.

Kolejny rozdział (*Zażyj tabaki*) został poświęcony działalności gospodarczej Kronenberga na polu przemysłu tytoniowego. W 1839 r. przystąpił on do spółki złożonej z wąskiej, lecz wpływowej w sferach rządowych, grupy finansistów dzierzawiącej od skarbu administrację monopolu tabacznego. Dzierżawa ta przyniosła Kronenbergowi bardzo wysokie zyski, na co miały wpływ podjęte przez niego zmiany w administracji tabaczonej, walka z nielegalnym importem tytoniu z zagranicy oraz modernizacja przemysłu tytoniowego, dzięki zakupowi nowych maszyn i sprowadzeniu fachowców. Udział Kronenberga w rozwoju przemysłu tytoniowego został szczegółowo opisany przez Źora na tle przemian gospodarczych w Królestwie Polskim; autor omówił również dzieje przemysłu tytoniowego przed 1839 r.

Udział w administrowaniu monopolu tabacznego dostarczył Kronenbergowi nie tylko olbrzymich zysków, ale umożliwił mu podjęcie rozległej działalności w innych dziedzinach go-

spodarczych. Autor monografii omawia to w rozdziale pt. *Dyskretny urok burżuazji*. Podobnie jak w poprzednim rozdziale, Żor przedstawia działalność przemysłową Kronenberga (w cukrownictwie, górnictwie i hutnictwie) w kontekście przemian ustrojowych i gospodarczych („rewolucji przemysłowej”), jakie nastąpiły w drugiej połowie XIX w. na ziemiach polskich. Kronenberg nie zajął się w pierwszej kolejności przemysłem metalowym, lecz cukrownictwem. Angażując środki w ten dochodowy przemysł, zakupił folwarki ziemskie, wybudował cukrownie (blisko węzłów komunikacyjnych) i utworzył spółkę cukrowniczą, przekształconą w 1870 r. w Warszawskie Towarzystwo Fabryk Cukru. Na polu cukrownictwa osiągnął znakomite rezultaty skoro jego zakłady zatrudniały prawie 2,3 tys. pracowników (ponad 3 proc. całej klasy robotniczej Królestwa Polskiego).

Następny rozdział książki Żora (*Jedzie pociąg z daleka*) dotyczy rozwoju kolejnictwa na ziemiach polskich i udziału w tym ważnym i dochodowym przedsięwzięciu Leopolda Kronenberga, który w 1864 r. uzyskał zgodę władz krajowych na wybudowanie Kolei Warszawsko-Terespolskiej, a później (1874) otrzymał koncesje na tzw. Kolej Nadwiślańską, o łącznej długości ok. 500 m. Kolejnym sukcesem w tej dziedzinie było wejście (w charakterze wiceprezesa) do zarządu Towarzystwa Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i Warszawsko-Bydgoskiej. Walkę z konkurentami i lansowanie własnych projektów gospodarczych i politycznych prowadził Kronenberg z wykorzystaniem należącej do niego „Gazety Polskiej”, której redakcję powierzył J.I. Kraszewskiemu.

Osiągnięciom Kronenberga w dziedzinie finansowo-bankowej jest poświęcony kolejny rozdział (*Moralność bankiera*). Znajdujemy tu szczegółowe informacje na temat pierwszych banków w Polsce, ich kapitałów oraz udziału w finansowaniu różnych przedsięwzięć gospodarczych. Leopold Kronenberg doświadczenie w dziedzinie finansów zaczął zdobywać bardzo wcześnie, gdyż już podczas studiów w Hamburgu odbył praktykę w firmie handlowo-bankowej Salomona Heinego. Po śmierci ojca i powrocie z zagranicy objął w 1832 r. kierownictwo domu bankowego pod nazwą „S.L. Kronenberg, wdowa i synowie”. Jednak dopiero po okresie przymusowej emigracji po powstaniu styczniowym podjął kroki zmierzające do powołania dużej instytucji finansowej z udziałem kapitału zagranicznego. Początkowo próby skończyły się nie powodzeniem, gdyż nie zdołał uzyskać koncesji od władz rosyjskich. Dopiero w 1869 r. utworzył Bank Dyskontowy w Petersburgu (przy udziale kapitału francuskiego), a w latach 1869-1870 udało mu się z pomocą przyjaciół i współpracowników powołać bank akcyjny w Warszawie. Pierwsze posiedzenie Rady odbyło się w maju 1870 r., a faktyczną działalność Bank Handlowy podjął w lipcu tego roku, w tymczasowej siedzibie w pałacu Mostowskich. Było to olbrzymie osiągnięcie Kronenberga, gdyż Bank Handlowy w Warszawie był największą tego typu instytucją w kraju. Swoją pozycję zawdzięczał również ścisłym powiązaniom z grupą warszawskich finansistów, z wpływowymi dygnitarzami rosyjskimi oraz przedstawicielami sfer bogatego ziemiaństwa. O bliskich związkach Kroneberga ze sferami arystokracji polskiej świadczy fakt, że akt założycielski Banku Handlowego podpisano 18 (30) kwietnia 1870 r. w Warszawie, w pałacu hr. Józefa Zamoyskiego, który został później prezesem Rady Nadzorczej³.

Dwa następne rozdziały pracy (*Boże coś Polskę ... i Wojna żydowska*) dotyczą aktywności politycznej i społecznej Kroneberga. Jego działalność polityczna opierała się na lojalności

³ Szczegółowo na temat powstania i działalności Banku Handlowego zob. Z. Landau, J. Tomaszewski, *Bank Handlowy w Warszawie S.A. Zarys dziejów 1870-1995*, Warszawa 1995.

wobec carskiej administracji i współpracy ze znienawidzonym przez ówczesne społeczeństwo Aleksandrem Wielopolskim. Interesująca jest ewolucja jego poglądów w okresie powstania styczniowego. Dlatego nie dziwi fakt, że w 1861 r. był on jako przedstawiciel prężnej burżuazji warszawskiej jednym z inicjatorów powołania Delegacji Miejskiej, utworzonej dla usmierzania nastrojów rewolucyjnych po krwawym stłumieniu manifestacji patriotycznej przez wojsko rosyjskie. Pod koniec 1861 r. znalazł się we władzach obozu „białych” zostając członkiem tajnej Dyrekcji. Starał się oddziaływać na obóz „czerwonych”, chcąc go sobie podporządkować. Po wybuchu powstania jako jeden z liderów organizacji białych nie tylko wspierał finansowo ruch zbrojny, ale miał również wpływ na formowanie władz powstańczych oraz poparł dyktaturę Langiewicza. Jednak jego dwuznaczna działalność i zakulisowe intrygi doprowadziły do tego, że czując się podwójnie zagrożony wyjechał z kraju. W opinii Żora Kronenberg miał po prostu dosyć, gdy się okazało, że nie można liczyć na pomoc mocarstw zachodnich ani zaprowadzić ładu organizacyjnego w ruchu powstańczym. Powrócił do Warszawy dopiero po kilkunastu miesiącach, tuszując ślady nielegalnej działalności olbrzymią sumą przeznaczoną na łapówki dla carskich urzędników i wyrzekając się dalszej działalności politycznej. W dotychczasowej literaturze nie ma jednoznacznej oceny postawy politycznej Kronenberga. Nie znajdujemy jej także w książce Żora. Jednak autor stara się opisać szczegółowo postawę bohatera swojej książki, pokazać ewolucję jego poglądów, powrót do pracy organicznej, do „budowania instytucji zbiorowych i własnej fortuny bez obciążania sakralizacją przeszłości”. W rozdziale *Wojna żydowska* omówiono skomplikowaną relację między Polakami a mniejszością żydowską w XIX w. Ze względu na fakt, że w ostatnim czasie powstało wiele nowych opracowań na ten temat książka Żora nie wnosi nic nowego do tej problematyki.

Ostatni rozdział pt. *Spuścizna* to dzieje rodziny po roku 1878 r. Leopold Kronenberg zmarł w Nicei 5 kwietnia 1878 r., pozostawiając po sobie, ze związku z Ernestyną Rozalią, trzech synów (Stanisława Leopolda, Władysława Edwarda i Leopolda Juliana) oraz dwie córki (Marię i Różę), gdyż najstarsza (Tekla) zmarła w wieku niemowlęcym. Z córek Maria wyszła za mąż za Karola Zamoyskiego, „wprowadzając rodzinę Kronenbergów w krąg sławnej arystokracji rodowej”⁴. Róża związała się z Aleksandrem Orsettim. Najstarszy z synów, Stanisław Leopold (1846-1894), starannie wykształcony, odważny (walczył w obronie Paryża przed Prusami w 1870 r.), kontynuował zarządzanie rodzinną fortuną, ale poważna choroba zmusiła go do wycofania się z życia publicznego i gospodarczego. Drugi z synów, Władysław Edward (1848-1892), w przeciwieństwie do ojca, nie posiadał zdolności do prowadzenia działalności finansowej i gospodarczej; osiadł na stałe w Paryżu, gdzie zajął się muzyką. Najmłodszy z synów, Leopold Julian (1849-1937), po ustąpieniu brata Stanisława, zarządzał interesami bankowymi (był do 1926 r. prezesem Banku Handlowego) i kolejowymi rodziny, jednak nie odniósł na tym polu większych sukcesów. Podobnie jak średni brat, interesował się muzyką, był jednym z najhojniejszych ofiarodawców na rzecz budowy Filharmonii Narodowej. W 1884 r. poślubił słynną śpiewaczkę Józefinę Reszke, z którą miał dwoje dzieci: Józefinę Różę i Leopolda Jana. Rodzina Kronenbergów wygasła na jego synu Leopoldzie Janie (1891-1971), który po drugiej wojnie światowej osiadł w USA, gdzie zmarł w 1971 r.

⁴ Po raz drugi Maria poślubiła barona Gustawa Taube.

W sumie otrzymaliśmy bardzo interesującą i potrzebną monografię, która wnosi wiele nowego do naszej wiedzy na temat Ludwika Kronenberga (wielkiego przemysłowca i finansisty) oraz jego rodziny. Można mieć nadzieję, że powstaną podobne prace na temat innych, wybitnych przedstawicieli burżuazji warszawskiej. Na koniec należy dodać, że książka została bardzo starannie wydana przez wydawnictwo naukowe PWN, zawiera również 39 ilustracji czarno-białych i kolorowych.

Janusz Grabowski

JOANNA OLCZAK-RONIKIER, *KORCZAK. PRÓBA BIOGRAFII*,
Warszawa 2011, ss. 480

Wydana w ubiegłym roku nakładem wydawnictwa W.A.B. książka autorkstwa Joanny Olczak-Ronikier pt. *Korczak. Próba biografii* jest dziełem szczególnie ważnym. Nieśmiały podtytuł *Próba biografii*, którym opatrzyła autorka swoją, liczącą ponad pięćset stron książkę, nie powinien zwiędzić.

Warto może już na samym początku podkreślić, że jest to kolejna książka o Korczaku, która powstała w jej rodzinie. Pierwszą z nich napisała tuż po wojnie jej matka – Hanna Mortkowicz-Olczakowa, córka Jakuba Mortkowicza, wydawcy książek Korczaka. I o ile narracja jej matki oparta jest raczej na osobistych kontaktach z bohaterem, o tyle książka córki (pomimo że miała okazję jako dziecko poznać Korczaka) bazuje głównie na kwerendzie źródłowej i własnych dociekaniach. Już w tym momencie należy bardzo wyraźnie podkreślić, że Joanna Olczak-Ronikier wykonała ogromną pracę badawczą.

Przejdźmy jednak do samego tekstu. W sensie formalnym autorka dzieli swoją książkę na 40 rozdziałów, z których każdy opatruje cytatem z *Pamiętnika*, czyli ostatniego znanego nam tekstu Korczaka, pisanego w getcie warszawskim niedługo przed deportacją do obozu zagłady w Treblince. Nawiązuje zresztą do tego materiału bardzo często, czyniąc biografię Korczaka swego rodzaju tkaniną splecioną zarówno z autobiograficznych wyznań bohatera, jak i własnych komentarzy pisanych całkowicie *ex post*. Aczkolwiek to właśnie dzięki temu mistrzowskiemu wprost wykorzystaniu oryginalnych tekstów Korczaka czytelnikowi zdaje się, że obcuje z nim twarzą w twarz, bez pośredników, którzy nawet mimowolnie i całkowicie bezwiednie mogliby zniekształcić przekaz.

W sensie treściowym, tak jak sam Korczak w *Pamiętniku*, Olczak-Ronikier dzieli jego życie na siedmioletnie okresy i wokół tego podziału buduje swoją opowieść. Poza Korczakiem i sobą, pozwala mówić także bliższym i dalszym znajomym, co daje czytelnikowi nie tylko szansę przyjrzenia się realiom epoki, ale też popatrzenia na Korczaka oczami osób żyjących w jego otoczeniu. Te zewnętrzne głosy umożliwiają także bliższe poznanie środowiska, w którym Korczak wzrastał, pracował i funkcjonował na co dzień. Literacka wrażliwość oraz doskonała znajomość detalu minionej epoki pozwoliła autorce na wypełnienie braków faktograficznych, zaś niezwykła płynność posługiwania się piórem uczyniła te zabiegi bardzo przyjemnymi w odbiorze.

Korczak, jakiego przedstawia nam Joanna Olczak-Ronikier, to postać bardzo barwna, wielowymiarowa i interesująca; postać, której biografią można spokojnie obdzielić kilka innych osób. To życie konsekwentnie spełnione. Janusz Korczak, którego pseudonim stał się bardziej znany niż jego rodowe nazwisko, jest tutaj także i Żydem, swoistą soczewką skupiającą losy tych wszystkich, którzy albo stali u progu polonizacji, albo właśnie ten próg przekroczyli. Goldszmit-Korczak, czyli Żyd-Polak, jak zresztą sam o sobie pisał, jest tutaj przedstawiony jako symbol egzystencji rozpiętej pomiędzy starym a nowym, żydowskim a polskim, prywatnym a publicznym.

To intensywne życie, chyba od początku w jakimś sensie rozdarte przez wybory zarówno zawodowe, jak i tożsamościowe, jest przez autorkę przedstawione bardzo szczególnie. Uderza pochylenie nad detalem i przywoływanie drobiazgów, które na tle wielkiej historii być może wydają się mało ważne, jednakże sprawiają, że osoby, o których mowa, mają wyraźne rysy i nie giną w tłumie. Imiona, notki prasowe, informacje meteorologiczne pozwalają czytelnikowi dotknąć tego, co bezpowrotnie odeszło. Piękny, plastyczny język i uważność obserwacji powodują, że z łatwością możemy wyobrazić sobie, że idziemy wraz z Korczakiem ulicami Powiśla, odpoczywamy nad Bugiem w towarzystwie teozofów, a nawet odwiedzamy Palestynę okresu mandatu brytyjskiego. Jesteśmy z nim zresztą do końca, także w warszawskim getcie.

Ten ostatni okres życia Korczaka, z wielu względów chyba najdokładniej zbadany i opisany, jest przez Joannę Olczak-Ronikier opowiedziany nadzwyczaj spokojnie i subtelnie. Atmosfera getta obecna jest już – za sprawą cytatów z *Pamiętnika* – od pierwszych stron książki. A sam Korczak z ostatnich dni swojego życia, w przeciwieństwie do utrwalonej w społeczeństwie heroicznej legendy, w końcu zostaje trochę odbrażowiony. Życie człowieka wiernego sobie do granic zostaje przez Joannę Olczak-Ronikier pokazane w sposób absolutnie nieprzerysowany. Mamy przed sobą ludzkiego lekarza, pisarza i pedagoga; być może czasem nawet nieco trudnego w obejściu, ale też niesłychanie interesującego.

Joanna Olczak-Ronikier dzięki cytowaniu, parafrazowaniu i wszelkiego rodzaju nawiązywaniom do oryginalnych tekstów bohatera, nie wprost, bardzo dyskretnie, trochę mimochodem, ale jednak skutecznie zachęca czytelników do bliższego poznania Korczaka przez jego pisma. Miejmy nadzieję, że dla wielu osób jej książka stanie się pierwszym krokiem ku oswojeniu jego dzieł, a jeśli nie, to przynajmniej usystematyzuje wiedzę o nim, wyjaśni niektóre wątpliwości i pokaże go w jaśniejszych, świeższych barwach. Próba biografii, której podjęła się autorka jest – moim zdaniem – uwieńczona sukcesem. Jej *Korczak* to książka, którą warto czytać wielokrotnie, najlepiej równoległe z zapiskami głównego bohatera. [ilustracja]

Agnieszka Witkowska-Krych

MARIAN PIOTR ROMANIUK, *NEKROPOLIA BRÓDNOWSKA 1884-2014*, t. 1, Warszawa 2012, ss. 500 + 50 nlb

„Ojczyzna to ziemia i groby, narody tracąc pamięć tracą życie” – mottem tym kierował się Stanisław Szenic, opracowując monografię cmentarza powązkowskiego. Hasła w zbliżonym tonie przyświecały autorowi i wydawcy nowej publikacji poświęconej cmentarzowi bródnowskiemu, której wydanie zbiega się w obchodzonym w 2014 r. 130-leciem powstania nekropolii. Otrzymujemy pierwszą część wielotomowego wydawnictwa, które powstaje pod patronatem naukowym prof. Jana Kieniewicza, a zebrania materiału i opracowania biogramów podjął się Marian Piotr Romaniuk. Jak jednak powinna wyglądać nowoczesna monografia cmentarza – „zbiorowego pomnika kultury” – spełniająca wymagania naukowe i czytelnicze na początku XXI w.? Wydaje się, że opracowanie monografii nekropolii to zadanie niezwykle trudne. Dla Mariana Piotra Romaniuka dzieje cmentarza to losy spoczywających na nim osób. Historie zebrane w jednym miejscu, które mają za zadanie utrwalić dla współczesnych pamięć o nich, a jednocześnie stanowić pomost pomiędzy żyjącymi a tymi, którzy odeszli. Czy nowa pozycja, która trafia do rąk czytelnika sprostą wysoko stawianym współczesnym wymaganiom?

Cmentarz powązkowski, starszy o ponad 100 lat od nekropolii bródnowskiej, posiada bogatą i znaczną bibliografię w formie opracowań historycznych, dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych. Zupełnie inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku drugiej co do starszeństwa nekropolii katolickiej położonej na przeciwległym brzegu. Cmentarz ten został otwarty w 1884 r. ze względu na systematycznie malejącą powierzchnię nekropolii powązkowskiej przeznaczoną pod nowe groby. Przez długi czas traktowany był jako gorsze miejsce pochówku, dla osób niezamożnych, ubogich, niezasłużonych – zwykłych ludzi. Niezbyt przychylna opinia zaczęła zmieniać się pod koniec lat 30. XX w., gdy na Bródnie, na własne życzenie, został pochowany „wśród biedoty” arcybiskup metropolita warszawski Aleksander Kakowski, a niedługo później mąż stanu Roman Dmowski.

Jednak sam fakt ponad stuletniej historii terenu „wiecznego spoczynku” na Bródnie może wydawać się wystarczający, by pomyśleć o poważnym, monograficznym opracowaniu tego „zbiorowego pomnika kultury”. Postulat ten wzmacnia ogromna powierzchnia, a także liczba pochowanych tam osób, które niejednokrotnie odcisnęły istotny ślad w historii regionu, miasta Warszawy oraz narodu. Z tych też względów monografia cmentarza bródnowskiego jest pozycją długo oczekiwaną na rynku historycznym, zwłaszcza w środowisku varsavianistów i miłośników historii miasta. Dotychczas nie było żadnej pracy, która ujmowałaby w sposób

pełny i godny wagę miejsca (pomijając niewielki przewodnik po cmentarzu wydany przez Radę Prymasowską Budowy Kościołów Warszawy w 1977 r. oraz kilka drobnych artykułów). Kilka lat temu (2007) ukazała się publikacja wydana przez Dzielnicową Bibliotekę Publiczną Targówka, która nie tylko przybliżyła historię cmentarza, ale okazała się być wygodnym przewodnikiem po nim. Jednak na pierwszą, prawdziwie monumentalną i opracowaną z tak dużym rozmachem pracę przyszło jeszcze poczekać. Trudnego zadania podjęli się ponownie Marian Piotr Romaniuk i prof. Jan Kieniewicz, jako konsultant naukowy całości przedsięwzięcia, jednakże znacznie zmieniając wcześniejszą formułę i objętość wydawnictwa. Zapowiedź ukazania się pracy znalazła żywe zainteresowanie w szerokim kręgu, o czym świadczą deklaracje we wstępie do pierwszego tomu publikacji. Swoje uznanie i wsparcie dla projektu wyraził metropolita warszawsko-praski arcybiskup Henryk Hoser, prezydent Warszawy, a także kierownik Muzeum Warszawskiej Pragi, Jolanta Wiśniewska.

Praca autorstwa Mariana Piotra Romaniuka od razu zwraca uwagę dość nowatorskim, w stosunku do obu monografi powązkowskich, sposobem ujęcia zagadnienia i interesującą organizacją rozmieszczenia tekstu. Autor odszedł od przewodnickiego potraktowania monografii na rzecz dużych działów „zawodowych” (określenie autora), czy też właściwiej środowisk społecznych. W poszczególnych ich ramach czytelnik nie otrzymuje zbitego w jednolity tekst biogramu (jak w monografiach powązkowskich Wóycickiego i Szenica), lecz wyodrębnione części odnoszące się do ważnych etapów życia bądź istotnych wydarzeń czy dokonań jednostki. I tak, na początku każdego tekstu wyraźnie określone zostało miejsce usytuowania grobu na terenie cmentarza. Następnie podane imiona, nazwisko oraz daty roczne narodzin i śmierci. Często uściślone zostały najważniejsze powiązania i koneksje rodzinne: wymienieni rodzice, imiona i nazwiska małżonków oraz pełnione najistotniejsze funkcje, stanowiska i zawody. Należy podkreślić, że podstawowy tekst jest bardzo przejrzysty, bez konieczności czytania całego biogramu odnajdziemy pożądaną informację. Następnie, w sposób mniej lub bardziej szczegółowy, czytelnik otrzymuje *curriculum vitae* kolejnych postaci. Podana jest data dzienna urodzin, a w niektórych biogramach odnotowano również miejsce chrztu, pochodzenie rodzinne, niekiedy zapisano imiona rodziców. Stałym elementem biogramu, w zależności od stopnia i ilości zebranych informacji (w krótszych notatkach brak), jest określenie i omówienie etapów edukacji. Dalej, zależnie od losów i okresu życia opisywanej postaci, następuje opis pracy zawodowej i najważniejszych osiągnięć w tej dziedzinie. Częstym elementem wielu biogramów jest przytoczony epizod z czasów wojny i okupacji oraz wymienienie ważniejszych odznaczeń. W części końcowej mamy podane daty i okoliczności śmierci, często z informacją o rodzaju grobowca (rodzinny, pojedynczy). Ostatnia, zazwyczaj stała część, to baza źródłowa, na podstawie której odtworzono biogram zmarłego. Istotnym elementem niemal każdego tekstu jest fotografia postaci oraz nagrobka, co wyraźnie odróżnia omawianą pracę od wcześniejszych monografi innych nekropolii i bardzo ubogą opracowanie.

Jednym z najciekawszych rozwiązań w zakresie organizacji i konstrukcji monografii jest tematyczne pogrupowanie biogramów według „zawodów”. Nie zawsze są one dosłownym odzwierciedleniem rzeczywistego sensu tego słowa, albowiem kilka wyodrębnionych kategorii właściwiej byłoby określić jako organizacje społeczne, ujęte wspólnym mianownikiem, „środowisk społecznych”, a także grup, których zajęcia życiowe wymuszone zostały trudnym momentem w historii. Grupy zawodów uporządkowane zostały alfabetycznie, a same nazwiska

w ich obrębie topograficznie, co przy zamieszczonym na końcu pracy zestawieniu znacznie ułatwia czytelnikowi orientację w publikacji i przyspiesza wyszukiwanie nagrobka na cmentarzu. Wśród „typowych” zawodów autor wyszczególnia: architektów, ekonomistów i bankowców, prawników, przedsiębiorców. Wydziela pracowników służby zdrowia oraz bardzo liczną grupę twórców kultury (wśród nich: aktorów, artystów fotografii, filmowców, reżyserów i scenografów, ale również muzyków, kompozytorów, dyrygentów, pisarzy, literatów, poetów i dziennikarzy, plastyków, rzeźbiarzy i itp.). Zebrane w dużą grupę, będącą istotną i ważną częścią pracy, zostały osoby, które tworzą „grupę powołaniową”. To dość liczna rzesza osób konsekrowanych: biskupów, duchowieństwa diecezjalnego i zakonników różnych zgromadzeń żeńskich i męskich. Dość licznie reprezentowani są „krzewiciele polskiej oświaty”, czyli nauczyciele różnych stopni – zarówno akademicy, jak i szkół podstawowych i średnich. Ciekawą grupę stanowią przedstawiciele działaczy społecznych (np. Cezary Skoryna) i harcerzy. W szerokiej grupie określonej mianem „w walce o niepodległość” znaleźli się powstańcy styczniowi, powstańcy warszawscy 1944 r., więźniowie – ofiary systemu komunistycznego, ale również wojskowi i marynarze. To dość liczna grupa, której wagę i znaczenie zamieszczenia w opracowaniu mocno podkreśla Romaniuk.

Opracowanie biografii niemal 250 osób sprawiło, że osoby te mają szansę stać się częścią zbiorowej pamięci wszystkich czytelników publikacji. Podstawowym kryterium, jakie przyjął autor dokonując wyboru osób – bohaterów swojej monografii, była działalność „na rzecz polskiej kultury, społeczności lokalnej, Kościoła”. W rezultacie to bardzo duża i różnorodna wspólnota, którą tworzą zarówno osoby zmarłe w początkach funkcjonowania cmentarza, jak i te, które odeszły zupełnie niedawno; jednostki bardzo zasłużone i znane, jak i te rozpoznawane przez znacznie mniejszą grupę odbiorców.

Należy również podkreślić fakt, uwypuklający niewątpliwy walor opracowania, że wiele biogramów jest wynikiem nie tylko długotrwałego zbierania materiałów i żmudnej kwerendy źródłowej, ale też zaangażowania i pomocy rodziny i bliskich zmarłego. Niejednokrotnie ich wspomnienia pomagały zdobyć autorowi dodatkowe informacje.

Istotnym plusem pracy jest też oddanie w niektórych, szczególnie tych dłuższych tekstach, atmosfery życia, co w jakimś stopniu daje możliwość poznania również pracy i obyczajowości ludzi żyjących w przeszłości. Wielką zaletą publikacji jest też podkreślana już bardzo szeroka kwerenda źródłowa. Przebadane zostały zarówno materiały biograficzne i dokumenty znajdujące się w archiwach państwowych, kościelnych, jak i przyzakładowych, oraz wykorzystane zostały informacje znajdujące się w wielu innych instytucjach, takich jak: Instytut Teatralny, Archiwum Związku Rzemiosła Polskiego i in. Dodatkowo imponują olbrzymie poszukiwania przeprowadzone w prasie. Część końcową tomu pierwszego (i kolejnych zgodnie z zapowiedzią autora) stanowią indeksy nazwisk i nazw geograficznych.

Należy jeszcze raz podkreślić, że monografia nekropolii bródnowskiej to pozycja ważna z wielu powodów. Oprócz tego, że wypełnia lukę w nieopracowanym dotychczas kompletnie temacie i znacząco wzbogaca wiedzę o zmarłych mieszkańcach stolicy, to niniejsza praca może stanowić przyczynek do kolejnego ważnego opracowania. Warszawa nie posiada do tej pory słownika biograficznego, leksykonu mieszkańców, którzy wywarli istotny wpływ na dzieje miasta. Dlatego omawiane wydawnictwo i zamieszczone w nim liczne biogramy mogą stanowić istotny wkład do przyszłego opracowania słownika biograficznego mieszkańców Warszawy.

Wykonana praca stwarza nadzieję utrwalenia pamięci o ludziach, reprezentantach minionych czasów. Mówi się często, że historia miasta to dzieje jego mieszkańców. Dlatego monografia nekropoli bródnowskiej to w dużym stopniu ważne opracowanie dziejów miasta końca XIX i XX w. Należy pogratulować autorowi wielkiej determinacji w zbieraniu materiałów i z niecierpliwością oczekiwać na kolejne tomy. Pierwszy tom monografii nekropoli bródnowskiej to zestawienie całego spektrum osób w jakiś sposób wybitnych. Warto jednak zwrócić uwagę, że do uzyskania bardziej pełnego obrazu cmentarza i spoczywających na nim osób niezwykle ważna jest prośba wydawcy książki. Apeluje on do członków rodzin osób pochowanych na Bródnie, by zgłaszali do autora pracy nazwiska zmarłych, których biogramy mogłyby zostać pominięte w opracowaniu tylko dlatego, że wiedza o ich życiu i działaniach jest znikoma i nieudokumentowana. W ten sposób mamy szansę na odkrycie jeszcze wielu cichych bohaterów i bohaterów w historii Warszawy. Wydaje się, że postawione przez autora opracowania cele, tzn. przejęcie ważnego dziedzictwa przodków, biorąc pod uwagę pierwszy tom i w zamyśle następne, które mają naśladować układem sprawdzoną część pierwszą, na pewno mają szansę na realizację, a z całą pewnością bardzo rozszerzą i wzbogacą naszą pamięć o mieszkańcach Warszawy i samym mieście.

Krzysztof Zwierz

PRO MEMORIA

ZMARLI

PAŹDZIERNIK 2011 – PAŹDZIERNIK 2012

Prof. **Barbara Bartnicka** (4 XI 2011, w wieku 84 lat) – językoznawca, badacz historii języka polskiego, wieloletni dyrektor Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców „Polonicum”, członek Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.

Jerzy Bartnik (13 XII 2011, w wieku 81 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego, ps „Magik”, odznaczony m.in. Krzyżem Walecznych, Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Barbara Bratkowska (22 V 2012) – muzealnik, wieloletni pracownik Działu Bibliografii Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, współredaktor „Bibliografii Warszawy”.

Zygmunt Broniarek (16 III 2012, w wieku 87 lat) – publicysta, reporter, pisarz, dziennikarz „Życia Warszawy” w 1944 r., odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski.

Olgierd Budrewicz (20 XI 2011, w wieku 88 lat) – dziennikarz, pisarz, varsavianista, uczestnik Powstania Warszawskiego w zgrupowaniu „Żmija”, odznaczony m.in. Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Medalem za Warszawę 1939-1945, Krzyżami Komandorskim i Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, laureat Nagrody m.st. Warszawy.

Prof. **Wiesław Chrzanowski** (29 IV 2012, w wieku 88 lat) – żołnierz AK, ps. „Poraj”, nauczyciel akademicki Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. R. Łazarzkiego, minister sprawiedliwości w 1991 r., marszałek sejmu RP w latach 1991-1993, senator w latach 1997-2001.

Apolinary Józef Cynk-Borucki (9 VII 2012, w wieku 87 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego, ps. „Boruta”, architekt, wieloletni działacz społeczny na Żoliborzu, odznaczony m.in. Krzyżami: Kawalerskim, Walecznych, Armii Krajowej, Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Medalem za Warszawę 1939-1945.

Prof. **Artur Czyżyk** (15 VII 2012, w wieku 85 lat) – prorektor ds. klinicznych Akademii Medycznej w Warszawie (ob. Warszawski Uniwersytet Medyczny) w latach 1972-1975, prodziekan Wydziału Lekarskiego w latach 1970-1972, dyrektor Instytutu Chorób Wewnętrznych Centralnego Szpitala Klinicznego w latach 1981-1988, odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Prof. **Mieczysław Dłużewski** (14 IX 2012, w wieku 90 lat) – nauczyciel akademicki Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW), dziekan Wydziału Technologii Żywności

SGGW w latach 1972-1975, wieloletni kierownik Katedry Inżynierii Żywności i Organizacji Przemysłu Spożywczego oraz Katedry Technologii Zbóż, Nasion Oleistych i Koncentratów Spożywczych, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Marek Gadomski (18 V 2012, w wieku 89 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego w batalionie „Czata 49” zgrupowania „Radosław”, odznaczony m.in. Krzyżem Walecznych, Orderem Virtuti Militari.

Przemysław Gintrowski (20 X 2012, w wieku 61 lat) – piosenkarz, kompozytor, bard „Solidarności”, wykładowca Warszawskiej Szkoły Filmowej, nauczyciel w Liceum Ogólnokształcącym im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Warszawie.

Prof. **Zygmunt Glazer** (26 X 2011, w wieku 89 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego w batalionie „Sokół”, ps. „Anna”, nauczyciel akademicki Wydziału Geologii Uniwersytetu Warszawskiego, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem AK, Medalem za Warszawę 1939-1945.

Prof. **Danuta Gotz-Kozierkiewicz** (6 V 2012) – wieloletni pracownik Instytutu Finansów przy Ministerstwie Finansów, kierownik Zakładu Badań Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk (PAN), nauczyciel akademicki m.in. Akademii Finansów w Warszawie, Akademii Zarządzania im. L. Koźmińskiego.

Adam Hanuszkiewicz (4 XII 2011, w wieku 87 lat) – aktor, reżyser teatralny, filmowy i telewizyjny, współtwórca i dyrektor artystyczny Teatru Telewizji, dyrektor teatrów: Powszechnego, Narodowego i Nowego.

Prof. **Krzysztof Holejko** (11 VII 2012, w wieku 77 lat) – pracownik naukowy Wydziału Elektroniki i Technik Informatycznych PW, prodziekan ds. ogólnych tego wydziału w latach 1987-1990, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi.

Dr **Sergiusz Hornowski** (8 VIII 2012, w wieku 98 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, ordynator Oddziału Chirurgicznego w Szpitalu Zakaźnym w Warszawie, członek Towarzystwa Chirurgów Polskich, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem AK, Orderem Virtuti Militari.

Michał Horoszewicz (4 VII 2012, w wieku 90 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, pracownik SGGW, członek Światowego Związku Żołnierzy AK, Klubu Przyjaciół Muzeum Powstania Warszawskiego, odznaczony m.in. Krzyżem AK, Warszawskim Krzyżem Powstańczym.

Aleksandra Jabłońska (19 V 2012, w wieku 87 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, ps. „Maria”, „Babcia”, „Biała Oleńka”, odznaczona m.in. Warszawskim Krzyżem Powstańczym.

Prof. **Krzysztof Jakubowski** (12 X 2011) – geolog, muzeolog, wieloletni dyrektor Muzeum Ziemi PAN w latach 1974-2009, członek prezydium Polskiego Komitetu Narodowego Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM), członek Rady Konsultacyjno-Naukowej Instytutu Muzeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Maria Janecka-Wasowska (31 VII 2012, w wieku 84 lat) – aktorka teatrów: m.st. Warszawy (ob. Teatr Powszechny), Rozmaitości w 1948 r., Nowej Warszawy w latach 1950-1954, Młodej Warszawy w latach 1956-1957, Klasycznego w latach 1958-1959.

Marian Zygmunt Jasiński (5 II 2012, w wieku 89 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, ps. „Gracz”, odznaczony m.in. Krzyżem AK, Złotym Krzyżem Zasługi za pracę przy odbudowie Warszawy.

Jerzy Antoni Józefowicz (2 VII 2012, w wieku 90 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, prezes zarządu Oddziału Związku Inwalidów Wojennych RP na warszawskim Żoliborzu, odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem AK, Srebrną Odznaką Honorową „Za Zasługi dla Warszawy”.

Prof. **Krystyna Kasprzyk** (4 V 2012, w wieku 90 lat) – badacz literatury francuskiego średniowiecza i renesansu, dyrektor Instytutu Romanistyki UW w latach 1982-1987.

Prof. **Tadeusz Kierczyński** (30 I 2012) – wieloletni pracownik Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, dziekan Wydziału Ekonomiki Produkcji SGH, prodziekan Wydziału Finansów i Statystyki SGH.

Krzysztof Kijak (28 XII 2011, w wieku 80 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego w zgrupowaniu „Leśnik”, ps. „Trasza”, ekonomista, nauczyciel akademicki, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Prof. **Mieczysław Klimas** (6 XII 2011, w wieku 87 lat) – pracownik naukowy Szkoły Głównej Planowania i Statystyki (SGPiS, ob. SGH) w Warszawie w latach 1957-1992, członek Rady Naukowej przy Ministrze Zdrowia i Opieki Społecznej w latach 191981-1989 oraz Rady Naukowo-Technicznej przy Ministrze Łączności, wykładowca w Wyższej Szkole Ekologii i Zarządzania, wieloletni członek Społecznego Komitetu Budowy Pomnika-Szpitala Centrum Zdrowia Dziecka, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Helena Violetta Komorowska (8 IV 2012, w wieku 85 lat) – sanitariuszka batalionu AK „Czata 49” zgrupowania „Radosław”, poetka, tłumacz poezji francuskiej, działacz Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom.

Prof. **Ewa Kossowska** (29 III 2012, w wieku 88 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego, kierownik Kliniki Otolaryngologii Dziecięcej Akademii Medycznej w Warszawie (ob. WUM) w latach 1973-1993, pracownik Szpitala Dziecięcego przy ulicy Litewskiej, odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Delfina Krasicka (31 VIII 2012, w wieku 67 lat) – twórcza Galerii Delfiny na Powiślu oraz Grupy Via Varsovia, odznaczona pośmiertnie Złotym Krzyżem Zasługi.

Janusz Krasieński (14 X 2012, w wieku 84 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego, pisarz, dramaturg, prezes Stowarzyszenia Pisarzy Polskich w latach 2005-2008, prowadził Dział Prozy w warszawskim tygodniku „Kultura” w latach 1966-1975, członek redakcji wielu czasopism, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Teresa Krogulec (3 XII 2011, w wieku 61 lat) – warszawianka, muzealnik, wieloletni kierownik Działu Planów i Rysunków Architektonicznych Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

Prof. **Szczęśny Kujszczyk** (17 IX 2012, w wieku 72 lat) – pracownik naukowy Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej, prodziekan tegoż wydziału w latach 1978-1981, kierownik Zakładu Sieci i Systemów Elektroenergetycznych w latach 1982-2009.

Jerzy Kulej (13 VII 2012, w wieku 71 lat) – zawodnik warszawskiej „Gwardii”, bokser, dwukrotny mistrz olimpijski i Europy.

Prof. **Janina Leskiewiczowa** (7 VII 2012, w wieku 94 lat) – historyk, specjalista w zakresie historii społecznej i gospodarczej, redaktor słownika biograficznego *Ziemianie polscy XX w.*, pracownik naukowy Instytutu Historycznego UW w latach 1946-1953 i Instytutu Historii PAN w latach 1953-1988, członek Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Miłośników Historii, Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego, odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Prof. **Piotr Paweł Lewicki** (29 XII 2011, w wieku 74 lat) – prorektor SGGW w latach 1987-1990, dziekan Wydziału Technologii Żywności SGGW w latach 1981-1984, wieloletni kierownik Katedry Inżynierii Żywności i Organizacji Produkcji SGGW, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Halina Lilejko (21 XI 2011, w wieku 81 lat) – historyk sztuki, varsavianista, wieloletni pracownik Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

Prof. **Stanisław Ładyka** (24 VIII 2012, w wieku 84 lat) – prorektor SGPiS (ob. SGH) ds. naukowych i współpracy z zagranicą w latach 1987-1990, dziekan Wydziału Handlu Zagranicznego SGPiS w latach 1984-1987, wieloletni dyrektor Instytutu Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych, dyrektor Instytutu Ekonomiki i Polityki Handlu Zagranicznego w latach 1984-1987.

Prof. **Andrzej Łapicki** (21 VII 2012, w wieku 87 lat) – aktor teatralny i filmowy, reżyser, rektor Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Warszawie.

Prof. **Stanisław Mauersberg** (16 VIII 2012, w wieku 88 lat) – historyk oświaty i wychowania, pracownik naukowy i wicedyrektor Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN i Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie.

Krystyna Karola Mazurek (10 III 2012, w wieku 94 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, komendant łączniczek ze stacji „Bocian”, ps. „Ewa”, odznaczona m.in. Krzyżem AK, Medalem za Warszawę 1939-1945.

Prof. **Aleksander Müller** (2 III 2012, w wieku 81 lat) – żołnierz IV Obwodu AK Warszawa-Ochota, uczestnik Powstania Warszawskiego, opiekun miejsc pamięci na terenie warszawskiej Ochoty, rektor SGH w latach 1990-1993, pracownik Katedry Teorii Systemów Ekonomicznych w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym SGH, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Krzyżem AK.

Prof. **Zdzisław Naniewicz** (13 III 2012, w wieku 61 lat) – matematyk, pracownik naukowy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), kierownik Katedry Zastosowań Matematyki UKSW w latach 2000-2007, współzałożyciel Wydziału Matematyki UKSW.

Prof. **Adam Maria Nowosławski** (3 II 2012, w wieku 87 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego, ps. „Marysia”, kierownik Zakładu Immunopatologii Państwowego Zakładu Higieny, członek PAN, PAU, Polskiego Towarzystwa Patologów, odznaczony m.in. Medalem „Gloria Medicinæ”.

Prof. **Jerzy Okulicz-Kozaryn** (15 IX 2012, w wieku 81 lat) – archeolog, twórca archeologii bałtyckiej w Polsce, prodziekan Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1979-1985.

Stanisław Olecha (13 V 2012, w wieku 87 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego pułku AK „Baszta”, ps. „Lisek”, założyciel i pierwszy kierownik Zakładu Fizykoterapii i Re-

habilitacji Szpitala Bielańskiego, współzałożyciel i prezes Warszawskiego Towarzystwa Lekarzy Medycyny Fizycznej, odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Alicja Pawłowska-Żbikowska (5 I 2012, w wieku 87 lat) – łączniczka kompanii „Rudy” batalionu „Zośka”, uczestnik Powstania Warszawskiego, odznaczona m.in. Krzyżami Kawalerskim i Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Halina Pfeiffer-Milerowa (28 VII 2012, w wieku 93 lat) – księgarz, prawnuczka Gustawa Gebethnera, współtwórca księgarni i antykwariatu pod szyldem spółki Tarkowski, Pfeiffer i Mrozowski, wydawca pamiętnika ojca – Józefa Pfeiffera *Wspomnienia warszawskiego przemysłowca*, odznaczona m.in. Złotym Krzyżem Zasługi.

Prof. **Lech Piekarski** (9 VII 2012) – nauczyciel akademicki, prodziekan Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie (ob. WUM) w latach 1969-1972, kierownik Zakładu Bromatologii Wydziału Farmaceutycznego.

Marian Piekarski (11 XII 2011, w wieku 89 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, ps. „Trzon”, odznaczony m.in. Krzyżami Kawalerskim i Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem AK, Medalem za Warszawę 1939-1945, Złotą Odznaką za Zasługi dla Warszawy.

Mieczysław Piprek (25 VII 2012, w wieku 94 lat) – architekt, twórca budynków warszawskich kin: Ochota, WZ, Stolica, autor prac uzupełniających ekspozycje stałe i czasowe warszawskich muzeów, doradca ds. architektury w Muzeum Narodowym w Warszawie w latach 1954-1962.

Aleksandra Pliszczyńska (21 X 2012) – uczestnik Powstania Warszawskiego, muzealnik, wieloletni pracownik biblioteki Muzeum Narodowego w Warszawie, odznaczona m.in. Złotym Krzyżem Zasługi.

Prof. **Zbigniew Podbielkowski** (22 V 2012, w wieku 91 lat) – botanik, prodziekan Wydziału Biologii UW, kierownik Zakładu Fitogeografii UW, odznaczony m.in. Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Prof. **Jerzy Poskuta** (11 I 2012, w wieku 80 lat) – pracownik naukowy Wydziału Biologii UW, wieloletni kierownik Zakładu Fizjologii Roślin, dyrektor Instytutu Botaniki, prodziekan Wydziału Biologii UW.

Stanisław Mikołaj Radziwiłł (12 VIII 2012, w wieku 81 lat) – inżynier kolejnictwa, projektant stacji postojowej Grochów w Warszawie, wiceprzewodniczący Rady Dzielnicy Warszawa Mokotów, radny m.st. Warszawy.

Helena Anna Radziwiłłowa (17 VIII 2012, w wieku 85 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego, psycholog, wieloletni pracownik poradni wychowawczo-zawodowych.

Prof. **Genowefa Rejman** (14 X 2011, w wieku 86 lat) – prodziekan Wydziału Prawa i Administracji UW, zastępca dyrektora Instytutu Prawa Karnego, odznaczona m.in. Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Prof. **Jerzy Rutkowski** (14 IX 2012, w wieku 89 lat) – pracownik naukowy Wydziału Mechanicznego Energetyki i Lotnictwa Politechniki Warszawskiej, prodziekan Wydziału Maszyn Roboczych i Pojazdów w latach 1964-1966, kierownik Zakładu Termodynamiki w latach 1975-1984, dyrektor Instytutu Techniki Ciepłej w latach 1983-1984, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Prof. **Jacek Sempoliński** (30 VIII 2012, w wieku 85 lat) – malarz, rysownik, pracownik naukowy Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, odznaczony m.in. Złotym Medalem Zasługi Kulturze Gloria Artis.

Prof. **Andrzej Sieroszewski** (25 VII 2012, w wieku 79 lat) – hungarysta, pracownik naukowy Uniwersytetu Warszawskiego.

Jan Skrzypczak (17 V 2012, w wieku 80 lat) – wieloletni pracownik i dyrektor naczelny Zakładów Radiowych im. M. Kasprzaka, nauczyciel w Zespole Szkół Elektronicznych w Warszawie, wykładowca Wydziału Mechaniczno-Technologicznego Politechniki Warszawskiej, odznaczony m.in. Krzyżami Kawalerskim i Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Złotą Odznaką za Zasługi dla Warszawy.

Ludomir Słupcański (22 I 2012, w wieku 78 lat) – wykładowca Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, rysownik, autor koncepcji Centrum Wystawowo-Handlowego w Warszawie, portu Żerań, przebudowy Stadionu X-lecia, współtwórca projektu osiedla mieszkaniowego TBM Batory w Warszawie i wewnątrz Domu Nauczyciela, odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Prof. **Andrzej Sołtyński** (4 V 2012, w wieku 89 lat) – uczestnik Powstania Warszawskiego, wieloletni pracownik naukowy Instytutu Budownictwa Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa Politechniki Warszawskiej.

Prof. **Anna Sucheni-Grabowska** (30 VII 2012, w wieku 91 lat) – historyk, znawca dziejów nowożytnych Rzeczypospolitej, odznaczona m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Michał Sumiński (24 XII 2011, w wieku 96 lat) – honorowy obywatel Warszawy, literat, dziennikarz, odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Ewa Szczęsna (15 IV 2012) – konserwator dzieł sztuki, artysta plastyk, pracownik Pracowni Konserwacji Zbiorów Etnograficznych w Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie w latach 1958-1964, później związana z Pracownią Konserwacji Tkanin Muzeum Narodowego w Warszawie.

Dr **Piotr Szubert** (9 I 2012, w wieku 59 lat) – historyk sztuki, specjalista od rzeźby polskiej, kurator Muzeum im. Xawerego Dunikowskiego w Warszawie w latach 1994-2001, wykładowca w Akademii Sztuk Pięknych i na Wydziale Sztuki Nowych Mediów Polsko-Japońskiej Wyższej Szkole Technik Komputerowych w Warszawie.

Hanna Szwankowska (13 I 2012, w wieku 92 lat) – żołnierz AK, varsavianista, działacz Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami im. Jerzego Waldorffa, członek zarządu Towarzystwa Miłośników Historii, wieloletni pracownik Komisji Badań Dawnej Warszawy, a następnie Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, laureatka Nagrody Warszawy za 2007 r.

Dr **Józef Szymański** (4 IX 2012, w wieku 67 lat) – politolog, sowietolog, wykładowca w Instytucie Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa UKSW.

Prof. **Hanna Świda-Ziemia** (11 I 2012, w wieku 81 lat) – socjolog, badacz dziejów inteligencji po 1944 r., sędzia Trybunału Stanu w latach 1991-1993.

Stanisław Taczanowski (30 VIII 2012, w wieku 88 lat) – żołnierz AK, były radny m.st. Warszawy, wieloletni pracownik „Kuriera Warszawskiego” i „Teleexpressu”, kierownik artystyczny teatrów warszawskich – Ludowego, Polskiego, Narodowego, Syreny, odznaczony

m.in. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem AK, Złotą Odznaką za Zasługi dla Warszawy.

Dr **Krzysztof Tauszyński** (21 I 2012, w wieku 74 lat) – architekt, pracownik Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, autor i współautor obiektów takich jak: Osiedle Górczewska, Spółdzielczy Dom Kombatanta przy ulicy Lazurowej, Dom Emeryta przy ulicy Klemensiewicza, Dom Młodego Naukowca AWF przy ulicy Marymonckiej, zespół budynków mieszkalnych Spółdzielni PAX przy ulicy Rzymowskiego, zespół budynków mieszkalnych pracowników AWF przy ulicy Podleśnej, autor planu koordynacyjnego osiedli Wola-Zachód (Górczewska, Lazurowa, Jelonki, Górcze).

Andrzej Tomankiewicz (14 X 2011, w wieku 76 lat) – wiceprezes, a następnie prezes Warszawskiego Okręgowego Związku Motorowodnego i Narciarstwa Wodnego, założyciel i prezes KS „Wisła” w Warszawie, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi.

Ppłk **Bronisław Troński** (15 I 2012) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego, pisarz, reportażysta, współzałożyciel Związku Powstańców Warszawskich, pierwszy redaktor biuletynu „Powstaniec Warszawski”, założyciel Stowarzyszenia Pamięci Powstania Warszawskiego 1944, odznaczony m.in. Krzyżami Komandorskim, Oficerskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem 400-lecia Stołeczności Warszawy.

Jędrzej Tucholski (21 V 2012, w wieku 80 lat) – inżynier, historyk, wieloletni pracownik Instytutu Elektrotechniki w Międzyzlesiu, Instytutu Pamięci Narodowej i Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, współzałożyciel Komitetu Historycznego Badania Zbrodni Katyńskiej, odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Prof. **Tadeusz Ulatowski** (29 I 2012, w wieku 89 lat) – rektor Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie.

Violetta Villas (5 XII 2011, w wieku 73 lat) – piosenkarka, aktorka filmowa, teatralna i rewiowa, związana z Teatrem Syrena w latach 1979-1986.

Prof. **Karyna Wierzbicka-Michalska** (24 VIII 2012, w wieku 94 lat) – historyk, badacz teatru XVIII w., pracownik Zakładu Historii i Teorii Teatru Instytutu Sztuki PAN w latach 1959-1988 oraz kierownik Pracowni Historii Teatru w latach 1977-1981.

Bożena Elżbieta Wojnowska (9 III 2012, w wieku 63 lat) – pracownik Zakładu Zbiorów Muzycznych Biblioteki Narodowej, wykładowca w Instytucie Muzykologii UW w latach 1974-1986.

Stanisław Zygfryd Wróbel (4 V 2012, w wieku 85 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego na Mokotowie, ps. „Zezik”, odznaczony m.in. Krzyżem AK, Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Medalem za Warszawę 1939-1945.

Ks. **Zygmunt Wudarkiewicz** (8 VIII 2012, w wieku 77 lat) – duszpasterz Muzeum Powstania Warszawskiego, odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Bogusław Wyżykowski (16 VIII 2012, w wieku 56 lat) – konstruktor, wiceprezes i współwłaściciel firmy Arbo Projekt Sp. z o.o., autor, współautor lub weryfikator projektów: Centrum Handlowego Arkadia i Wileńska, budynków biurowych Zebra Tower, Daimler Chrysler, Nowy Plac Unii, Muzeum Żydów Polskich, Wydziału Matematyki i Nauk Informacyjnych Politechniki Warszawskiej.

Tadeusz Zaborowski (10 IX 2012, w wieku 89 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania

Warszawskiego, artysta plastyk, odznaczony m.in. Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem AK, Medalem za Warszawę 1939-1945.

Irena Krystyna Zawadzka (28 IV 2012, w wieku 92 lat) – żołnierz AK, pediatra, chirurg-ortopeda dziecięcy.

Prof. **Janusz Kazimierz Zawodny** (8 IV 2012, w wieku 90 lat) – żołnierz AK, uczestnik Powstania Warszawskiego w batalionie „Łukasiński”, ps. „Miś”, historyk, odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Opracowała: *Katarzyna Wagner*

BIBLIOGRAFIA VARSAVIANÓW

VARSAVIANA

SŁOWNIKI. ENCYKLOPEDIE

Leksykon „Lalki” (praca zbior.; red. A. Bąbel, A. Kowalczykowa; wstęp K. Kłosińska), Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN; Fundacja Akademia Humanistyczna, Warszawa 2011, 193 s.; ilustracje.
ISBN 9788361750109

SZTUKA I ARCHITEKTURA

Marta Chodorowska, Tomasz Chodorowski, Warszawa 2011. Najciekawsze realizacje (fot. S. Chyla; mapa T. Nowacki), Wydaw. Horn, Warszawa 2012, 204 s.; ilustracje; mapa.
ISBN 9788393239627

Coś, które nadchodzi. Architektura XXI wieku. That Something on the Horizon. Architecture of the 21st Century (praca zbior.; red. B. Świątkowska; przekł. na ang. zbior.; E. Bulman i in.), Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa 2011, 368 s.; tabl.; ilustracje. [wyd. pol.-ang.]
ISBN 9788362418121

Heart of the city. Church of the Holy Cross in Warsaw (praca zbior.; tekst A. Pettyn i in.; red. K. Sztarbałło, M. Wardzyński; fot. P. Jamski; przekł. na ang. J. Holzman), Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, Warszawa 2011, 256 s.; ilustracje. [wyd. ang.]
ISBN 97883 61277392

Mariusz Karpowicz, Architekt królewski Isidoro Affaitati (1622-1684) Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2011, 246 s.; ilustracje.
ISBN 9788372575173

Mariusz Karpowicz, Co nam mają do powiedzenia fasady Wilanowa Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 72 s.; ilustracje.
ISBN 9788360959428

Mariusz Karpowicz, What the façades of Wilanów tell us (przekł. na ang. A. Rodzińska-Chojnowska), Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 72 s.; ilustracje. [wyd. ang.]
ISBN 9788360959381

Agnieszka Kowalska, *Warszawa. Architekci, projektanci, aktywiści o swoim mieście. Architects, Designers, Activists on their City* (przekł. na ang. M. Jensen), Agora SA, Warszawa 2012, 164 s.; ilustracje, (Seria: Biblioteka Gazety Wyborczej). [wyd. pol. - ang.]

ISBN 9788326807596

Michał Krasucki, *Warszawskie dziedzictwo postindustrialne* Fundacja Hereditas, Warszawa 2011, 360 s. + 39 s.; ilustracje.

ISBN 9788393172351

Jerzy Miziołek, Hubert Kowalski, *Pod opieką muz. Pałac Czartoryskich-Potockich – siedziba Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego* Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 2011, 216 s.; ilustracje.

ISBN 9788362622153

SAS. Ilustrowany atlas architektury Saskiej Kępy. An Illustrated Atlas of Saska Kępa Architecture (koncepcja i projekt M. Piwowar; tekst G. Piątek, J. Trybuś; przedmowa H. Faryna-Paszkiewicz; przekł. na ang. K. Ścibiorski), Centrum Architektury, Warszawa 2012, 72 s.; ilustracje; plany. [wyd. pol. – ang.]

ISBN 9788393457403

Maria Szkuřlat, *Katalog planów, pomiarów i rysunków architektonicznych w zbiorach Instytutu Sztuki PAN, t. II; cz. 2* Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2011, 170 s.; ilustracje.

ISBN 9788389101037

Jarosław Trybuś, *Warszawa niezaistniała. Niezrealizowane projekty urbanistyczne i architektoniczne Warszawy dwudziestolecia międzywojennego* Muzeum Powstania Warszawskiego; Muzeum Narodowe w Warszawie; Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa 2012, 414 s.; ilustracje.

ISBN 9788360142561

PRZEWODNIKI I INFORMATORY

Andrzej Cereniewicz, *Cmentarze ewangelickie w Warszawie. Przewodnik praktyczny* FotoArtPrint Wydawnictwo, Warszawa 2012, 160 s.; plany; ilustracje.

ISBN 9788393177332

Mamadou Diouf, *Afrykański spacerownik po Warszawie* (fot. M. Diouf; współpr. P. Średziński), Fundacja „Afryka Inaczej”, Warszawa 2011, 32 s.; ilustracje.

ISBN 9788362179039

Wojciech Fijałkowski, *Vademecum Wilanowa. [Przewodnik]* Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 284 s.; ilustracje.

ISBN 9788360959107

Wojciech Fijałkowski, *Wilanów Vademecum. [Guide]* (przekł. na ang. A. Rodzińska-Chojnowska), Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 284 s.; ilustracje. [wyd. ang.]

ISBN 9788360959343

Dorota Folga-Januszewska, *Museums of Warsaw. A Guide* (koncepcja, teksty i wybór fot. D. Folga-Januszewska; przekł. na ang. zbior.), Wydaw. „Bosz”, Olszanica 2012, 96 s.; ilustracje; plany; mapy. [wyd. ang.]

ISBN 9788375761603

Dorota Folga-Januszewska, *Muzea Warszawy. Przewodnik* (koncepcja, teksty i wybór fot. D. Folga-Januszewska), Wydawnictwo „Bosz”, Olszanica 2012, 96 s.; ilustracje; plany; mapy.

ISBN 9788375761597

Ilustrowany przewodnik po Warszawie z grafikami Andriollego (praca zbior.), reprint wyd. z 1893 r.; wyd. 1. w tej edycji, Wydawnictwo Ciekawe Miejsca.net, Warszawa 2012, 295 s.; ilustracje; plany, (Seria: Przewodnik Retro).

ISBN 9788392834984

Jakub Jagiełło, Sylwia Kulczyk, Marek Mazur, *Kajakiem w okolicach Warszawy. Przewodnik kajakowy* Wydawnictwo Ciekawe Miejsca. net, Warszawa 2010, 178 s.; ilustracje; mapy, (Seria: Mazowsze Turystyczne).

ISBN 9788392834939

Jakub Kaniewski, Michał Franaszek, *Warszawa i okolice. Wycieczki, trasy rowerowe* (oprac. kart. G. Marchut), Wydaw. „Helion”; Wydawnictwo „Bezdroża”, Gliwice - Kraków 2012, 179 s.; plany; ilustracje.

ISBN 9788324641758

Kościół Paulinów Ducha Świętego (praca zbior.; tekst N. Brzostowska-Smólska, K. Smólski; fot. J. Rosikoń), Rosikon Press, Izabelin-Warszawa 2011, 96 s.; ilustracje, (Seria: Najpiękniejsze Kościoły Warszawy).

ISBN 9788388848919

Maciej Łubieński, Michał Wójcik, *Błyskawiczny przewodnik historyczny po Warszawie, cz. 2. 50 nowych miejsc i tras* Wydaw. G+J RBA, Warszawa 2012, 296 s.; plany; ilustracje, (Seria: Przewodniki National Geographic).

ISBN 9788375963694

Jerzy S. Majewski, Tomasz Urzykowski, *Przewodnik po powstańczej Warszawie* „Świat Książki” – Weltbild Polska, Warszawa 2012, 399 s.; ilustracje; plany.

ISBN 9788327300911

Marek Moczulski, Wiesław Wojtasiewicz, *Stacya Stare Powązki... W hołdzie kolejarzom „wiedenci”* Polskie Stowarzyszenie Miłośników Kolei, Warszawa 2011, 166 s.; ilustracje.

ISBN 9788393361106

Karol Móravski, *Cmentarze warszawskie. Przewodnik historyczny* (przedmowa K. Nycz; wstęp P. Żuchowski), Wydaw. „Nowy Świat”, Warszawa 2012, 248 s.; ilustracje.

ISBN 9788373864573

Jacek Olecki, *Wojenne tajemnice Warszawy i Mazowsza. Przewodnik inny niż wszystkie, cz. II* Agencja Wydawnicza CB, Warszawa 2011, 116 s. + tabl.; ilustracje; CD-ROM.

ISBN 9788373390867 [t. II] ISBN 9788373390863 [całość]

Małgorzata Omilanowska, Jerzy S. Majewski, *Warszawa* (współpr. P. Bikont), wyd. nowe, Hachette Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011, 277 s.; ilustracje; plany, (Seria: Przewodniki „Wiedzy i Życia”).

ISBN 9788375758092

Saska Kępa, *Przewodnik turystyczny. Tourist Guide* (praca zbior. pod kier. L. Kurowskiego; fot. A. Cereniewicz, P. Pawlak; przekł. na ang. D. Mikołajczak, P. Mahorowska), FotoArtPrint Wydawnictwo, Warszawa 2012, 65 s.; plany, ilustracje. [wyd. pol.- ang.]

ISBN 9788393514304

Jarosław Trybuś, *Przewodnik po warszawskich blokowiskach* Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2011, 279 s.; plany; ilustracje.

ISBN 9788360142318

Bapuaba u oкpестнoчmu (tekst R. Jabłoński; fot. S. Jabłońska, J. Jabłońska, R. Jabłoński), Wydaw. „Festina”, Warszawa 2012, 64 s.; ilustracje. [wyd. ros.]

ISBN 9788361511656

Varsovia y alrededores (tekst R. Jabłoński; fot. S. Jabłońska, J. Jabłońska, R. Jabłoński), Wydaw. „Festina”, Warszawa 2012, 64 s.; ilustracje. [wyd. hiszp.]

ISBN 9788361511816

Varsovie et environs (tekst R. Jabłoński; fot. S. Jabłońska, J. Jabłońska, R. Jabłoński), Wydaw. „Festina”, Warszawa 2012, 64 s.; ilustracje. [wyd. fr.]

ISBN 9788361511779

Warsaw and surroundings (tekst R. Jabłoński; fot. S. Jabłońska, J. Jabłońska, R. Jabłoński), Wydaw. „Festina”, Warszawa 2012, 64 s.; ilustracje. [wyd. ang.]

ISBN 9788361511694

Warschau und die umgebung (tekst R. Jabłoński; fot. S. Jabłońska, J. Jabłońska, R. Jabłoński), Wydaw. „Festina”, Warszawa 2012, 64 s.; ilustracje. [wyd. niem.]

ISBN 9788361511731

Warszawa i okolice (tekst R. Jabłoński; fot. S. Jabłońska, J. Jabłońska, R. Jabłoński), Wydaw. „Festina”, Warszawa 2012, 64 s.; ilustracje.

ISBN 9788361511618

Warszawa. Warsaw. Warschau (praca zbior.; zespół red. Wydaw. Dragon; red. prowadz. M. Siwiec; przekł. na ang. Z. Piwowska; przekł. na niem. A. Białecki; fot. zbior.), Wydaw. Dragon, Bielsko-Biała 2012, 112 s.; ilustracje. [wyd. pol. - ang. - niem.]

ISBN 9788362976591

Włochy na piechotę (wstęp M. Wąsowicz), Urząd Dzielnicy Włochy m.st. Warszawy, Warszawa 2011, 68 s.; ilustracje.

ISBN 9788392836520

ALBUMY. KATALOGI WYSTAW

Rafał Bielski, *Było takie miasto... Warszawa na starych pocztówkach* wyd. 2. rozszerz., „Veda” Agencja Wydawnicza, Warszawa 2012, 173 s.; ilustracje.

ISBN 9788361932178

Zofia Chomętowska, Maria Chrzęszczowa, *Kronikarki –The Chroniclers. Fotografie Warszawy. Photographs of Warsaw 1945-1946* (fot. Z. Chomętowska, M. Chrzęszczowa; teksty S. Chutnik, G. Piątek, K. Lewandowska; opisy fot. G. Piątek; przekł. na ang. M. Wawrzyńczak, K. Bartoszyńska), Fundacja „Archeologia Fotografii”, Warszawa 2011, 360 s.; ilustracje. [wyd. pol. – ang.]

ISBN 97883933304516

Zofia Chomętowska, Maria Chrzęszczowa, *Kronikarki –The Chroniclers. Fotografie Warszawy. Photographs of Warsaw 1945 -1946* (fot. Z. Chomętowska, M. Chrzęszczowa; teksty S. Chutnik, G. Piątek, K. Lewandowska; opisy fot. G. Piątek; przekł. na ang. M. Wawrzyńczak, K. Bartoszyńska), wyd. 2. popr., Fundacja „Archeologia Fotografii”, Warszawa 2012, 360 s.; ilustracje.

ISBN 97883933304578

Marcin Chomicki, *Raj utracony. Paradise lost* (fot. i il. M. Chomicki; tekst G. Drozd, W. K. Pessel, M. Waraxa; przekł. na ang. J. Wencel), Wydawnictwo Marcin Chomicki, Piastów 2012, 193 s.; ilustracje. [wyd. pol. – ang.]

ISBN 9788393467617

Deo et Patriae – Bogu i Ojczyźnie. Tradycje duszpasterstwa wojskowego w Polsce (red. J. Bojarska-Syrek, J. Macyszyn; fot. P. Baranowska, G. Kułakowska, M. Skoczeń; przekł. na ang. P. Baranowska, H. Bojarski), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2011, 396 s.; ilustracje.

ISBN --

Zbigniew Dłubak, *Stadion '55* (tekst G. Piątek, K. Lewandowska; fot. Z. Dłubak), Fundacja „Archeologia Fotografii”; Kordegarda – Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2012, 96 s.; ilustracje.

ISBN 9788393304530

Danuta Jackiewicz, *Karol Beyer 1818-1877* (reprodukcje fot. P. Ligier, K. Wilczyński, J. Ligier), Dom Spotkań z Historią; Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 2012, 136 s.; ilustracje, (Seria: Fotografowie Warszawy).

ISBN 9788362020454

Danuta Jackiewicz, *Karol Beyer 1818-1877* (przekł. na ang. A. Rodzińska-Chojnowska), Dom Spotkań z Historią; Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 2012, 136 s.; ilustracje, (Seria: Photographers of Warsaw). [wyd. ang.]

ISBN 9788362020485

Arleta Kolaszińska, Jacek Y. Łuczak, *Warszawa i okolice. And the surrounding areas. Und die umgebung* (przekł. na ang. M. Cinciąła; przekł. na niem. T. Dopierała), Elipsa/Publikat SA, Poznań 2012, 80 s.; ilustracje, (Seria: Albumy 3-języczne). [wyd. pol. – ang. – niem.]

ISBN 9788324596089

Liberated energy (red. katalogu J. Baranowska, P. Sztarbowski; przekł. na ang. A. Szyjkowska), Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego, Warszawa [2011], 184 s.; ilustracje.

ISBN 9788393115549

Lubomirscy w Wilanowie. Polityka i prywatność (red. katalogu A. Ekielska), Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 116 s.; ilustracje.

ISBN 9788360959626

Jacek Łagowski, *Afro-Warszawa* (teksty M. Diouf, P. Średziński; fot. J. Łagowski), Fundacja „Afryka Inaczej”, Warszawa 2011, [95] s.; fotografie.

ISBN 9788362179039

Jerzy S. Majewski, *Historia pod napięciem, czyli wokół muzeum przez wieki* (red. A. Panecka), Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2011, 191 s.; tabl.; ilustracje.

ISBN 9788360142363

Jerzy S. Majewski, Tomasz Markiewicz, *Budujemy nowy dom. Odbudowa Warszawy w latach 1945-1952. Building a New Home. The reconstruction of Warsaw in the period 1945-1952* (przekł. na ang. B. Herchenreder), Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2012, 184 s.; ilustracje. [wyd. pol. – ang.]

ISBN 9788362020515

Jerzy S. Majewski, Krzysztof Smura, *Warszawa – spacer w czasie. Warsaw – strolling through time* (przekł. na ang. B. Kocowska), wyd. 2. uzup.; Agencja Wydawniczo-Reklamowa „Debiuty”, Poznań 2011, 96 s.; ilustracje. [wyd. pol. – ang.]

ISBN 9788392803669

Robert Marcinkowski, Robert Parma, *Varsovie avant et aujourd'hui* (przekł. na fr. J. Gargas), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2012, 96 s.; ilustracje. [wyd. fr.]

ISBN 9788392936893

Robert Marcinkowski, Robert Parma, *Varsovia antes y ahora* (przekł. na hiszp. I. Słocińska), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2011, 96 s.; ilustracje. [wyd. hiszp.]

ISBN 9788392936879

Robert Marcinkowski, Robert Parma, *Warsaw then and now* (przekł. na ang. J. Richards), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2012, 96 s.; ilustracje. [wyd. ang.]

ISBN 9788392936886

Robert Marcinkowski, Robert Parma, *Warschau einst und heute* (przekł. na niem. J. Scharmach), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2011, 96 s.; ilustracje. [wyd. niem.]

ISBN 9788392936862

MDM/KMA. Warszawa – Warschau. Das Architektonische Erbe des Realsozialismus in Warschau. Architektoniczna spuścizna socrealizmu w Warszawie. The architectural legacy of socialist realism in Warsaw. KMA/MDM. Berlin. Architektoniczna spuścizna socrealizmu w Berlinie. Das Architektonische Erbe des Realsozialismus in Berlin. The architectural legacy of socialist realism in Berlin (koncepcja albumu i wybór fot. M. Wojtysiak; oprac. tekstu i fot. części dot. Warszawy M. Dydek; wstęp H. Gronkiewicz-Waltz, K. Woweriet; przekł. na niem. R. Borchers; przekł. na ang. B. Herchenreder; oprac. tekstu i fot. części dot. Berlina A. Graumann, M. Wojtysiak; przekł. na pol. M. Zastrożny; przekł. na ang. B. Herchenreder), Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2011, 68 s.; ilustracje. [wyd. pol. – ang. – niem.]
ISBN 9788362020393

Muranów (wywiady i fot. M. Radwański; red. B. Chomąłowska), Wydział Kultury i Promocji dla Dzielnicy Śródmieście m.st. Warszawy, Warszawa 2011, 92 s.; ilustracje.
ISBN 9788392928430

Nasza Chłodna (pomoc meryt. A. Nadolski; wstęp U. Kierzkowska), Urząd Dzielnicy Wola m.st. Warszawy; Pomorska Oficyna Wydawniczo-Reklamowa, Warszawa - Bydgoszcz 2011, 60 s.; ilustracje.
ISBN 9788362308477

Czesław Olszewski, Warszawa nowoczesna. Fotografie z lat trzydziestych XX wieku (praca zbior.; oprac. Ł. Gorczyca, P. Jamski, M. Kaczyński, M. Leśniakowaka), Instytut Sztuki PAN; Fundacja „Raster”; Stowarzyszenie „Liber pro Arte”, Warszawa 2012, 356 s.; ilustracje.
ISBN 9788393288434

Jacek Persa, Anna Marek, Marek Wichrowski, The Medical University of Warsaw in iconography and photography (przekł. na ang. M. Świątełko-Nachtlicht), Warszawski Uniwersytet Medyczny, Warszawa 2011, 430 s.; ilustracje, (Jubilee Series – Seria Jubileuszowa). [wyd. ang.]
ISBN 9788376371696

Krzysztof Plebankiewicz, Warszawa (tekst i fot. K. Plebankiewicz), Wydaw. „Alegoria”, Warszawa 2012, 120 s.; ilustracje, (Seria: Miasto w Biegu).
ISBN 9788362248841

Powojenna Ochota. Ballada sentymentalna (tekst M. Sznajder; oprac. graficz. M. Sadowski), Wydaw. Spectrum Press; „Veda” Agencja Wydawnicza, Warszawa 2012, 120 s.; ilustracje, (Seria: Powojenna Warszawa).
ISBN 9788361846161 ISBN 9788361932345 [seria]

Praga. [Katalog do wystawy „Praga – prawobrzeżna dzielnica Warszawy”] (praca zbior.; koordynacja projektu A. Marat; red. katalogu D. Marat; fot. zbior.; Z. Klimkowska i in; przekł. na ang. M. Piotrowski), Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Warszawa 2011, 88 s.; ilustracje.
ISBN 9788362189069

Przedwojenna Polska w krajobrazie i zabytkach. Warszawa (VIII) (tekst A. Lauterbach; fot. zbior.; oprac. fot. W. Dzwonkowski), reprint wyd. z 1929 r.; wyd. 1. w tej edycji; Libra Pl, Rzeszów 2012, 76 s.; ilustracje; mapy, (Seria: Przedwojenna Polska w Krajobrazie i Zabytkach, t. VIII).
ISBN 9788363526238 ISBN 9788363526003 [seria]

Konrad Pustoła, *Widoki władzy* (praca zbior.; fot. K. Pustoła), Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa 2011, 167 s.; ilustracje.

ISBN 9788375364491

Łukasz Pwerkowski, *Migawki. Obiekt Warszawa* Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Warszawa 2011, 62 s.; ilustracje.

ISBN 9788389986856

Rzeźbiarze Saskiej Kępy wczoraj i dziś (oprac. tekstów i współpr. R. Kalkhoff i in.), Klub Kultury Saska Kępa, Warszawa 2011, 56 s.; fotografie.

ISBN --

Tomek Sikora, *Wilanów. Genius loci* (koordynacja projektu, red. i wybór tekstów G.B. Mazur; współpr. M. Gutowska, A. Grabiński; fot. T. Sikora), Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 44 s. + 172 s.; ilustracje.

ISBN 9788360959466

Tomek Sikora, *Wilanów. Genius loci* (przekł. na ang. A. Rodzińska-Chojnowska), Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 44 s. + 172 s.; ilustracje. [wyd. ang.]

ISBN 9788360959503

Maria Sołtys, Krzysztof Jaszczyński, 1947 – Barwy ruin. Warszawa i Polska w odbudowie na zdjęciach Henry`ego N. Cobba. *The colors of ruin. The reconstruction of Warsaw and Poland in the photographs of Henry N. Cobb* (przekł. na ang. R.E.L. Nawrocki; przekł. z ang. B. Kucharski), Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2012, 151 s.; ilustracje. [wyd. pol. - ang.]

ISBN 9788362020522

Sport w przedwojennej Warszawie. Wodniacy, cykliści, piłkarze (koncepcja, oprac. i wybór fot. A. Janiszewska; wstęp i konsultacja meryt. R. Gawkowski), Ośrodek „Karta”, 2012, 204 s.; ilustracje.

ISBN 9788361283683

Stanisław August – ostatni król Polski, polityk, mecenas, reformator, 1764-1795. Wystawa 26 listopada 2011-19 lutego 2012 (praca zbior.; red. nauk. katalogu A. Sołtys; przekł. na ang. A. Błasiak), Arx Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie, Warszawa 2011, 508 s.; ilustracje.

ISBN 9788370221904

Magdalena Stopa, Jan Brykczyński, *Ostańce. Kamienice warszawskie i ich mieszkańcy, tom drugi* (tekst M. Stopa; fot. J. Brykczyński), Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2011, 188 s.; ilustracje.

ISBN 9788362020423

Magdalena Stopa, Federico Caponi, *Chleb po warszawsku* (tekst M. Stopa; fot. F. Caponi), „Veda” Agencja Wydawnicza, Warszawa 2012, 152 s.; ilustracje.

ISBN 9788361932338

Tadeusz W. Świątek, Rafał Chwiszczuk, *Królowa Wisła* Fundacja „Cultus”, Warszawa 2012, 157 s.; ilustracje.

ISBN 9788362679034

The family at Wilanów: policies and private life (red. katalogu A. Ekielska; przekł. na ang. A. Rodzińska-Chojnowska), Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 116 s.; ilustracje. [wyd. ang.]

ISBN 9788360959664

Umówiłem się z nią na dziewiątą... czyli o rozrywkach przedwojennej Warszawy. I Have a Date with her at Nine... That is the Entertainment of Pre-war Warsaw (katalog wystawy; oprac. meryt. A. Belka; przekł. na ang. M. Zdancewicz), Miasto Stołeczne Warszawa; Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Warszawa 2012, 54 s.; ilustracje. [wyd. pol. – ang.]

ISBN ---

Varsovia. Seis paseos por la ciudad (tekst R. Jabłoński; fot. R. Parma; przekł. na hiszp. P. Monserrat Bara), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2012, 128 s.; ilustracje; plany. [wyd. hiszp.]

ISBN 9788393329779

Varsovias. Sei sguardi su (tekst R. Jabłoński; fot. R. Parma; przekł. na wł. A. Franiewska), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2012, 128 s.; ilustracje; plany. [wyd. wł.]

ISBN 9788393329762

Varsovie. Six promenades dans la ville (tekst R. Jabłoński ; fot. R. Parma; przekł. na fr. J. Gargas), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2012, 128 s.; ilustracje; plany. [wyd. fr.]

ISBN 9788393329755

Warschau. Sechs Spaziergänge durch die Stadt (tekst R. Jabłoński; fot. R. Parma; przekł. na niem. J. Scharmach), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2012, 128 s.; ilustracje; plany. [wyd. niem.]

ISBN 9788393329748

Warszawa 1939-1944. Satyra konspiracyjna i okupacyjna rzeczywistość w rysunkach polskich grafików (katalog wystawy; koncepcja T. Szarota; red. i oprac. G. Godziejewska), Muzeum Karykatury im. Eryka Lipińskiego, Warszawa 2012, 96 s.; ilustracje.

ISBN 978837994082

Warszawa w starej fotografii (tekst O. Budrewicz; wybór fot. D. Jackiewicz), wyd. nowe zmien., Wydaw. „Bosz”, Olszanica 2012, 110 s.; ilustracje, (Seria: Stara Fotografia).

ISBN 9788375761450

Warszawa. Sześć spacerów po mieście (tekst R. Jabłoński; fot. R. Parma), Wydaw. „Mazowsze”, Warszawa 2012, 128 s.; ilustracje; plany.

ISBN 9788393329724

Zapomniane skarby. 80 lat Muzeum Kolejnictwa w Warszawie. 25 lat Muzeum Kolei Wąskotorowej w Sochaczewie (praca zbior.; Z. Mrugałski i in.), „Veda” Agencja Wydawnicza, Warszawa 2011, 120 s.; ilustracje.

ISBN 9788361932260

Jarosław Zieliński, Przedwojenna żydowska Warszawa. Najpiękniejsze fotografie. Prewar Jewish Warsaw in historic photographs (przełk. na ang. D. Wieliczko), Wydaw. RM, Warszawa 2012, 112 s.; ilustracje, (Seria: Najpiękniejsze Fotografie). [wyd. pol. – ang.]

ISBN 9788372439826

HISTORIA WARSZAWY

Magdalena Bendowska, Jan Doktor, Świat ukryty w księgach. Stare druki hebrajskie ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma, Warszawa 2011, 140 s.; ilustracje.

ISBN 9788361850403

Mieczysława Demska-Trębacz, Dla dobra i chwały muzyki polskiej. Z przeszłości i terażniejszości warszawskiej uczelni muzycznej Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina, Warszawa 2011, 315 s.; ilustracje.

ISBN 9788361489238

Dokumenty do dziejów wilanowskiej nieruchomości ziemskiej. Seria A, XX wiek, t. 1: Bilanse dóbr i interesów Adama hr. Branickiego za lata 1928/1929, 1929/1930, 1931/1932, 1932/1933, 1933/1934, 1934/1935, 1935/1936 oraz Bilans dóbr wilanowskich i interesów Adama hr. Branickiego za rok 1937/1938 (wstęp i oprac. M. Kłusek), Drukarnia Cyfrowa Eikon Plus, Kraków 2011, 547 s.

ISBN 9788360391114

Magdalena Dziadek, Od Szkoły Dramatycznej do Uniwersytetu. Dzieje wyższej uczelni muzycznej w Warszawie 1810-2010. [t. 1] 1810-1944 (red. prowadz. S. Czopowicz; oprac. red. E. Meissner), Wydawnictwo Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina, Warszawa 2011, 604 s.; ilustracje.

ISBN 9788361489252

Kwiryna Handke, Dzieje Warszawy nazwami pisane (red. prowadz. A. Sołtan), Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, 2011, 578 s., (Seria: Biblioteka Warszawska).

ISBN 9788362189083

Jan Romuald Krzyzewski, Garnizon m.st. Warszawy i jego komendanci Stowarzyszenie Pododdziałów Reprezentacyjnych WP, Warszawa 2011, 359 s.; ilustracje.

ISBN 9788393315208

DO ROKU 1939

Leszek C. Belzyt, Szlachta w mieście rezydencjalnym. Szlacheccy obywatele Krakowa i Warszawy około 1600 roku (analiza porównawcza struktury) Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielono-

górskiego, Zielona Góra 2011, 221 s.; ilustracje.
ISBN 9788374813860

Jarosław Czubaty, *Księstwo Warszawskie (1807-1815)* Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, 597 s.; ilustracje, (Seria: Biblioteka Humanisty).
ISBN 978832350811

Wojciech Kępka-Mariański, *Insurekcja Warszawska 1794* „Bellona” Spółka Akcyjna, Warszawa 2012, 208 s.; ilustracje; plany, (Seria: Historyczne Bitwy).
ISBN 9788311122581

Lech Królikowski, *Warszawa – dzieje fortyfikacji* Wydaw. „Trio”, Warszawa 2011, 246 s.; ilustracje.
ISBN 9788374362696

Tomasz Markiewicz, Tadeusz W. Świątek, Krzysztof Wittelis, *Polacy z wyboru. Rodziny pochodzenia niemieckiego w Warszawie w XIX i XX wieku. Polen aus freier Wahl Deutschstämmige Familien in Warschau im 19. und 20. Jahrhundert* (wstęp H. Gronkiewicz-Waltz; przekł. i red. cz. niem. R. Borchers i in.; red. cz. pol. Z. Jurkowlaniec), Fundacja Współpracy Fundacji Polsko-Niemieckiej; Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2012, 304 s.; ilustracje. [wyd. pol. – niem.]
ISBN 9788362020461

Elżbieta Paziewska, *Samorząd terytorialny wczoraj i dziś* Wydaw. Vipart, Warszawa 2011, 377 s.
ISBN 9788387124816 [błąd w ISBN] właśc. ISBN 9788387124818

Edward Strzelecki, *Studia nad przekształceniami ludności Warszawy 1754-1865* (konsultacja A. Rajkiewicz), wyd. P. Strzelecki, Warszawa 2011, 267 s.; ilustracja.
ISBN 9788393341207

Tadeusz W. Świątek, Rafał Chwiszczuk, *Od Sawy do Kamy, czyli Kobiety ruch społecznikowski* Fundacja „Cultus”, Warszawa 2012, 78 s.; ilustracje.
ISBN 9788362679010

Tadeusz W. Świątek, Rafał Chwiszczuk, *Wola – dzielnica wielu kultur* Fundacja „Cultus”, Warszawa 2011, 28 s.; ilustracje.
ISBN 9788362679027

Wojciech Tomaszewski, *Kronika życia muzycznego w Warszawie w latach 1831-1835* Biblioteka Narodowa, Warszawa 2011, 471 s.
ISBN 9788370097226

LATA 1939-1945

Moshe Arens, *Flagi nad gettem. Rzecz o powstaniu w getcie warszawskim* (przekł. z hebr. M. Sobelman, J. Stocker-Sobelman), Wydaw. Austeria Klezmerhojs, Kraków - Budapeszt 2011, 275 s.
ISBN 9788361978657

Witold Beres, Krzysztof Burnetko, Bohater z cienia. Losy Kazika Ratajzera „Świat Książki” – Weltbild Polska, Warszawa 2012, 255 s.; tabl.; ilustracje.

ISBN 9788377993736

Getto warszawskie. Życie codzienne (oprac. K. Person; przekł. z hebr. i z jid. S. Arm), Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma; Wydaw. „DiG”, Warszawa 2011, 568 s.; CD-ROM, (Seria: Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy, t. 5).

ISBN 9788361850526 [ZiH] ISBN 9788361850441 [seria] ISBN 9788371817120 [DiG]

Andrzej Gładkowski, Motoryzacja w konspiracji Fundacja „Warszawa Walczy 1939-1945”, Warszawa 2011, 292 s. + ilustracje, (Seria: Warszawskie Termopile. 1940-1944).

ISBN 9788389205971

Waldemar Grabowski, Szefostwo biur wojskowych Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej Fundacja „Warszawa Walczy 1939-1945”, Warszawa 2011, 408 s.; ilustracje, (Seria: Warszawskie Termopile. 1940-1944).

ISBN 9788389205865

Inwentarz Archiwum Ringelbluma (oprac. T. Epsztajn), Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma; Wydaw. „DiG”, Warszawa 2011, 942 s., (Seria: Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy, t. 6)

ISBN 9788361850489 [ZiH] ISBN 9788361850441 [seria] ISBN 97883718116956 [DiG]

Elżbieta Janicka, Festung Warschau. [Spacerownik po Warszawie minionej i obecnej, wyobrażonej i rzeczywistej] (wstęp B. Keff), Wydawnictwo „Krytyki Politycznej”, Warszawa 2011, 400 s.; ilustracje.

ISBN 9788362467228

Juliusz Kulesza, Podziemny sport 1939-1944 Wizja Press & IT, Warszawa 2012, 86 s.; ilustracje.

ISBN 9788362855025

Dariusz Libionka, Laurence Weinbaum, Bohaterowie, hochsztaplerzy, opisywacze. Wokół Żydowskiego Związku Wojskowego Stowarzyszenie Centrum Badań nad Zagładą Żydów, Warszawa 2011, 635 s.

ISBN 9788393220281

Ludność i dzieci w okupowanej Warszawie 1939-1945. Sympozjum (koncepcja wyd. i wybór wierszy E. Rudak), Fundacja Moje Wojenne Dzieciństwo, Warszawa 2011, 64 s.; ilustracje.

ISBN 9788392423256

Jerzy Majewski, Warszawa nieodbudowana. Żydowski Muranów i okolice. Warsaw in rubble. Jewish Muranów and it's surroundings (przekł. na ang. P. Białski), Agora SA, Warszawa 2012, 283 s.; ilustracje, (Seria: Warszawa Nieodbudowana). [wyd. pol. – ang.]

ISBN 9788326807640

Jacek Owczarski, Romantycy kontra realiści. Polska krwawiąca 1944-1948 Towarzystwo Wydawnicze i Literackie, Warszawa 2011, 135 s.

ISBN 8386610263

Piotr Rozwadowski, *Warszawa 1944-1945* „Bellona” Spółka Akcyjna, Warszawa 2012, 190 s.; plany; ilustracje, (Seria: Historyczne Bitwy).

ISBN 9788311123779

Henryk Stańczyk, *1 Armia Wojska Polskiego w Walkach o Warszawę* Fundacja „Warszawa Walczy 1939–1945”, Warszawa 2011, 185 s.; tabl.; plany; ilustracje, (Seria: Warszawskie Termopile 1944-1945).

ISBN 9788389205568

Anna Strzeżek, *Od konsumpcji do konspiracji, czyli warszawskie lokale gastronomiczne 1939-1944* Wydawnictwo „Trio”, Warszawa 2012, 232 s.; ilustracje.

ISBN 9788374363068

PO ROKU 1945

40-lecie wyższego szkolnictwa pożarniczego: 30-lecie Szkoły Głównej Służby Pożarniczej, cz. 1: Historia... współczesność; cz. 2: Wspomnienia; cz. 3: Kadra naukowo-dydaktyczna, pracownicy, absolwenci (tekst i oprac. cz. 1. J. Pietrzak-Krekora; tekst i oprac. cz. 2. A. Kostrzębska; cz. 3. - praca zbior.; koordynacja projektu Z. Salamonowicz), Szkoła Główna Służby Pożarniczej, Warszawa 2011, 116 s.; tabl.; 96 s.; ilustracje; 168 s.; ilustracje. [wyd. cz. 1-3 w etui]

ISBN 9788388446269 [cz. 1 – 3]

20 lat Straży Miejskiej m.st. Warszawy nakł. Straży Miejskiej m.st. Warszawy, Warszawa 2011, 52 s.; ilustracje.

ISBN --

Instytut Matki i Dziecka w latach 1948-2011 (oprac. K. Bożkowa), Instytut Matki i Dziecka; Wydaw. „Aluna, Warszawa - Konstancin-Jeziorna 2011, 68 s.

ISBN 9788393250424

Instytut Reumatologii 1951-2011 (praca zbior.; R. Ćwiek i in.; red. nauk. A. Jędryka-Góral), Instytut Reumatologii, Warszawa 2011, 120 s.; ilustracje.

ISBN 9788393330409

Władysław Klepacz, *W sercu Żoliborza. Historia Spółdzielni Budowlano-Mieszkaniowej Żoliborz* Spółdzielnia Budowlano-Mieszkaniowa Żoliborz, Warszawa 2011, 232 s.; ilustracja, (Seria: Spółdzielnia Budowlano-Mieszkaniowa Żoliborz, t. 1).

ISBN 9788393396306

Korzenie miasta, t. VII. Warszawa 1945-1978 (praca zbior.; J. Zieliński i in.), „Veda”, Agencja Wydawnicza, Warszawa 2012, 389 s.; ilustracje.

ISBN 9788361932314

Elżbieta Kowalczyk, **Katarzyna Pawlicka**, *Działalność Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na m.st. Warszawę (1944-1954)* Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2011, 656 s.; fotografie, (Seria: Warszawa Nie?Pokonana, t. 3).

ISBN 9788376293257

Marcin Sitko, *The Rolling Stones za żelazną kurtyną. Warszawa 1967* Wydawnictwo c2, Wrocław 2012, 160 s.; ilustracje.

ISBN 9788363037079

Maciej Tymiąski, *Partijni agenci. Analiza instytucjonalna działalności lokalnych instancji PZPR w przemyśle (1949-1955)* Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, 451 s.; ilustracje.

ISBN 9788323506959

Ireneusz Winnicki, *60 lat Wydziału Inżynierii Lądowej i Geodezji, Wojskowa Akademia Techniczna* Warszawa 2011, 598 s.; ilustracje.

ISBN 9788362954124

Barbara Wizimirska, *Opowieści falenickie. O letnisku, rodzinie Szaniawskich oraz o jezuitach i ich dziełach* Wydaw. Akademickie „Sedno”, Warszawa 2012, 200 s.; ilustracje.

ISBN 9788363354008

Jarosław Zieliński, *Pałac Kultury i Nauki „Księży Młyn”* Dom Wydawniczy, Łódź 2012, 104 s. + 16 s. ilustracji.

ISBN 9788377291580

Magdalena Zielonka, Marta Wojtach, Marek Krawczyk, *Warszawski Uniwersytet Medyczny w latach 2008-2010* Warszawski Uniwersytet Medyczny, Warszawa 2011, 408 s.; ilustracje.

ISBN 9788376371979

WSPOMNIENIA. LISTY. RELACJE. WYWIADY

Akcja Wilanów. Wilanów we wspomnieniach (teksty P. Szpanowski, K. Głuchowski i in.; red. i wstęp P. Szpanowski), Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2011, 64 s.; tabl.; ilustracje, (Seria: Ad Villam Novam. Materiały do Dziejów Rezydencji, t. 5).

ISSN 2080-2900

Edmund Baranowski, Juliusz Kulesza, *Warszawskie gry wojenne. Wspomnienia z lat wojny, okupacji i Powstania Warszawskiego* Wydawnictwo WiS, Warszawa 2011, 300 s.; ilustracje.

ISBN 9788387346492

Władysław Bartoszewski, Michał Komar, *Wiosna jesieni. Październik '56. Moje środowisko niepokorne 1955-63. Marzenia, nadzieje, rzeczywistość* (oprac. M. Komar), Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2012, 360 s.; ilustracje; CD-ROM, (Seria: Na Dwa Głosy. Literatura Faktu PWN).

ISBN 9788301169008

Miron Białoszewski, *Tajny dziennik* (red. prowadz. K. Suchanow, A. Szulczyńska; red. i przypisy M. Sokołowska; wstęp T. Sobolewski), Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 2012, 943 s.; ilustracje.

ISBN 9788324018888

Ewa Bieńkowska, *Dom na rozdrożu* (red. B. Rusinowska), Wydaw. Sic!, Warszawa 2012, 257 s.;

ilustracje.

ISBN 9788361967231

Ryszard Zbigniew Brych, *Wspomnienia Starszego Pana, t. I. Wspomnienia, t. II. Próba charakterystyki okresu, w którym żyłem – lata 1919-2011* Towarzystwo Wydawnicze i Literackie, Warszawa 2011, 471 s.; ilustracje.

ISBN 8386610271

...całym życiem pełnić służbę... Nieznana historia Komitetu Obrony Robotników (praca zbior.; relacje zebrana i oprac. J. Błażejowska), Wydaw. „Arcana”, Kraków 2011, 128 s., (Seria: Arkana Historii).

ISBN 9788360940389

Jędrzej Giertych *Wspomnienia ochotnika 1920 roku* (oprac. J. Piński), wyd. 1. w tej edycji, Wydaw. „Penelopa”, Warszawa 2012, 160 s.; ilustracje.

ISBN 9788362908356

Jerzy Głosik, *Wspomnienia starego bielańczyka* Urząd Dzielnicy Bielany m.st. Warszawy, Warszawa 2011, 76 s.; fotografie.

ISBN 9788392020035

Kinga Godlewska, *Muszyna – Warszawa – Sopot* (oprac. i il. R. S. Rogers), Warszawska Firma Wydawnicza, Warszawa 2011, 108 s.; fotografie.

ISBN 9788378051800

Jerzy Kasprzak, *Ferajna z herbowej ulicy* (wstęp S. Rybałtowski), „Veda” Agencja Wydawnicza, Warszawa 2012, 128 s.; ilustracje.

ISBN 9788361932291

Maria Komornicka, *Listy* (zebrał i oprac. E. Boniecki), Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Warszawa 2011, 592 s. + ilustracje, (Seria: Biblioteka Warszawska).

ISBN 9788362189014

Janusz Korczak, *Pamiętnik i inne pisma z getta* (oprac. M. Ciesielska; posłowie J. Leociak), wyd. 1. w tej edycji, Wydaw. W.A.B., Warszawa 2012, 304 s. (Seria z Drzewem).

ISBN 9788377477472

Małgorzata Krakowiak-Owczarek, *„I tylko wspomnienia zostały...”. Z zapisków Pani Aliny Bursze* Towarzystwo Przyjaciół Warszawy – Oddział Powiśle, Warszawa 2011, 35 s.; fotografie, (Seria: O Powiślu Trochę Więcej, z. 4).

ISBN 9788392825715

Julian E. Kulski, *Julek Powstaniec* (przeł. z ang. A. Karwacka; przedmowa B. Komorowski; wstęp C. Gorn), Agencja Wydaw. „Egros”, Warszawa 2012, 117 s.; ilustracje; CD-ROM.

ISBN 9788389986955

Stanisław Maliszewski, *„Emma”. Wywiad rzeka z Marią Straszewską* (oprac. wywiadu S. Maliszewski), Muzeum Historyczne m.st. Warszawy; Wydawnictwo „Askon”, Warszawa 2011, 343 s.; ilustracje.

ISBN 9788374520539 ISBN 9788362189151

Aleksy Matuszak, *„Rzeczpospolita Ujazdowska”: ocalić od zapomnienia. Wspomnienia ludzi z Nią związanych* nakł. Aleksego Matuszaka, Warszawa 2012, 107 s.; ilustracje.

ISBN 9788393106240

Ewa Morycińska-Dzius, *Rozsypane fotografie. Wspomnienia z wojny i Powstania Warszawskiego* „Świat Książki” – Weltbild Polska, Warszawa 2011, 205 s.; ilustracje.

ISBN 9788325803674

Jacek Moskwa, Zofia Morawska, *Nie mów o mnie. Z Zofią Morawską spotkania w Laskach* (oprac. wywiadu J. Moskwa), Towarzystwo „Więź”, Warszawa 2011, 192 s. + ilustracje, (Seria: Biblioteka „Więzi”, t. 260).

ISBN 9788362610112

Marek Nowakowski, *Pióro. Autobiografia literacka* Wydaw. „Iskry”, Warszawa 2012, 220 s.

ISBN 9788324401949

Waldemar Pernach, *Wzorowy pacjent. Opowieści warszawskie z PRL-u* Wydaw. „Trio”, Warszawa 266 s.; ilustracje.

ISBN 9788374362887

Patryk Pleskot, Robert Spałek, *Pokolenie 82-90. Niezależne Zrzeszenie Studentów na Uniwersytecie Warszawskim we wspomnieniach (1982-1990)* (oprac. P. Pleskot, R. Spałek), Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2011, 448 s. + 64 s. ilustracji, (Seria: Warszawa Nie?Pokonana, t. 2).

ISBN 9788376292892

Justyna Reczeniedi, Bogna Sokorska, *Życie i kariera Słowika Warszawy. Wspomnienie „Novae Res”* – Wydawnictwo Innowacyjne, Gdynia 2011, 248 s.; ilustracje.

ISBN 9788377221716

Symcha Rotem (Szymon „Kazik” Ratajzer), *Wspomnienia powstańca z warszawskiego getta* (wstęp W. Bartoszewski; posłowie M. Edelman), Agencja Wydawnicza „Veda”, Warszawa 2012, 228 s.; fotografie.

ISBN 9788361932284

Michał Sznajder, *W Warszawie, na Ochocie* Wydaw. „Spectrum Press”, Warszawa 2012, 228 s.; ilustracje.

ISBN 9788361846086

Warszawa okupowana. Relacje mieszkańców (wybór i oprac. M. Szymańska-Szwańder, J. Pałka; współpr. K. Madoń-Mitzner, A. Szamruchewicz), Dom Spotkań z Historią; Ośrodek „Karta”, Warszawa

2011, 89 s.; ilustracje; CD-ROM, (Seria: Z Archiwum Historii Mówionej, t. 3).
ISBN 9788362020447

Jan Władysław Woś, *Ze wspomnień ucznia Liceum Ogólnokształcącego nr 21 im. Hugona Kołłątaja w Warszawie (1954-1958)* Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2011, 239 s.; ilustracje.
ISBN 9788306032963

Zakochani w Warszawie (praca zbior., A. Chabiera i in.; red. M. Łojkowska, M. Olszewska), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2011, 63 s.
ISBN 9788360720110

Zdzisław Żórawski, *Dziennik obrońcy Warszawy. Wrzesień 1939* (wstęp i oprac. T. Szarota), Oficyna Wydawnicza „Rytm”, Warszawa 2011, 161 s.; ilustracje.
ISBN 9788373994768

BIOGRAFIE

Szymon Brzeziński, Krzysztof Fudalej, *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1930-2010. Słownik biograficzny* Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2012, 144 s., (Seria: Prace Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego).
ISBN 9788375432428

Max Cegielski, *Mozaika. Śladami Rechowiczów* Wydawnictwa W.A.B., Warszawa 2011, 416 s.; ilustracje, (Seria z Drzewem).
ISBN 9788377475386

Magdalena Grzebałkowska, *Książki Paradoks. Biografia Jana Twardowskiego* Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 2011, 376 s.; ilustracje.
ISBN 9788324018161

Hanna Kirchner, *Nałkowska albo Życie pisane* Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2011, 896 s.; ilustracje, (Seria: Fortuna i Fatum).
ISBN 9788374149112

Andrzej Krzysztof Kunert, *Komendant podziemnej Warszawy generał Antoni Chruściel „Monter”* (współpr. R.E. Stolarski, Z. Walkowski; wybór fot. A.K. Kunert), „Świat Książki” – Weltbild Polska, Warszawa 2012, 512 s.; ilustracje.
ISBN 9788377997864

Krystyna Lubieniecka-Baraniak, *Dziewczynki z Pragi. Opowieść prawdziwa* Fundacja „Nasza Przyszłość”, Oddział w Szczecinku, Szczecinek 2011, 491 s.; ilustracje.
ISBN 9788361146452

Joanna Olczak-Ronikier, *Korczak. Próba biografii* Wydaw. W.A.B., Warszawa 2011, 480 s.; ilustracje, (Seria: Fortuna i Fatum).
ISBN 9788374140755

Jerzy Raczek, *Boernerowo pamięta* Rzymskokatolicka Parafia Wojskowo-Cywilna pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej; Oficyna Wydawnicza „Rytm”, Warszawa 2011, 284 s. + 48 s. tabl.; ilustracje.
ISBN 9788373994614

Anna Rebandel-Solecka, *Duch przeciw machinie. Wspomnienia z Powstania Warszawskiego* doM wYdawniczy TCHu, Warszawa 2011, 79 s. + 17 s. ilustracji.
ISBN 9788389782465

Piotr Sobolewski, Irena Zdyb, *Janusz Jerzy Sobolewski ps. „Jurek” – sandomierzanin w Powstaniu Warszawskim* (przedmowa J. i P. Sobolewscy), Wydaw. „Armoryka”, Sandomierz 2011, 124 s.; ilustracje.
ISBN 9788362661428

Tadeusz Sobolewski, *Człowiek Miron* Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 2012, 288 s.; ilustracje.
ISBN 9788324018826

Życie i twórczość Geli Seksztajn (wprowadzenie E. Bergman; wstęp i oprac. M. Tarnowska; przekł. zbior.; S. Arm i in.), Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma; Wydaw. „DiG”, Warszawa 2011, 233 s.; ilustracje; CD-ROM, (Seria: Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy, t. 4).
ISBN 9788361850120 [ŻIH] ISBN 9788361850441 [seria] ISBN 9788371817144 [DiG]

Andrzej Żor, *Kronenberg. Dzieje fortuny* Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2011, VIII s.; 422 s.; tabl.; ilustracje.
ISBN 9788301167394

REPORTAŻE. LITERATURA FAKTU

Beata Chomątowska, *Stacja Muranów* (wybór fot. M. Radwański, M. Budzińska), Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2012, 462 s.; fotografie; plany.
ISBN 9788375364491

Filip Gańczak, *Filmowcy w matni bezpieczeństwa* (przedmowa A. Paczkowski), Prószyński i S-ka, Warszawa 2011, 369 s.; ilustracje.
ISBN 9788376487144

Rafał Jabłoński, *Historie warszawskie nieznanne, wstydlive* Wydawnictwo „Trio”, Warszawa 2012, 288 s.; ilustracje.
ISBN 9788374363143

The Rolling Stones. Warszawa '67 (wstęp P. Metz; tekst M. Jacobson; fot. S. Dąbrowiecki i in.), Wydawnictwo c2, Wrocław 2012, 104 s.; ilustracje.
ISBN 9788363037062

Helena Kowalik, *Warszawa kryminalna 2. [Najgłośniejsze procesy ostatniego 5-lecia]* Muza SA, Warszawa 2012, 408 s.

ISBN 9788377581759

Marek Kwiatkowski, *Gawędy warszawskie, cz. II* Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2011, 398 s.; ilustracje.

ISBN 9788306033076

Stanisław Milewski, *Niezwykli klienci Temidy* Wydaw. „Iskry”, Warszawa 2011, 309 s.

ISBN 9788324401390

Danuta Szmit-Zawierucha, *Gdzie w Warszawie straszy? „Skarpa”* Agencja Wydawniczo-Reklamowa, Warszawa 2012, 176 s.; ilustracje.

ISBN 9788363842000

HISTORIA KOŚCIOŁÓW

Andrzej Seweryn, *Prawdę i pokój miłujcie. Dzieje Pierwszego Zboru Baptystycznego w Warszawie (1871-2011)* Wydaw. Uczelniane Wyższego Baptystycznego Seminarium Teologicznego, Warszawa 2011, 349 s.; ilustracje.

ISBN 9788388497179

FILM. TEATR

Dwóchetlecie Szkoły Dramatycznej w Warszawie 1811-2011 (praca zbior.; red. A. Kuligowska-Korzeniewska), Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza, Warszawa 2011, 224 s.; ilustracje.

ISBN 9788392776338

Małgorzata Hendrykowska, *Film polski wobec wojny i okupacji. Tematy, motywy, pytania* Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2011, 256 s.; ilustracje.

ISBN 9788323222774

Jerzy Karpiński, *Bujać w obłokach. Prawdy, półprawdy i mity wokół „Stodoły”* nakł. Jerzego Karpińskiego, Warszawa 2012, 96 s.; ilustracje.

ISBN 9788393455508

Artur Kłus, *Lider w kulturze. Studium działalności Krystyny Jandy* Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki; Agencja Wydawnicza „Egros”, Warszawa 2011, 210 s.; ilustracje, (Seria: MAK Mazowiecka Akademia Książki).

ISBN 978360623893

Joanna Krakowska, *Mikołajska. Teatr i PRL* Wydaw. W.A.B., Warszawa 2011, 520 s.; ilustracje, (Seria: Fortuna i Fatum).

ISBN 9788377475683

Agnieszka Wanicka, *Dramat i komedia Teatrów Warszawskich 1868-1880* Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, 354 s.; ilustracje.
ISBN 9788323331605

Anna Wypych-Gawrońska, *Warszawski teatr operowy i operetkowy w latach 1880-1915* Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2011, 468 s.; tabl.; ilustracje.
ISBN 9788374552110

SOCJOLOGIA

Absolwenci szkolnictwa zawodowego na warszawskim rynku pracy. Raport z badania pracodawców i analiza desk research (praca zbior. U. Kłosiewicz i in.; red. nauk. i koordynacja U. Kłosiewicz-Górecka), Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, Warszawa 2011, 158 s.; ilustracje; tab. i wykresy.
ISBN 9788361284291

Elżbieta Biernat, *Aktywność fizyczna mieszkańców Warszawy na przykładzie wybranych grup zawodowych* Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2011, 361 s.; tabl.
ISBN 9788373785939

W Warszawie i nie tylko... Migawki z antropologii miasta (praca zbior.; K. Chojecka i in.; red. A. Kuczyńska), Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki; Agencja Wydawnicza „Egros”, Warszawa 2011, 164 s.; tab., (Seria: MAK Mazowiecka Akademia Książki).
ISBN 9788360623916 ISBN 9788389986788

INNE

Mirosław Gdesz, *Rewindykacja gruntów warszawskich. Zagadnienia administracyjnoprawne* LexisNexis Polska, Warszawa 2012, 211 s., (Seria: Monografie).
ISBN 9788378062622

Małgorzata Kaczyńska, *Wpływ założenia pałacowo-ogrodowego w Wilanowie i jego założeń filialnych na przemiany krajobrazu* Wydaw. Sztuka Ogrodu Sztuka Krajobrazu, Warszawa 2011, 224 s.; ilustracje, (Seria: Doktoraty Katedry Sztuki Krajobrazu SGGW).
ISBN 9788393274765

Janusz Skalski, *Ocena walorów krajobrazu w procesie postrzegania na przykładzie krajobrazu doliny Wisły w Warszawie* Wydaw. Sztuka Krajobrazu, Warszawa 2011, 157 s.; ilustracje, (Seria: Doktoraty Katedry Sztuki Krajobrazu SGGW).
ISBN 9788393274765

MAPY. PLANY

Archimapa 1918-1939. Architektura Warszawy 20-lecia międzywojennego. Warsaw`s architecture of the interwar period (oprac. G. Piątek, J. Trybuś), Instytut Stefana Starzyńskiego, oddział Muzeum

Powstania Warszawskiego, Warszawa 2011; mapa, (Seria: Archimapa). [wyd. pol.-ang.]
ISBN 97883601142431

Archimapa 1944. Warszawa niezaistniała. Never-built Warsaw (oprac. G. Piątek, J. Trybuś), Instytut Stefana Starzyńskiego, oddział Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2012; mapa, (Seria: Archimapa). [wyd. pol. – ang.]
ISBN 9788360142530

Archimapa 1949-1956. Warszawski socrealizm. Warsaw's Socialist Realism (oprac. G. Piątek, J. Trybuś), Instytut Stefana Starzyńskiego, oddział Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2011; mapa, (Seria: Archimapa). [wyd. pol. – ang.]
ISBN 9788360142493

Varsovie. Plan: L'abc du touriste (oprac. kart. mapy A. Dźwigąła, M. Jaczewska; tekst U. Augustyniak, M. Rogalska), ExpressMap Polska, Warszawa 2012; mapa 2 s. [wyd. fr.]
ISBN 9788375464115

Warschau. Stadtkarte: Touristeninfo (oprac. kart. A. Dźwigąła, M. Jaczewska; tekst U. Augustyniak, M. Rogalska), ExpressMap Polska, Warszawa 2012; mapa 2 s. [wyd. niem.]
ISBN 9788375464061

Warszawa XXL (oprac. zbior.), Demart SA, Warszawa 2011, 53 s.; plany.
ISBN --

KSIĄŻKI dla DZIECI

Paweł Baręsewicz, *Warszawa. Spacer z Ciunkami* Wydaw. „Skrzat”, Kraków 2012, 276 s.; ilustracje, (Seria: Skrzat poznaje świat).
ISBN 9788374377850

Eliza Piotrowska, *Warszawa. Zwiedzanie i zabawa* wyd. 1. (dodruk), Wydaw. „Arkady”, Warszawa 2011, 56 s.; ilustracje.
ISBN 9788321346281

Hanna Macierewicz

KRONIKA

KALENDARZ WARSZAWSKI styczeń 2011 – wrzesień 2012

ROK 2011

STYCZEŃ

2 I Stołeczna policja odnotowała w zeszłym roku rekordowy spadek liczby śmiertelnych ofiar wypadków. Od stycznia do grudnia 2010 r. zginęło 51 osób. W 2009 r. było 94 zabitych. Ostatnio wzrosła jednak liczba wypadków i rannych.

4 I Zakończyła się budowa ostatniego elementu Stadionu Narodowego, którym jest linowa konstrukcja dachu nad trybunami i boiskiem wraz z iglicą.

6 I 20 tys. osób przeszło Krakowskim Przedmieściem w organizowanym już po raz trzeci Orszaku Trzech Króli. Ponad 100 uczniów z 16 szkół wcieliło się w rycerzy, pasterzy i damy dworu.

9 I Kilka tysięcy wolontariuszy Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy zbierało w Warszawie pieniądze na zakup sprzętu dla dzieci z chorobami urologicznymi i nefrologicznymi. W całej Polsce zebrano 47 248 415,05 zł.

10 I Według raportu o kapitale rozwojowym największych polskich miast Warszawa nie należy już do ligi największych polskich ośrodków miejskich, które w wielu aspektach przestały być dla niej rywalami, ale nie zapewniła sobie jeszcze awansu do pierwszej ligi miast europejskich. Największym atutem stolicy są ludzie – dobrze wykształceni, nastawieni prorynkowo i aktywni.

13 I Rada Warszawy zatwierdziła budżet miasta na ten rok. Dochody stolicy wyniosą 11,3 mld zł, wydatki – 13,7 mld zł, a deficyt – 2,4 mld zł. Wydatki na inwestycje w 2011 r. przekroczą 3,6 mld zł, z czego najwięcej, bo aż 2,5 mld zł, pójdzie na transport i komunikację.

Na Starych Powązkach odbył się pogrzeb Krzysztofa Kolbergera, jednego z najwybitniejszych współczesnych polskich aktorów. Kolberger zmarł 7 stycznia po ciężkiej chorobie.

15 I Od dziś w dni wolne od pracy po warszawskich ulicach będą jeździć tylko ni-

skopodłogowe autobusy. W sumie będzie ich kursowało 823. To zaledwie kilkanaście procent całego taboru.

19 I Otwarto pierwszy fragment szybkiej obwodnicy Warszawy. Dziesięciokilometrowa trasa S8 z Powązek do trasy wylotowej na Poznań zostanie w 2012 r. połączona z autostradą A2 i pierwszym odcinkiem południowej obwodnicy (S2) do lotniska i ul. Puławskiej na Ursynowie.

20 I Z najnowszego raportu dotyczącego stanu zdrowia warszawiaków wynika, że w stolicy na 100 mężczyzn przypada 120 kobiet. Przeciętnie mężczyźni żyją 74 lata, a kobiety aż o siedem lat dłużej. Mieszkańcy Warszawy umierają najczęściej z powodu chorób układu krążenia i na nowotwory złośliwe. Dzieci i młodzież są wyżsi, ale też znacznie grubszy od rówieśników z innych miast Polski.

LUTY

2 II W Muzeum Narodowym otwarta została wystawa polskiego designu z lat 1955-1968 pt. „Chcemy być nowoczesni”, na której zaprezentowano 180 obiektów – mebli, naczyń, tkanin, szkła, porcelany, plakatów, przedmiotów codziennego użytku oraz odtworzono dwa wnętrza z epoki – eleganckie i ekstrawaganckie.

5 II Rozpoczął się zapowiadany od wielu lat remont zrujnowanych kamienic przy ul. Próźnej 7 i 9. Powstaną w nich biura, z handlem i gastronomią na parterze.

8 II W galerii handlowej przy ul. Grzybowskiej 3 otwarte zostało Muzeum Erotyki. Powstało na bazie liczącej ponad 2 tys. obiektów kolekcji swego inicjatora i dyrektora, Dariusz Kędziora.

26 I Ratusz przygotował listę 299 poprawek w nazwach ulic, placów, rond i skwerów. Chodzi m.in. o formalne nadanie nazw, których używa się od dawna oraz drobne korekty. Zaliczane są do nich nazwy, które po utworzeniu nowych dzielnic w latach 90., czy likwidacji gminy Centrum trzeba formalnie „przenieść” w nowe miejsca, albo skwery lub ulice z pełną nazwą Armii Krajowej.

27 I O 12.30 na pl. Teatralnym rozpoczął się XIV Rallye Monte-Carlo Historique, czyli wyścig zabytkowych samochodów, tj. wyprodukowanych przed 1979 r. Rajdy Monte Carlo rozpoczynały się w Warszawie przez 20 lat, ostatni raz w 1979 r.

28 I W Warszawie zarobki są najwyższe w Polsce. Statystyczna pensja wynosi 5 tys. zł brutto, podczas gdy w kraju 3,5 tys.

11 II 3,6 mln zł dotacji przeznaczył rząd Mazowsza na renowację zabytkowego kościoła pw. Zmartwychwstania Pańskiego przy ul. Ziemowita na Targówku Fabrycznym. Drewniany kościół według projektu Stefana Szyllera został wzniesiony przez kolejarzy w 1919 r. jako votum wdzięczności za odzyskanie niepodległości.

13 II W auli kryształowej SGGW odbyła się wystawa kur rasowych. W klatkach i na żerdziach zaprezentowano 600 najdziwniejszych kur świata, wśród nich wiele championów i prawdziwe ptasie gwiazdy.

17 II Właściciel domu handlowego Smyk, belgijska firma Immobil, planuje generalny remont budynku, ale zachowa on do-

tychczasowy kształt – to z inicjatywy inwestora Smyk został wpisany do rejestru zabytków. Smyk powstał w 1952 r. według projektu Zbigniewa Ihnatowicza i Jerzego Romańskiego.

18 II W rankingu miast europejskich, najatrakcyjniejszych dla inwestorów, Warszawa awansowała z 13 na 10 miejsce, wyprzedzając m.in. Wiedeń, Pragę, Budapeszt. W kategorii miejsca dobrego na kupno istniejącego budynku stolica uplasowała się na 6 pozycji (awans o 2 miejsca), udało jej się również utrzymać wysoką, czwartą pozycję w rankingu dotyczącym perspektyw dla działalności deweloperskiej.

21 II Zima nie odpuszcza, nocą temperatury spadają nawet do -20 stopni, dlatego władze Warszawy postanowiły rozstawić

w mieście prawie 50 koksowników, m.in. w miejscach, gdzie zatrzymuje się dużo autobusów.

23 II Ostatni model chevroleta aveo zjechał z taśmy produkcyjnej w Fabryce Samochodów Osobowych na Żeraniu. Do końca miesiąca pracę straci 1,2 tys. osób. Do czerwca następne 450. Zostanie nieco ponad stu pracowników, którzy mają utrzymać linię produkcyjną w gotowości, gdyby znalazł się jakiś nowy inwestor.

27 II Polfa Tarchomin S.A. wystawiła na sprzedaż teren przy ul. Fleminga o powierzchni 3,1 ha. Obecnie znajduje się tam parterowy budynek socjalno-biurowy i boiska do gry w piłkę nożną. Cena wywoławcza wynosi 20,5 mln zł.

MARZEC

1 III W 201. rocznicę urodzin Fryderyka Chopina w Filharmonii Narodowej odbył się uroczysty koncert, w trakcie którego dyrygował Krzysztof Penderecki.

3 III Zmarła Irena Kwiatkowska, gwiazda teatru, filmu i kabaretu, jedna z najbarziej popularnych warszawskich aktorek. Miała 99 lat.

W tegorocznym rankingu warszawskich liceów, ogłoszonym przez miesięcznik „Perspektywy”, trzy pierwsze miejsca zajęły: III LO im. Władysława IV, XIV LO im. Stanisława Staszica i LXVII LO im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego. Najlepsze liceum 20-lecia to Staszic, dziewięciokrotny zwycięzca.

5 III Ratusz rozdał do tej pory 3 mln zestawów do sprzątania po psach. Można je

dostać w sklepach, kioskach, wspólnotach mieszkaniowych. Niestety, czystość warszawskich chodników nadal pozostawia wiele do życzenia.

12 III W Teatrze Narodowym odbyła się premiera sztuki Alfreda de Musseta „Lorenzaccio” w reżyserii Francuza Jacquesa Lassalle’a, z polskimi aktorami. Sztuka, uważana za jedno z najwybitniejszych dzieł francuskich, jest monumentalna: występuje w niej 80 postaci, a przeczytanie jej zajmuje 6 godzin.

17 III Rada Warszawy zdecydowała o wyjściu stolicy ze Związku Miast Nadwiślańskich, do którego należała od 1997 r., ponieważ członkostwo w związku oznaczało obowiązek uiszczania rocznej składki w wysokości 10 gr od mieszkańca. Warszawa była zatem największym donatorem.

21 III Kamienica w Alejach Ujazdowskich 39 została wpisana do rejestru zabytków. Budynek powstał w latach 1819-1831, pod koniec XIX w. został rozbudowany dla Anny Mikulicz-Radeckiej. Do dziś zachowała się neobarokowa fasada, a wewnątrz jońskie kolumny, marmurowe schody, żeliwne balustrady i sztukaterie na sufitach.

27 III Na pl. Defilad odbył się po raz piąty koncert „Solidarni z Białorusią 2011 – Usłysz nas”. Koncert zorganizowała Inicjatywa Wolna Białoruś, której celem jest promowanie białoruskiej sprawy demokratycznej w Polsce i poza nią.

28 III Na rynek trafiły już oferty wynajmu 65 dwunastoosobowych ekskluzywnych łóż na Stadionie Narodowym. Ceny wahają się od 450 (za wynajem do końca 2012 r.) do

700 tys. zł (do końca 2013 r.). Oferta obejmuje m.in. catering i obsługę kelnerską, miejsca parkingowe. Z łóż będzie można oglądać za darmo wszystkie imprezy odbywające się na stadionie, z wyjątkiem meczy Euro 2012.

31 III Na Ochocie, u zbiegu ul. Żwirki i Wigury oraz Miecznikowa wmurowano kamień węgielny pod budowę Centrum Nauk Biologiczno-Chemicznych, tzw. CENT III. Na ochockim kampusie trwa budowa dwóch innych uniwersyteckich obiektów: Centrum Nowych Technologii (CENT I) i CENT II, czyli nowej siedziby Wydziału Fizyki.

60 proc. mieszkańców Warszawy i okolic dobrze ocenia skuteczność warszawskiej policji. Dobre oceny mieszkańców idą w parze z policyjnymi statystykami, według których wciąż spada przestępczość.

KWIECIEŃ

1 IV Rozpoczęły się 31. Warszawskie Spotkania Teatralne, najważniejszy przegląd teatralny stolicy. Do połowy kwietnia zobaczyć będzie można ponad 20 spektakli.

Warszawskie Lotnicze Pogotowie ratunkowe jest pierwszym w Polsce, które będzie latać po chorego także w nocy. Do tej pory dyspozytor pogotowia mógł wezwać śmigłowiec jedynie od świtu do zachodu słońca. Nocna pomoc będzie możliwa m.in. dzięki nowoczesnym śmigłowcom Eurocopter EC135.

3 IV Setki warszawiaków przybyły na pl. Piłsudskiego, by uczcić szóstą rocznicę śmierci Jana Pawła II.

8 IV Na dziedzińcu głównym Muzeum Powstania Warszawskiego odsłonięto tablicę

poświęconą Lechowi Kaczyńskiemu, inicjatorowi i twórcy tej placówki.

9 IV „Beethoven i wieczna kobiecość” – pod takim tytułem rozpoczął się 15. Wielkanocny Festiwal Ludwiga van Beethovena. W programie znalazły się utwory podejmujące problematykę miłości zarówno w wymiarze ludzkim, jak i z eschatologicznej perspektywy. W tegorocznej edycji udział zapowiedziało ponad 2 tys. muzyków.

10 IV W pierwszą rocznicę katastrofy smoleńskiej, o godz. 10.30, w kwaterze smoleńskiej na Powązkach odbyły się dwie uroczystości – państwowa i zorganizowana przez PiS. Centralnym punktem obchodów była msza św. w intencji ofiar odprawiona o godz. 19.00 w archikatedrze warszawskiej, po któ-

rej przed Pałac Prezydencki przeszedł „marsz pamięci”.

14 IV Miasto wydało w tym roku na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy warszawskich zabytkach 4 mln 290 tys. zł. To dwa razy mniej niż w ubiegłym roku.

Z okazji 90. rocznicy śmierci Gabrieli Zapolskiej w Muzeum Literatury otwarto poświęconą jej wystawę, która stara się uchwycić wszelkie przejawy działalności autorki *Moralności pani Dulskiej*. Zapolska oprócz pisania sztuk występowała na scenie, była kolekcjonerką obrazów, a także współpracowała z wieloma czasopismami.

16 IV Niemal 30 tys. osób obejrzało na Torze Wścigów Konnych największe w Polsce i w Europie misterium Męki Pańskiej. 200 aktorów odegrało sceny męski, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Spektakl od 1998 r. do tego roku wystawiany był w Poznaniu.

17 IV Zakończyło się 9. Święto Niemeego Kina. W ciągu czterech festiwalowych dni

zaprezentowano kilkadziesiąt filmów pochodzących z najstarszego okresu kinematografii. Wszystkim projekcjom towarzyszyła muzyka na żywo.

19 IV W Pałacu Rzeczypospolitej przy pl. Kasińskich otwarto wystawę poświęconą konserwacji projektów architektonicznych, map, planów i rysunków przechowywanych od ponad 400 lat w bibliotece klasztoru Wazytek przy Krakowskim Przedmieściu. Po raz pierwszy w dziejach pokazywane są publicznie poza murami zgromadzenia, większości naukowcy dotychczas nie znali.

21 IV Wieczorem spod kościoła św. Anny po raz 18. wyruszyła centralna droga krzyżowa. Z okazji zbliżającej się beatyfikacji Jana Pawła II wierni usłyszeli przy każdej z 14 stacji rozważania przygotowane na podstawie papieskich tekstów.

28 IV Jacek Kozłowski, wojewoda mazowiecki, odwołał Barbarę Jeziorską ze stanowiska mazowieckiego wojewódzkiego konserwatora zabytków. 34 krajowe stowarzyszenia i organizacje wystąpiły z protestem przeciwko tej decyzji do ministra Bogdana Zdrojewskiego.

MAJ

1 V Blisko 3 tys. osób przyszło na pl. Piłsudskiego oglądać w deszczu transmisję beatyfikacji Jana Pawła II.

3 V Z okazji 220. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja w galerii Kordegarda przy Krakowskim Przedmieściu wystawiono na jeden dzień oryginał ustawy zasadniczej.

4 V Do Warszawy z trzydniową wizytą przyjechała szwedzka para królewska – król

Karol XVI Gustaw i królowa Sylwia. Celem wizyty szwedzkich monarchów jest uświetnienie swoją obecnością otwarcia konferencji „Dni Języka Szwedzkiego” w warszawskiej Szkole Wyższej Psychologii Społecznej.

7 V Plenerowe widowisko „Magia żywiołów”, zainaugurowało działalność Multimedialnego Parku Fontann na Podzamczu. Zespół czterech fontann uruchomiono w związku z jubileuszem 125-lecia Miejskie-

go Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji. Obok odsłonięto pomnik Williama Heerleina Lindleya, który zaprojektował sieć kanalizacyjną Warszawy i w 1886 r. uruchomił miejskie wodociągi.

10 V Z okazji 60. lecia istnienia Zespołu Pieśni i Tańca Politechniki Warszawskiej w Teatrze Wielkim odbył się galowy koncert.

W miejscu przedwojennego Banku Polskiego przy ul. Bielańskiej wmurowano kamień węgielny pod budowę sześciokondygnacyjnego biurowca Senator, nawiązującego kształtem do zburzonego budynku.

12 V W Pałacu Kultury i Nauki rozpoczęły się II Warszawskie Targi Książek, w których uczestniczy 569 wystawców, czółówka polskich autorów oraz goście z zagranicy.

W przyszłorocznym budżecie Warszawy może zabraknąć 275 mln zł. Powodem są gigantyczne wydatki na metro – 1,3 mln zł oraz rekompensaty reprivatyzacyjne – 243 mln.

13 V Laureatką drugiej edycji, ustanowionej przez miasto Warszawę, Nagrody im. Ryszarda Kapuścińskiego za reportaż literacki została Białorusinka Swietłana Aleksijewicz, autorka książki *Wojna nie ma w sobie nic z kobiety*.

14 V W 8. edycji Nocy Muzeów wzięło udział ponad 230 placówek. Po raz pierwszy

do akcji przystąpiły Muzeum Legii, Muzeum TVP, Muzeum Neonów. Rok 2011 ogłoszony został Rokiem Marii Skłodowskiej-Curie, dlatego tegoroczne atrakcje nawiązywały do 100. rocznicy otrzymania przez nią Nagrody Nobla.

21 V Z okazji 90. rocznicy powrotu do stolicy pułków uczestniczących w zwycięskiej wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. w Ogrodzie Saskim odsłonięto odrestaurowaną tablicę, upamiętniającą to wydarzenie.

27 V 20 prezydentów przyjechało do Warszawy na dwudniowy XVII Szczyt Państw Europy Środkowo-Wschodniej. Na spotkanie przywódców regionu przybył także amerykański prezydent Barak Obama.

28 V W parku Marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego na warszawskim Powiślu odbył się 15. Piknik Naukowy – największe w Europie plenerowe wydarzenie promujące nowoczesną komunikację naukową, organizowane przez Polskie Radio i Centrum Nauki Kopernik. Wzięło w nim udział ponad 100 tys. osób.

31 V Przy Wybrzeżu Kościuszkowskim rozpoczęła się budowa nowego gmachu Akademii Sztuk Pięknych. Budynek zaprojektowany przez pracownię JEMS Architekci ma być gotowy w 2012 r.

CZERWIEC

1 VI Bartosz Milczarczyk, były rzecznik miejskich wodociągów, objął funkcję rzecznika ratusza, zastępując na tym stanowisku Tomasza Andryszczyka.

2 VI Zmarły pięć lat temu ks. Jan Twardowski został patronem skweru u zbiegu Krakowskiego Przedmieścia i Karowej. Skwer przylega do klasztoru Wizytek, w którym duchowny zajmował małe mieszkanie.

3 VI SLD sprzedało swoją siedzibę przy ul. Rozbrat. Dwa budynki biurowe oraz hotel z kawiarnią kupiła za 35 mln firma deweloperska Radius Projekt.

5 VI Z pl. Piłsudskiego do Wilanowa przeszła procesja z relikwią Jana Pawła II (fragment sutanny z krwią papieża z zamachu na Placu św. Piotra). Biały marsz był głównym punktem programu Święta Dziękczynienia.

6 VI W katastrofie lotniczej w Hiszpanii zginął Stefan Kuryłowicz, jeden z najwybitniejszych architektów polskich, projektant wielu budynków użyteczności publicznej i mieszkalnych w Warszawie.

7 VI W Centrum Nauki Kopernik otwarto jedno z najnowocześniejszych w Europie planetariów. Widzowie będą mogli odbyć wirtualną podróż do wybranych planet Układu Słonecznego, zwiedzić Drogę Mleczną lub zobaczyć pokaz nieba świecącego 20 milionami gwiazd.

10 VI Rozpoczął się Międzynarodowy Festiwal Kultur Kaukazu Transkaukazja 2011 – jedyny na świecie festiwal inspirowany współczesną Armenią, Azerbejdżanem i Gruzją, realizowany przez Fundację Inna Przeszeń od 2004 r.

11 VI W związku z budową II linii metra Zarząd Dróg Miejskich zamknął ul. Proszą i duży fragment Świętokrzyskiej. Prace budowlane potrwać dwa lata.

17 VI Na stadionie Legii rozpoczął się dwudniowy 4. Orange Festiwal. Stadion zadebiutował jako scena muzyczna.

21 VI Warszawa przegrała w konkursie o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2016. Zwycięzcą został Wrocław.

Warszawa po raz pierwszy dołączyła do 300 miast europejskich obchodzących Święto Muzyki. Profesjonaliści i amatorzy występowali na ulicach, placach, w kawiarnianych ogródkach, na podwórkach.

23 VI Krakowskim Przedmieściem, przez pl. Piłsudskiego, pod kościół św. Anny, przeszła centralna procesja Bożego Ciała, którą poprowadził abp. kard. Kazimierz Nycz. Równoległe centralną procesję Bożego Ciała w Diecezji Warszawsko-Praskiej poprowadził abp Henryk Hoser.

27 VI W wieku 67 lat zmarł Maciej Żembały, poeta, satyryk, reżyser radiowy i tłumacz, klasyk czarnego humoru.

30 VI Największa od lat demonstracja „Solidarności” sparaliżowała Warszawę. Związkowcy domagali się m.in. podniesienia płacy minimalnej, czasowego obniżenia akcyzy na paliwa, przekazania środków na Fundusz Pracy i zwiększenia liczby osób upoważnionych do korzystania z pomocy społecznej.

W galerii Instytutu Teatralnego otwarto wystawę poświęconą Kalinie Jędrusik w 20. rocznicę śmierci i 80. rocznicę urodzin artystki. Na ekspozycję składają się prywatne zdjęcia, listy i przedmioty należące do aktorki.

LIPIEC

1 VII Początek prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej uświetniły wydarzenia kulturalne, m.in. prawykonanie III Symfonii Pawła Mykietyna w Filharmonii Narodowej, premiera *Króla Rogera* w reżyserii Davida Pontneya w Teatrze Wielkim, widowisko muzyczne na pl. Defilad „Tu Warszawa”.

Rozpoczął się XIX Międzynarodowy Festiwal Sztuka Ulicy, wydarzenie umożliwiające wielotysięcznej publiczności zapoznanie się z różnymi formami sztuki, alternatywnymi wobec tradycyjnej twórczości zarówno na polu teatru, tańca, muzyki, cyrku, jak i filmu.

2 VII Maturę w Warszawie zdało 82 proc. uczniów. Najgorzej wypadli uczniowie z Praги-Południe, Praги-Północ, Ursusa i Wesołej – 73 proc. Najlepiej poszły matury w Białogórze (94 proc.), Rembertowie (91 proc.) i Wilanowie (89,5 proc.).

Występ norweskiego pianisty Torda Gustavseny zainauguował trwający dwa miesiące XVII Międzynarodowy Plenerowy Festiwal „Jazz na Starówce”, najpopularniejszy i największy festiwal jazzowy w Polsce.

4 VII 25 tys. kandydatów złożyło podania o przyjęcie na studia na Uniwersytet Warszawski. Największym zainteresowaniem cieszą się międzykierunkowe studia ekonomiczno-menadżerskie – 34 osoby na miejsce. Na Politechnice najwięcej osób (10 na miejsce) stara się o przyjęcie na architekturę, budownictwo i gospodarkę przestrzenną.

Rozpoczął się remont zabytkowego budynku dawnego Hotelu Saskiego przy pl. Bankowym. Powstanie w nim biurowiec z restauracjami i sklepami.

7 VII W Domu Spotkań z Historią otwarto wystawę „Budujemy nowy dom. Odbudowa Warszawy w latach 1945-1952”, prezentującą ponad 120 unikatowych zdjęć dokumentujących skalę zniszczeń miasta i jego podnoszenie z ruin.

15 VII Przy Centrum Nauki Kopernik otwarto Park Odkrywców, dostępny bezpłatnie i przez całą dobę, wyposażony w ekspozycje artystyczne prezentujące efekty dźwiękowe, galerię plenerową i scenę letnią.

16 VII W Pałacu po Błachą udostępniono zwiedzającym sześciopokojowy apartament ks. Józefa Poniatowskiego znajdujący się na pierwszym piętrze. Odtworzenie książących pokoi jest największą rekonstrukcją wewnątrz w Warszawie od prawie 30 lat.

18 VII Nowy stadion Legii przy Łazienkowskiej będzie nosił nazwę Pepsi Arena. Klub podpisał trzyletnią umowę z PepsiCo, na której zarobi 6 mln zł rocznie. Miasto, które jest właścicielem stadionu, zagroziło pozowaniem klubu do sądu.

19 VII Blisko 150 obrazów pochodzących z kolekcji Stanisława Augusta Poniatowskiego można oglądać na otwartej w Pałacu na Wodzie w Łazienkach wystawie „Rembrandt i inni”.

21 VII Biurowe city z czterema wieżowcami, tysiącem mieszkań, wśród nich ekskluzywnymi w portowych dokach, tętniącym życiem miejskim placem, zielonymi terenami rekreacyjnymi – to wszystko obiecuje właściciel Portu Praskiego, firma Elektrim. Budowa zacznie się w przyszłym roku.

24 VII Narodowe Centrum Sportu zorganizowało dzień otwarty na Stadionie Na-

rodowym. Zainteresowanie było ogromne. Obiekt odwiedziło 75 tys. osób.

31 VII Przewodniczący Parlamentu Europejskiego, były premier Jerzy Buzek, biskup

warszawsko-praski abp Henryk Hoser, oraz aktorka Lidia Korsakówna odebrali tytuły Honorowych Obywateli Warszawy.

SIERPIEŃ

1 VIII 67. Rocznica Powstania Warszawskiego został uczczona, jak co roku, oficjalnymi obchodami oraz wieloma wydarzeniami, m.in. spektaklami, koncertami, spotkaniami z uczestnikami powstania, imprezami sportowymi.

5 VIII Ok. 5 tys. osób wyruszyło spod kościoła św. Ducha u zbiegu Freta i Długiej na Jasną Górę w największej stołecznej pielgrzymce. Warszawska Pielgrzymka Piesza została zorganizowana po raz pierwszy 300 lat temu w intencji powstrzymania panującej w mieście epidemii.

8 VIII Uruchomiono nową część terminalu na Lotnisku Chopina, tzw. pirs wydłużył się z 400 do ponad 700 m. To przeszklona część terminalu od strony płyty lotniska z poczekalniami dla pasażerów. Odchodzą od niej także rękawy prowadzące do samolotów.

9 VIII Ponad 155 tys. podpisów udało się zebrać pod obywatelskim projektem ustawy zmieniającej zasady podatku, tzw. janosikowego, płaconego przez Warszawę i Mazowsze na rzecz biedniejszych regionów. Projekt został złożony u marszałka sejmu.

10 VIII W Sali Kongresowej wystąpił Joe Cocker, laureat nagrody Grammy, Oscara i Orderu Imperium Brytyjskiego, jeden z najbardziej rozpoznawalnych głosów w historii muzyki pop.

15 VIII Tysiące warszawiaków witało oklaskami żołnierzy maszerujących przy akompaniamencie orkiestry wojskowej wzdłuż Krakowskiego Przedmieścia i Nowego Świata. Oprócz pokazu musztry parady w dniu Święta Wojska Polskiego w stolicy zorganizowano m.in. festyn, na którym prezentowano sprzęt polskiej armii.

16 VIII Rozpoczął się VII Międzynarodowy Festiwal Muzyczny „Chopin i jego Europa” – w tym roku pod hasłem „Od Mahlera do Liszta i Noskowskiego”. Udział w programie zapowiedziały światowe sławy muzyki poważnej, m.in. argentyńska pianistka Martha Argerich, laureaci ubiegłorocznego Konkursu Chopinowskiego, brytyjska Orkiestra Wieku Oświecenia.

17 VIII Ratusz wybrał projekt rewaloryzacji Ogrodu Krasińskich. W centralnej części ogrodu powróci park Szaniora, na terenach dodanych po wojnie powstaną: plac zabaw, plac wodny, labirynt i ogród do medytacji. Najwięcej kontrowersji wzbudził parkan otaczający cały teren. Remont zaplanowano na lata 2012-2014.

23 VIII Prezydent Warszawy Hanna Gronkiewicz-Waltz i prezydent Zagrzebia Milan Bandić podpisali umowę o przyjaźni i współpracy pomiędzy obydwoma miastami. Zagrzeb jest 29. miastem, z którym Warszawa podpisała porozumienie partnerskie od 1989 r.

25 VIII Rada Warszawy podjęła decyzję o sprzedaży Stołecznego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej francusko-australijskiemu holdingowi Dalkia Polska, który zapłaci za SPEC 1,4 mld zł. Pracownicy mają dostać gwarancje zatrudnienia na dziesięć lat oraz ok. 15 proc. akcji pracowniczych.

WRZESIEŃ

1 IX Centrum Nauki Kopernik zorganizowało czterodniowy Festiwal Przemiany, imprezę, której głównym celem jest zbliżenie ze sobą lewo- i prawobrzeżnej Warszawy. W programie znalazły się pokazy filmów o rzekach, koncerty, warsztaty ekologiczne, rowerowe, fotograficzne.

7 IX Ratusz wystawił na sprzedaż za cenę ponad 18 mln zł pałac Szaniawskich przy Miodowej 8. W wyremontowanym pałacu miała się pierwotnie mieścić ambasada Kataru.

12 IX Wybitny polski reżyser Janusz Morgenstern został pochowany w Alei Zasłużonych na Cmentarzu Wojskowym w Warszawie. Zmarł 6 września w wieku 88 lat.

14 IX Profesorowie Jan Zachwatowicz i Piotr Biegański, zasłużeni w odbudowie Staro Miasta, zostali patronami międzymurza.

W Warszawskich szkołach podstawowych rozpoczęły się badania, które pomogą wychwycić ubytki słuchu. Z przeprowadzonych do 2010 r. badań słuchu i wzroku uczniów do lat 12 wynika, że co piąty niedosłyszy, co trzeci słabo widzi, a co czwarty ma problemy z mową.

13 IX Przez dwa tygodnie w Sali Marszałkowskiej Zamku Królewskiego można oglądać portret Tomasso Mosti, pędzla księcia

30 VIII Firma Damis prowadząca legendarny Jarmark Europa na Stadionie Dziesięciolecia zapowiedziała budowę największego targowiska w mieście na terenie dawnej fabryki FSO. Planowany termin otwarcia Eurojarmarku to jesień 2012 r.

malarzy, Tycjana. Obraz sprowadziła z Galerii Palatina we florenckim Palazzo Pitti włoska ambasada w ramach obchodów 150. rocznicy zjednoczenia Włoch.

16 IX Rozpoczęła się 54. Warszawska Jesień. Tematem tegorocznego festiwalu jest muzyka, która komentuje rzeczywistość. Zaplanowano 18 koncertów, 8 premier i 30 pierwszych w Polsce wykonań zagranicznych projektów.

17 IX Otwarcie nowych ogrodów i nowoczesnego pawilonu dla rzeźby w Wilanowie zakończyły trwającą od 2005 r. rewaloryzację zespołu pałacowo-ogrodowego. Projekt dofinansowany przez Unię Europejską kosztował 76 mln zł.

18 IX Specjaliści z Zakładu Badawczego Dróg i Mostów wydobyli z dna Wisły ponad stuletni fragment mostu Kierbedzia, pierwszej stałej przeprawy przez rzekę.

22 IX U zbiegu Chmielnej i Brackiej zainaugurował swoją działalność nowy Dom Braci Jabłkowskich. W sześciokondygnacyjnym budynku parter przeznaczono na usługi, a piętra na biura.

25 IX Zakończył się XV Festiwal Nauki. W tegorocznej edycji znalazło się ok. 600 imprez z niemal wszystkich dziedzin nauki,

w tym siedem debat głównych, ponad 100 spotkań w ramach tzw. klubów młodzieżowych i 200 spotkań weekendowych, podczas których można było przeprowadzić własne doświadczenia. Każdy, bez względu na wiek, mógł znaleźć dla siebie coś interesującego

Ponad 4 tys. osób wzięło udział w 33. Maratonie Warszawskim, którego trasę wyznaczono w tym roku tylko po lewej stronie Wisły. Wśród mężczyzn zwyciężył Kenijczyk John Sammy Kibet, w rywalizacji pań – Ukrainka Swietłana Stanko.

26 IX Z okazji 20. rocznicy śmierci Eryka Lipińskiego w Muzeum Karykatury otwarta została wystawa „Eryk i Zuzanna”, prezentują-

ca rysunki najznakomitszych artystów z całego świata, wybrane z kolekcji, którą przez ponad 30 lat karykaturzysta tworzył dla swojej córki.

27 IX Miasto oszczędza na szkołach, wycofując się z finansowania pływalni, szkolnych stołówek, utrzymywania dozorców. W Śródmieściu na pomoce dydaktyczne w ciągu całego roku przypadnie po 100 zł na klasę.

29 IX Prezydenci i premierzy państw członkowskich UE, przedstawiciele sześciu państw partnerskich oraz europejskich instytucji finansowych przyjechali do Warszawy na dwudniowy Szczyt Partnerstwa Wschodniego organizowany w ramach polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej

PAŹDZIERNIK

1 X Rozpoczęła się trzecia edycja festiwalu projektowania miejskiego „Warszawa w budowie”, organizowanego przez Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie. Jego głównym tematem jest polityka mieszkaniowa.

2 X Największą atrakcją dnia otwartego na Stadionie Narodowym było zamknięcie ruchomego dachu nad płytą boiska. Rucho- ma kopuła ma powierzchnię 11 tys. m kw. Jej rozłożenie trwa ok. 20 min.

Ponad 8 tys. osób wystartowało w „Biegnij Warszawo”, największej imprezie biego- wej w Polsce.

6 X W Salach Redutowych Teatru Wielkiego pokazano dwa wielkie siedemnastowieczne płótna batalistyczne: *Bitwę pod Wiedniem* i *Bitwę pod Parkanami*. Powstały dla kolegiaty w Żółkwi, od 2007 r. były konserwowane w Warszawie.

7 X Na gmachu Instytutu Historycznego UW odsłonięto tablicę upamiętniającą 30. rocznicę powstania Niezależnego Zrzeszenia Studentów.

Rozpoczął się 27. Warszawski Festiwal Filmowy. W Programie znalazły się filmy z 59 krajów, blisko 130 pełnometrażowych, 90 krótkometrażowych, animacje, dokumenty oraz filmy dla dzieci.

10 X Największym zwycięzcą warszawskich wyborów parlamentarnych został Janusz Palikot (95 tys. głosów), uzyskując trzeci wynik po Donaldzie Tusku (375 tys.) i Jarosławie Kaczyńskim (202 tys.). Z SLD jedynie Ryszard Kalisz wywalczył mandat, dostając 53 tys. głosów. Na przypadające na Warszawę 4 mandaty do Senatu trzy wzięli kandydaci PO, jeden przypadł popieranemu przez tę partię i SLD Markowi Borowskiemu. Frekwencja w stolicy wyniosła 53,77 proc.

12 X Andrzej Jakubiak zrezygnował z funkcji wiceprezydenta Warszawy. Premier powierzył mu funkcję szefa Komisji Nadzoru Finansowego. Na stanowisku zastąpi go Michał Olaszewski, specjalista ds. funduszy unijnych.

13 X W Filharmonii Narodowej wystąpił najślynniejszy altowiolista naszych czasów – Jurij Baszmet, lider orkiestry smyczkowej Moscow Solists, która w tym roku obchodzi 20-lecie istnienia.

14 X Eustachy Rylski, Jarosław Mikołajewski, Joanna Papuzińska, Magdalena Stopa i Jan Brykczyński zostali laureatami Nagrody Literackiej m.st. Warszawy. Tytuł Warszawskiego Twórcy przypadł prozaikowi, dramaturgowi i scenarzyście, Januszowi Głowackiemu.

15 X W Pałacu w Wilanowie udostępniono zwiedzającym apartamenty słynącej z wyrafinowanego smaku artystycznego marszałkowej Lubomirskiej wraz z jej łazienką, zaprojektowaną przez Szymona Bogumiła Zuga w 1776 r.

17 X W związku z rozpoczęciem budowy stacji metra Dworzec Wileński zamknięto ul. Targową na odcinku między ul. Białostocką a 11 Listopada oraz wprowadzono zakaz poruszania się prywatnymi samochodami Trasą W-Z od dworca do Wisłostrady i na Jagiellońskiej. Utrudnienia potrwają dwa lata.

21 X W Bibliotece Uniwersyteckiej odbyło się spotkanie z ubiegłorocznym lau-

reatem Nagrody Nobla, peruwiańskim pisarzem Mario Vargasem Llosą.

22 X Prywatny inwestor, spółka Parkview Terrace, zniszczył stuletni budynek koszar Pułku Huzarów Grodzieńskich w Łazienkach Królewskich. Nabywając obiekt w 2008 r., spółka zapowiadała przekształcenie go w luksusowy apartamentowiec.

24 X Po raz 13. rozdane zostały Feliksy Warszawskie – nagrody teatralne. W tym roku otrzymali je m.in. Ewa Dałkowska, Jerzy Trela, młode aktorki Lidia Sadowa i Wiktoria Gorodecka, oraz Witold Sadowy, były aktor, opisujący od lat 80. życie teatralne.

29 X W Sali Kisielewskiego w PKiN rozpoczął działalność ruch Warszawscy Obywatele Kultury, którego głównym celem będzie skłonienie władz do podpisania Paktu dla Kultury, w którym postuluje się m.in. przekazywanie 1 proc. z budżetu państwa na kulturę.

26 X Na Powiślu, naprzeciwko Biblioteki Uniwersyteckiej, wmurowano kamień węgielny pod budowę nowej siedziby wydziałów lingwistyki stosowanej i neofilologii.

31 X Prawie 200 rabinów z całej Europy przyjechało do Warszawy, by spotkać się z polskimi władzami i odbyć 27. Zjazd Konferencji Rabinów Europejskich poświęcony politycznym wyzwaniom, przed którymi stanął judaizm.

LISTOPAD

1 XI Boeing 767 Polskich Linii Lotniczych LOT lecący ze Stanów Zjednoczonych awaryjnie wylądował na warszawskim lotnisku. Maszyna nie mogła wypuścić podwozia.

Na pokładzie było 220 pasażerów i 11 członków załogi. Nikomu nic się nie stało. Samolot pilotował kpt. Tadeusz Wrona.

Dochód z trzydniowej kwesty na warszawskich cmentarzach wyniósł 258 tys. zł, tyle samo co w rekordowym 2008 r. Pieniądze zostaną wydane na renowację płyt nagrobnych i pomników.

2 XI Kultura polska przełomu lat 60. i 70. jest osią tematyczną tegorocznego VI. Festiwalu Warszawskiego „Niewinni Czarodzieje”. W programie znalazły się m.in. pokazy filmów, spotkanie z pisarzem Januszem Głowackim, koncerty i warsztaty.

3 XI Na Zamku Królewskim w Warszawie otwarta została nowa galeria, której główną część zajmuje kolekcja Lanckorońskich, podarowana państwu w 1994 r. To 35 obrazów dawnych mistrzów, w tym dwa dzieła Rembrandta.

4 XI W Sali Kongresowej wystąpił José Carreras, jeden ze słynnych trzech tenorów.

5 XI Z okazji 110. rocznicy istnienia Filharmonii Narodowej odbył się tu uroczysty koncert, podczas którego wykonano ten sam program co w 1901 r. Wówczas solistą był Ignacy Jan Paderewski, teraz wystąpił z jego koncertem Dang Thai Son, zwycięzca X Międzynarodowego Konkursu Pianistycznego im. Fryderyka Chopina.

9 XI Na Torwarze wystąpił jeden z najpopularniejszych współczesnych wokalistów i gitarzystów rockowych Lenny Kravitz.

11 XI Po południu na pl. Konstytucji i na pl. Na Rozdrożu doszło do starć uczestników Marszu Niepodległości z policją. Byli ranni i znaczne zniszczenia. W tym samym czasie tysiące warszawiaków przyglądało się defiladzie wojskowej na Krakowskim Przedmieściu oraz uczestniczyło w imprezach VI Przystanku Niepodległość zorganizowane przez Muzeum Historii Polski.

14 XI Na ścianie domu przy ul. Zwycięzców 11 odsłonięto odrestaurowaną płasko-rzeźbę Jerzego Jarnuszkiewicza *Plon*. Dzieło z 1947 r. uratowali mieszkańcy Saskiej Kępy.

Neobarokowa brama Uniwersytetu Warszawskiego skończyła 100 lat. Z tej okazji w Starym BUW-ie otwarto poświęconą jej wystawę.

16 XI Na ścianie Ratusza przy ul. Senatorskiej odsłonięto tablicę ku czci Marceliego Porowskiego, prezydenta powstańczej stolicy.

W Sali Kongresowej wystąpił, po prawie pół wieku od pierwszego koncertu w Warszawie, piosenkarz, aktor i kompozytor Paul Anka.

17 XI Rozpoczęła się piąta edycja Festiwalu Filmów Rosyjskich „Sputnik nad Polską”. Zaplanowano ponad sto filmów, spotkania z kosmonautami, koncerty, wystawy.

18 XI Rada Warszawy podniosła stawki lokalnych podatków od nieruchomości i środków transportu. Obie opłaty rosną o 4,2 proc., czyli o wskaźnik inflacji.

20 XI W wieku 88 lat zmarł Olgierd Budrewicz, podróżnik, varsavianista, autor *Bede-kerów warszawskich*.

Na skwerze u zbiegu Alej Ujazdowskich i ul. Matejki odsłonięto pomnik amerykańskiego prezydenta Ronalda Reagana, odtwarzający scenę jego przemówienia na tle muru berlińskiego w 1987 r. Pomnik powstał z inicjatywy Fundacji im. Reagana.

23 XI W auli starego BUW-u pokazano wydobyte z dna Wisły kamienne detale, które w XVII w. zdobiły Zamek Królewski

w Warszawie, pałac Kazimierzowski i inne warszawskie budowle. Zrabowane w 1655 r. przez Szwedów, zatonięły podczas transportu w pobliżu Żoliborza.

26 XI Z okazji 181. rocznicy wybuchu powstania listopadowego 200 rekonstruktorów odtwarzało pierwsze godzin zrywu, m.in. zdobycie Arsenału.

27 XI Na Zamku Królewskim w Warszawie otwarto wystawę poświęconą Stanisławo-

wi Augustowi Poniatowskiemu, obejmującą całe jego życie. Zgromadzono na niej ponad 260 dzieł sztuki, obrazów, grafik, projektów architektonicznych, rzeźb, medali, a także przedmiotów codziennego użytku.

29 XI Zakończyła się budowa Stadionu Narodowego. Obiekt kosztował 1,9 mld zł, na jego trybunach może zasiąść 58 tys. widzów, dysponuje 200 tys. m kw powierzchni biurowej.

GRUDZIEŃ

1 XII Rada Warszawy przegłosowała nazwę mostu im. Marii Skłodowskiej-Curie, mimo że w sondażach utrzymanie nazwy mostu Północnego popierało ponad 80. proc. warszawiaków.

2 XII W Teatrze Kwadrat odbył się benefis Jana Kobuszewskiego, który w tym roku obchodzi 55-lecie pracy zawodowej.

4 XII Zmarł Adam Hanuszkiewicz, wybitny aktor, reżyser, dyrektor trzech warszawskich teatrów: Powszechnego, Narodowego i Nowego. Miał 87 lat.

5 XII Warszawska Akademia Leona Koźmińskiego została uznana w rankingu „Financial Timesa” za najlepszą uczelnię biznesu w tej części Europy. Zajęła 60. miejsce, na 67. znalazła się SGH.

8 XII Władze Śródmieścia zapowiedziały rozbiórkę domków fińskich na Jazdowie. Przygotowywany miejscowy plan zagospodarowania przewiduje tam inne funkcje.

15 XII Rada Warszawy przyjęła budżet na przyszły rok. Dochody zaplanowano na poziomie 12 mld 439 mln zł, wydatki mają

wynieść 13 mld 426 mln zł, na inwestycje pójdzie nieco ponad 3 mld zł.

Na boisku szkolnym przy Liceum im. Kołłątaja na Ochocie odkopano głaz z tablicą zawierającą cytat z Józefa Piłsudskiego. Kamień Marszałka odsłoniły w 1936 r. jego córki podczas otwarcia mieszczącego się tu wówczas ogródka jordanowskiego.

17 XII Ukazał się ostatni numer „Życia Warszawy”. Najstarsza gazeta w stolicy zniknęła jako samodzielny tytuł, od tej pory będzie czterostronicowym dodatkiem miejskim „Rzeczpospolitej” oraz będzie mieć wydanie internetowe.

18 XII Opuszczono flagi na Belwederze, Pałacu Prezydenckim, a pod ambasadą Czech zapłonęły znicze – tak Warszawa uczciła pamięć zmarłego Václava Havla, byłego prezydenta Czech, legendarnego przywódcy opozycji.

19 XII Przed gmachem Państwowego Instytutu Geologicznego na Rakowieckiej stanął fragment odkryty podczas prac budowlanych na Próżnej największego na Mazowszu głazu narzutowego. Okaz ważył ok. 40 ton.

20 XII W archikatedrze wystąpiła doskonała amerykańska wokalistka jazzowa Dee Dee Bridgewater.

25 XII Warszawiacy ruszyli do kościołów oglądać szopki. Jak co roku największą popularnością cieszyła się ruchoma szopka w kościele Kapucynów przy Miodowej, którą można było podziwiać po zakończonej trzyletniej renowacji całej scenografii.

Zmarł Michał Sumiński, podróżnik, zoolog, autor programu *Zwierzyniec*, Honorowy Obywatel Warszawy. Miał 97 lat.

ROK 2012

STYCZEŃ

2 I Niemiecki Fundusz Inwestycyjny IVG kupił za 100 mln zł pałac Młodziejowskiego przy Miodowej. Wyremontowany w ubiegłym roku obiekt jest nowoczesnym biurowcem, w którym ma siedzibę m.in. jedno z biur Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

4 I Według danych Głównego Urzędu Statystycznego za cały 2011 r. w Warszawie urodziło się ok. 18,2 tys. dzieci – prawie półtora tysiąca mniej niż w roku 2010.

6 I 4. edycja warszawskiego Orszaku Trzech Króli zebrała około 30 tys. osób. Orszak przeszedł od placu Zamkowego do placu Piłsudskiego. Całą trasę przemarszu pokonał wraz z uczestnikami kardynał Kazimierz Nycz, jeden z patronów honorowych orszaku.

8 I Na pl. Defilad obył się największa impreza 20. finału Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy. W tym roku zbierano pieniądze na urządzenia do ratowania życia

31 XII Muzeum Sztuki Nowoczesnej kupiło od norweskiego kolekcjonera za 55 tys. euro pracę *Lego. Obóz koncentracyjny* Zbigniewa Libery, uważaną za jedno z najważniejszych polskich dzieł sztuki nowoczesnej.

100 tys. warszawiaków przywitało Nowy Rok z „Sylwestrową Nocą Przebojów” na pl. Konstytucji. Zakończył ją widowiskowy pokaz fajerwerków w barwach Polski i Ukrainy.

wcześniaków i pompy insulinowe dla kobiet ciężarnych z cukrzycą.

9 I Rewelacyjnego odkrycia dokonali konserwatorzy pracujący w kaplicy Res Sacra Miser przy Krakowskim Przedmieściu. Spod warstwy tynku i farby odstonili malowidła powstałe za panowania Jana Kazimierza.

10 I Według ogólnopolskiego rankingu szkół ponadgimnazjalnych opublikowanego przez miesięcznik „Perspektywy” najlepszym warszawskim liceum jest XIV LO im. Stanisława Staszica, na drugim miejscu LXIV LO im. Stanisława Ignacego Witkiewicza, a na trzecim XXVII LO im. Tadeusza Czackiego.

18 I Ratusz ogłosił przetarg na budowę bulwarów na lewym brzegu Wisły, od Starówki do Mostu Śląsko-Dąbrowskiego. To ma być nowy salon Warszawy z wieloma atrakcjami, jak kawiarnie i restauracje, sale na wystawy i różne imprezy, plaża, wodny plac zabaw dla dzieci.

24 I Tysiące młodych ludzi zgromadziło się przed warszawską siedzibą Biura Parlamentu Europejskiego, manifestując swój sprzeciw wobec podpisaniu przez Polskę ACTA (porozumienia wielostronnego, mającego ustalić międzynarodowe standardy w walce z naruszeniami własności intelektualnej).

28 I Zakończyła się modernizacja dawnego budynku Prezydium Rządu przy Wspólnej

LUTY

2 II Warszawska Stacja Filtrów zaprojektowana przez Williama Lindleya została przyjęta w poczet pomników historii. Do tej pory na Mazowszu tytuł ten przysługiwał tylko Staremu Miastu wraz z Traktem Królewskim i Wilanowem.

W piwnicach zamku królewskiego powstała stała multimedialna ekspozycja poświęcona jego zniszczeniu i rekonstrukcji.

4 II 4672 zł wynosi średnia płaca w Warszawie. Najlepiej zarabiają informatycy, inżynierowie telekomunikacji, technicy budownictwa i specjaliści ds. sprzedaży ze znajomością rosyjskiego i wietnamskiego.

6 II Decyzją prezydent Warszawy rodzina Zamoyskich, dawni właściciele Pałacu Błękitnego przy Senatorskiej, odzyskali dawny pałacowy ogród oraz teren zajmowany do wybuchu wojny przez pałacowe oficyny. W sumie 1 ha ziemi.

10 II Ponad połowa warszawiaków nadal dobrze ocenia rządy Hanny Gronkiewicz-Waltz, ale po roku od jej powtórnego wyboru na fotel prezydenta stolicy z jej działalności zadowolonych jest o 13 proc. mieszkańców mniej.

62 – obecnie luksusowego biurowca Ufficio Primo. Należy on do najznakomitszych przykładów realizmu socjalistycznego w architekturze polskiej XX w. Od początku wzbudzał zachwyt ażurowym atrium zbudowanym wewnątrz na planie koła i przykrytym stalową kopułą z iluminatorami.

12 II Biuro Promocji Ratusza przeznaczony w tym roku na rozświetlenie wizerunku Warszawy za granicą 5,4 mln zł, zaś w kraju – 6,5 mln zł. Sposobem na przyciągnięcie turystów i zagranicznych inwestorów ma być pokazywanie stolicy jako miasta muzyki.

14 II Monumentalny socrealistyczny kompleks Ministerstwa Finansów pomiędzy ulicami Czackiego, Świętokrzyską i Traugutta został wpisany do rejestru zabytków.

20 II W legendarnej kawiarni Lajkonik (ob. Starbucks) na pl. Trzech Krzyży odrestaurowano malowidła z lat 1954-1955, wykonane przez znakomitych grafików, rysowników, malarzy. Malowidła zostały wpisane do rejestru zabytków.

25 II W 181. rocznicę bitwy pod Olszynką Grochowską jej inscenizację w miejscu, w którym się odbyła, odegrało 300 rekonstruktorów z Polski i Białorusi. Bitwa ta przeszła do historii jako najbardziej krwawa w powstaniu listopadowym, nazwano ją: „polskie Termopile”.

29 II Reprezentacja Polski zremisowała bezbramkowo z Portugalią podczas sportowej

inauguracji Stadionu Narodowego. Na trybuna zasiadło ponad 57 tys. kibiców, wśród nich prezydent i premier.

MARZEC

1 III W stolicy uczczono pamięć „Żołnierzy Wyklętych”, działaczy podziemnych organizacji wojskowych, którzy po 1945 r. prowadzili walkę z komunistyczną władzą – oprócz uroczystości oficjalnych, odbyły się też organizowane przez środowiska prawnicze.

Na Trasie Toruńskiej dobiega końca budowa największych w Polsce ekranów akustycznych w kształcie tuneli, które oddzielają arterie od bloków na Bródnie. Mają powierzchnię prawie 6 ha.

3 III Cmentarz Powstańców Warszawy przy ul. Wolskiej – największa powstańcza nekropolia, który jest miejscem spoczynku ponad 104 tys. osób, został wpisany do rejestru zabytków. Niebawem rozpocznie się przebudowa cmentarza.

Agnieszka Glińska, jedna z najciekawszych polskich reżyserek, została nowym dyrektorem artystycznym Teatru Studio.

5 III W Wieku 91 lat, po długiej i ciężkiej chorobie zmarł Michał Issajewicz ps. „Miś”, jeden z ostatnich uczestników zamachu na kata Warszawy, Franza Kutscherę.

6 III Na skwerze przy pomniku Bolesława Prusa na Krakowskim Przedmieściu otwarto plenerową wystawę pioniera polskiej fotografii Karola Beyera, prezentującą unikatowe obrazy Warszawy sprzed ok. 150 lat.

15 III 35 mln zł przeznacza Zarząd Dróg Miejskich na tegoroczne remonty ulic prze-

prowadzane w kolejne weekendy. To kwota najniższa od lat i wystarczy na odnowienie zaledwie ok. 35 km nawierzchni.

Warszawiacy tracą w korkach najwięcej czasu i pieniędzy spośród mieszkańców siedmiu największych miast w Polsce. Potrzebują o 75 proc. więcej czasu na przejazd 10 km w godzinach szczytu, a stojąc w korkach wydają rocznie 4,4 tys. zł.

18 III W Porcie Praskim spłonął zabytkowy drewniany dworzec wodny z początku XX w., jedyny taki zachowany w Polsce. Właściciel, fundacja Nasza Warszawa, właśnie złożył w Ministerstwie Kultury wniosek o dotację na remont barki, która miała być przeholowana do stoczni na Żeraniu.

24 III O godz. 10.00 nastąpiło uroczyste otwarcie Mostu Północnego (oficjalnie most Marii Skłodowskiej-Curie) łączącego Białołękę z Bielanami. Przeprawa ma długość 795 metrów, dwie trójpasmowe jezdnie, wspiera się na dwóch podporach. Koszt jej budowy wyniósł 1,1 mld zł.

60. tys. osób obejrzało na pl. Piłsudskiego największe w Europie widowisko pasyjne. W Warszawie zorganizowano je po raz drugi.

Rozpoczęły się 32. Warszawskie Spotkania Teatralne – przegląd najciekawszych przedstawień poprzedniego sezonu. Po raz pierwszy w programie znalazły się spektakle taneczne.

25 III W Filharmonii Narodowej odbył się inauguracyjny koncert 16. edycji Wielkanocnego Festiwalu Ludwiga van Beethovena, którego hasłem jest w tym roku wojna i pokój. Cykl koncertów, trwający ponad dwa tygodnie, jest jednym z najważniejszych wydarzeń artystycznych stolicy.

28 III Wydarzeniem sezonu okrzyknięto wystawienie w Operze Narodowej *Wojny i Pokoju* Sergiusza Prokofiewa w inscenizacji Andrieja Konczalowskiego. Wykonujący ją Petersburski Teatr Maryjski jest jednym z najważniejszych teatrów muzycznych na świecie. W monumentalnej inscenizacji bierze udział 438 osób przebranych w 1200 kostiumów.

KWIECIEŃ

2 IV Ponad tysiąc osób czuwało na pl. Piłsudskiego w siódmą rocznicę śmierci Jana Pawła II. Po raz pierwszy zamiast zniczy użyto do ułożenia krzyża białych i żółtych tulipanów.

15,2 tys. zgłoszeń do przedszkoli dzieci w wieku 3-4 lat wpłynęło w całej Warszawie, tymczasem dzielnice przygotowały 10 860 miejsc. Najtrudniej o miejsce będzie na Bemowie i Ursynowie.

3 IV Na kamienicy przy ul. Chocimskiej 35 odsłonięta została tablica poświęcona prof. Władysławowi Tatarkiewiczowi, filozofowi, estetykowi, historykowi sztuki, który spędził tu 20 ostatnich lat życia.

4 IV Rozpoczął się remont elewacji zamku królewskiego od strony Wisły. Konserwatorzy przywrócą wschodniej elewacji kolorystykę sprzed ponad 240 lat.

5 IV Nowym stołecznym konserwatorem zabytków po odchodzącej na emeryturę

29 III 310 mld zł trzeba zainwestować w stolicy do 2035 r., żeby można zaferować standard życia porównywalny z europejskimi metropoliami.

30 III Zakończyła się trwająca od pięciu dni, najpierw przed Kancelarią Premiera, a następnie przed budynkiem Sejmu, demonstracja związkowców z „Solidarności” domagających się przyjęcia przez posłów wniosku o referendum w sprawie podniesienia wieku emerytalnego. Demonstrowało w sumie kilkadziesiąt tysięcy osób.

Ewie Nekandzie-Trepce został jej zastępca Piotr Brabander.

6 IV Jak co roku przy kościele św. Anny rozpoczęła się centralna droga krzyżowa, którą poprowadził kardynał Kazimierz Nycz. Wzięło w niej udział prawie 10 tys. warszawiaków.

10 IV Przez cały dzień trwały obchody drugiej rocznicy katastrofy smoleńskiej. Osobno odbyły się uroczystości oficjalne i osobno przemarsze i zgromadzenia organizowane przez PiS.

11 IV W Domu Spotkań z Historią otwarto wystawę zdjęć Ireny Jarońskiej „Warszawski ferment”, prezentującą obraz powojennej Warszawy i życie awangardy artystycznej lat 50. i 60. XX w.

12 IV Placyk przy ambasadzie Belgii, niedaleko pl. Bankowego, otrzymał nazwę skweru książąt Czartoryskich. Odsłonięto na nim tablicę poświęconą Adamowi Jerze-

mu Czartoryskiemu w 150. rocznicę jego śmierci.

13 IV W Salonie Akademii Sztuk Pięknych otwarta została wystawa projektów i modeli Teresy Kruszewskiej, jednej z najważniejszych postaci polskiego wzornictwa.

16 IV Ok. 60 mln zł wydano na remont Dworca Centralnego. Odświeżono halę główną, perony, wprowadzono nowy system informacji pasażerskiej. Nie starczyło jednak pieniędzy na remont galerii zachodniej, wymianę schodów ruchomych. Nieczynna jest antresola nad kasami, na której miały powstać bary i restauracje.

19 IV Na terenie dawnej wytwórni Wódek Koneser przy Żąbkowskiej rozpoczyna się budowa kompleksu mieszkalno-handlowo-biurowego, które ma być także centrum kulturalnym – w jednym z zabytkowych budynków umieszczona zostanie kolekcja

polskiego wzornictwa ze zbiorów Muzeum Narodowego.

22 IV Jacek Łukasiewicz, Jarosław Mikołajewski, Ewa Marcińska-Dzius i Małgorzata Strzałkowska zostali tegorocznymi laureatami Nagrody Literackiej Miasta Stołecznego Warszawy. Tytuł Warszawskiego Twórcy przypadł prof. Januszowi Tazbirowi.

23 IV Między zabytkowymi gmachami kampusu Politechniki Warszawskiej stanął pierwszy nowoczesny budynek, cały ze szkła. To nowy Wydział Matematyki i Nauk Informatycznych, wyposażony w środku w interaktywne tablice do wypisywania wzorów na ok. 1550 użytkowników.

26 IV Ratusz poinformował, że budowa II linii metra nie będzie gotowa w terminie, czyli pod koniec 2012 r. Pociągi zaczną kursować najwcześniej w połowie 2014 r.

MAJ

1 V Kilka tysięcy osób wzięło udział w pochodzie zorganizowanym przez OPZZ i SLD z okazji Święta Pracy. Swoje marsze zorganizowała też „młoda lewica” i anarchiści.

Po obu stronach Wisły uruchomiono miejskie plaże wyposażone w bezpłatne leżaki, parasole, boiska do siatkówki. Przez rzekę można się przeprawić bezpłatnymi promami.

3 V „Pod wspólnym niebem. Rzeczpospolita wielu narodów, wyznań, kultur (XVI-XVIII w.)” – to tytuł wielkiej wystawy przygotowanej przez Muzeum Historii Polski na zamku królewskim. Na niemal 700 m kw zgromadzono ok. 200 eksponatów

udostępnionych przez 50 instytucji i osób prywatnych z Polski z zagranicy.

6 V Przed jedną z bram Stadionu Narodowego odsłonięto pomnik Ryszarda Siwca, który 8 września 1968 r. na ówczesnym Stadionie Dziesięciolecia dokonał aktu samospalenia w proteście przeciw najazdowi wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację.

9 V Król Norwegii Harald V i królowa Sonja rozpoczęły trzydniową wizytę w Polsce na zaproszenie Prezydenta RP. Podczas spotkania w Pałacu Prezydenckim podpisane zostały umowy o wymianie studentów, stypen-

diach, programie promowania różnorodności kulturowej i współpracy badawczej.

10 V Warszawa ma nową trasę turystyczną o nazwie Szlak Kulturalnych Piwnic Starego Miasta. To pięć różnej wielkości odrestaurowanych zespołów piwnic przy ul. Jezuickiej, Rynku Starego Miasta, Brzozowej i Bolesć. W sumie 2422 m kw odrestaurowanych za 7,5 mln euro.

W Pałacu Kultury i Nauki rozpoczęły się III Warszawskie Targi Książki. Udział zapowiedziało aż 422 autorów.

11 V Na Cyplu Czerniakowskim rozpoczęło działalność nowe kulturalno-impresowe miejsce dla warszawiaków. Miasto-Cypel będzie funkcjonowało przez całe wakacje.

18 V Otwarto wyremontowany gmach główny Muzeum Narodowego, a w nim m.in. nowe galerie: Dawnego Malarstwa Europejskiego, Portretu Staropolskiego i Europejskiego oraz Sztuki XIX w. W tym roku Muzeum obchodzi jubileusz 150-lecia.

19 V Sto lat temu zmarł Bolesława Prusa, jeden z najbardziej warszawskich i naj-

wiekszych polskich pisarzy. By uczcić jego dokonania rok 2012 ogłoszono Rokiem Bolesława Prusa.

Podczas 9. edycji warszawskiej Nocy Muzeów otwartych było ponad 200 miejsc. Najdłuższa kolejka ustawił się przed Muzeum Narodowym, tłumy oblegały także zamek królewski, Centrum Nauki Kopernik, Muzeum Powstania Warszawskiego.

23 V W BUW-ie przy ulicy Dobrej pokazano niezwykle projekty budynków, które mogą powstać w Warszawie – przeważają drapacze chmur, w większości przeznaczone na biura.

26 V 710 tys. ton śmieci produkowanych jest rocznie w Warszawie. 60 proc. z nich wytwarzają mieszkańcy, resztę biura, restauracje, sklepy, szpitale, szkoły itp.

29 V Zakończył się remont Dworca Wschodniego. Niezmieniona została tylko bryła budynku. Wymieniono szyby i posadzki, zmienił się podział na strefę kas i poczekalnię, zamontowano nową wentylację i klimatyzację oraz dwujęzyczne elektroniczne wyświetlacze. Remont kosztował 60 mln zł.

CZERWIEC

1 VI Miasto podjęło decyzję o odkupieniu 600 m kw. działki, którą odzyskali dawni właściciele pod planowane na pl. Defilad Muzeum Sztuki Współczesnej. Rozpoczęło też rozmowy o formie zadośćuczynienia właścicielowi sąsiednich 800 m kw, które także są niezbędne do budowy obiektu.

Na terenach tzw. zielonej Białoleki otwarto pierwszą w tej części miasta placówkę kul-

tury. Jest nią biblioteka dla dzieci i dorosłych przy ul. Barensa 38. Posiada w swych zbiorach ok. 16 tys. książek, multimedia, filmy.

4 VI W Zachęcie otwarto wystawę „Sztuka wszędzie” prezentującą prace artystów związanych w 20-lecie międzywojennym z Akademią Sztuk Pięknych. Ekspozycja zajmuje całą przestrzeń wystawienniczą Zachęty, zgromadzono na niej ponad 700 obiektów.

6 VI Przed wejściem na trybuny stadionu Legii od strony Wisłostrady odsłonięto pomnik najslawniejszego zawodnika klubu, Kazimierza Deyny. Wcześniej na Powązkach Wojskowych odbył się pogrzeb sprowadzonych z USA prochów piłkarza.

7 VI Pod Pałacem Kultury i Nauki otwarto strefę kibica. Stołeczna Fan Zone ma być kosmopolityczna, wielokulturowa i największa spośród stref kibica w Polsce i na Ukrainie – może się w niej bawić 100 tys. osób.

8 VI Meczem Polska-Grecja na Stadionie Narodowym rozpoczęły się Mistrzostwa Europy w piłce nożnej. Grę obserwowało 55 tys. widzów. Wynik meczu 1:1.

12 VI Prawie 200 osób – Polaków i Rosjan – zatrzymano podczas zamieszek przed meczem Polska-Rosja. Do starć doszło podczas przemarszu rosyjskich kibiców pod stadion. Mecz rozegrany o godz. 20.45 zakończył się remisem.

19 VI Rada Warszawy przyznała 1 mln 144 tys. zł na odwodnienie i uporządkowanie skarpy pod kościołem św. Anny. Prace mają uchronić tę jedną z najcenniejszych budowli w Warszawie przed osunięciem.

21 VI W ramach drugiej polskiej edycji Święta Muzyki prezydent Hanna Gronkiewicz-Waltz podpisała list intencyjny w sprawie budowy nowoczesnej Sali Koncertowej Orkiestry Sinfonia Varsovia w dawnym Instytucie Weterynarii przy Grochowskiej 272.

22 VI W pawilonie meblowym Emilia przy ul. Emilii Plater powstanie tymczasowa siedziba Muzeum Sztuki Współczesnej. Ratusz wynajął obiekt od Spółki Meble Emilia do 2015 r.

25 VI Rozpoczął się pierwszy od czasów budowy na początku lat 50. remont elewacji Gmachu Głównego SGH. Prace potrwać dwa lata. Dotychczas renowacji poddano niezwykle zwieńczenie budynku – dach w formie schodkowej piramidy.

28 VI Mecz Niemcy-Włochy na Stadionie Narodowym zakończył rozgrywki Euro 2012 w Polsce. Wygrali Włosi 2:1.

W gmachu Wydziału Politechniki Warszawskiej odsłonięto tablicę upamiętniającą prof. Piotra Biegańskiego, wybitnego architekta i konserwatora, współtwórcę odbudowy Starego i Nowego Miasta.

30 VI Koncertem hiszpańskiego pianisty Xaviera Dotrasa rozpoczął się XVIII Festiwal Jazz na Starówce, jeden z najpopularniejszych i największych festiwali jazzowych w Polsce, wizytówka artystyczna stolicy.

LIPIEC

1 VII Na Euro do Warszawy przyjechało 100 tys. Polaków i ok. 120 tys. kibiców zagranicznych, najwięcej z Rosji (ok. 14 proc.), Grecji (ok. 4 proc.), Czech (ok. 3 proc.) i Niemiec (ok. 2 proc.). Przez strefę kibica pod PKiN przewinęło się ponad 1,1 mln

osób, 87 proc. obcokrajowców zadeklarowało, że poleci nasze miasto znajomym.

2 VII Na zamku królewskim rozpoczął się 12. Festiwal Ogrody Muzyczne. Gościem honorowym tegorocznej edycji jest Republi-

ka Cypryjska, która 1 lipca objęła prezydenturę w Radzie Unii Europejskiej, ale repertuar został poszerzony o inne kraje basenu Morza Śródziemnego.

4 VII Na Uniwersytecie Warszawskim padł rekord rekrutacji – 30 osób ubiega się o jedno miejsce w Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej. Oblegane są także międzykierunkowe studia ekonomiczno-menedżerskie i sinologia. Politechnika ma najwięcej kandydatów na architekturę, geodezję i kartografię.

5 VII Rada Warszawy powołała pierwszy w stolicy holding samorządowy, który powstanie z największej obecnie warszawskiej spółki Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji oraz Miejskiego Przedsiębiorstwa Oczyszczania. Holding będzie dysponować majątkiem o wartości ponad 7 mld zł.

11 VII W przyjętym przez posłów projekcie zmiany ustawy o „janosikowym” Warszawa zapłaci w przyszłym roku mniej o 130 mln zł, a nie jak zakładał ratusz o 230 mln. W tym roku stolica uiści prawie 830 mln zł.

13 VII Na Starówce rozpoczęła się wymiana nawierzchni wraz z podbudową. Inwestycja potrwa cztery lata, obejmie w tym roku fragment Nowomiejskiej, od Rynku do Barbakanu, i Krzywe Koło. W przyszłym roku prace przeniosą się na Rynek, Szeroki Dunaj i Piwną.

SIERPIEŃ

1 VIII O godz. 17.00 miasto zamarło: zatrzymali się przechodnie, samochody, tramwaje, ludzi w kawiarnianych ogródkach wsta-

15 VII 3 mln pasażerów rocznie jest w stanie obsłużyć oddane do użytku nowe lotnisko Warszawa-Modlin.

16 VII Najstarszy stołeczny klub piłkarski Polonia został sprzedany na Śląsk i zniknie z ligowej mapy. Właściciel klubu, Józef Wojciechowski, sprzedał jego akcje spółce powiązanej z GKS Katowice.

20 VII Na Wojskowych Powązkach odbył się pogrzeb Jerzego Kuleja, wybitnego pięściarza, dwukrotnego złotego medalisty olimpijskiego.

22 VII Marszem pamięci i koncertem uczczono po raz pierwszy rocznicę deportacji Żydów z warszawskiego getta. Początek wywózki nastąpił 22 lipca 1942 r. – 70 lat temu. Przez dwa miesiące wywieziono do obozów śmierci 254 tys. osób, 11 tys. skierowano do obozów pracy, 6 tys. rozstrzelano na miejscu.

27 VII Na Starych Powązkach odbył się pogrzeb Andrzeja Łapickiego, jednego z najwybitniejszych polskich aktorów oraz reżyserów. Miał w swoim dorobku ponad 100 ról teatralnych oraz kilkadziesiąt telewizyjnych i filmowych.

31 VII Były prezydent Warszawy Stanisław Wyganowski, powstaniec warszawski prof. Witold Kieżun, ekspert ds. samorządu terytorialnego prof. Jerzy Regulski, dyrektor teatrów operowych Sławomir Pietras otrzymali tytuły Honorowych Obywateli Warszawy

li z miejsc – minutą ciszy Warszawa uczciła 68. rocznicę wybuchu powstania.

Na Stadionie Narodowym wystąpiła Madonna, „królowa popu”. Koncert odbył się pomimo kontrowersji związanych z jego datą, pokrywającą się z rocznicą wybuchu Powstania Warszawskiego.

5 VIII Przy wejściu do Teatru Lalka w Pałacu Kultury i Nauki odsłonięto tablicę przypominającą, że tu była ostatnia siedziba domu sierot prowadzonego przez Janusza Korczaka. Odsłonięcie nastąpiło w 70. rocznicę wymarszu doktora, personelu i wychowanków na Umschlagplatz.

6 VIII Po długiej chorobie zmarł Erwin Axer, reżyser teatralny, eseista i pedagog, jeden z największych twórców powojennego teatru, wieloletni dyrektor stołecznego Teatru Współczesnego. Przeżył 95 lat.

Uniwersytet Warszawski rozpoczął nabór na cieszące się coraz większą popularnością kursy Uniwersytetu Otwartego. Można wybierać spośród ok. 300 kursów, na których jest w sumie ok. 900 miejsc. Warunkiem uczestnictwa jest ukończenie 16. roku życia. Zajęcia trwają 3 miesiące. Do tej pory Uniwersytet Otwarty ukończyło ok. 25 tys. osób.

9 VIII Sąd Rejonowy dla Pragi-Północ uznał, że zburzenie w 2009 r. przez dewelopera dziewiętnastowiecznej praskiej parowozowni – jednego z najcenniejszych obiektów architektury przemysłowej w stolicy – nie było przestępstwem.

14 VIII Podczas prac na budowie stacji metra Powiśle, pod tunelem na Wisłostradzie, doszło do osunięcia się ziemi i zalania wodą dolnej kondygnacji stacji. Tunel na Wisłostradzie i Most Świętokrzyski zamknięto dla ruchu.

Na Wojskowych Powązkach odbyły się uroczystości z okazji setnej rocznicy założenia nekropolii.

15 VIII W 92. rocznicę bitwy warszawskiej stołeczne SLD zwróciło się do prezydent miasta z wnioskiem o założenie w praskim pałacyku Konopackiego Muzeum Cudu nad Wisłą.

16 VIII Do Warszawy przyjechał patriarcha Moskwy i Wszechrusi Cyryl I. Najważniejszym punktem wizyty było podpisanie przez niego oraz Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski abp Józefa Michalika wspólnego przesłania do obu Kościołów, katolickiego i prawosławnego, wzywającego do polsko-rosyjskiego pojednania. To pierwsza w historii wizyta głowy rosyjskiego Kościoła w Polsce.

W Łazienkach, w pałacu Na Wodzie, otwarta została wystawa, na której po raz pierwszy od upadku Rzeczypospolitej można było podziwiać kolekcję obrazów Stanisława Augusta Poniatowskiego w układzie zbliżonym do tego, jaki oglądał król przed opuszczeniem Warszawy.

17 VIII Rozpoczął się 8. Międzynarodowy Festiwal Muzyczny „Chopin i jego Europa”. W tegorocznej edycji „Od Bacha do Debussy’ego i Kilara” uwzględniono 150. rocznicę urodzin francuskiego impresjonisty oraz 80. urodziny twórcy „krzesanego”. Zaplanowano 19 koncertów z udziałem 34 solistów i czterech orkiestr.

25 VIII Jak co roku w rejonie pl. Grzybowskiego i ul. Próżnej, w kawiarniach nad Wisłą oraz na Pradze, rozpoczął się Festiwal Warszawa Singera. Poza atrakcjami muzycznymi i teatralnymi, zaplanowano prawie 200 wydarzeń kulturalnych – wystaw, wykładów,

warsztatów, spotkań literackich, pokazów filmowych oraz innych atrakcji.

Występ saksofonisty Ernie Wattsa zakończył XVIII Międzynarodowy Plenerowy Festiwal Jazz na Starówce. To jedna z najpopularniejszych i największych imprez jazzowych w Polsce.

WRZESIEŃ

2 IX Uruchomiono wydrążony pod dnem Wisły tunel, którym popłynęły do oczyszczalni Czajka na Białołęce ścieki z lewego brzegu miasta. Tunel ma 1300 m, z czego 300 m pod nurtem rzeki, jego budowa kosztowała 850 mln euro. Dzięki niemu Warszawa przestanie być miastem, gdzie 40 proc. ścieków trafia do Wisły. Rozbudowa oczyszczalni jest jedną z największych inwestycji w historii Warszawy.

3 IX Nowy rok szkolny rozpoczęło w Warszawie prawie 200 tys. uczniów i przedszkolaków. Od kilku lat coraz więcej miejsca w szkołach potrzebują najmłodszy uczniowie, za to w gimnazjach w poszczególnych rocznikach ubywa co roku ok. 600 uczniów.

5 IX Łazienki Królewskie otrzymały największą w swej historii dotację z Unii Europejskiej, 24 mln zł na odrestaurowanie Pałacu Na Wodzie. Zakres prac jest tak duży, że potrwają do 2015 r. i będą kosztować 36,5 mln zł. Różnicę sfinansuje Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

8 IX Kilkanaście godzin trwało czytanie w Ogrodzie Saskim arcydzieła Adama Mickiewicza. Publiczna lektura poematu była częścią ogólnopolskiej akcji „Narodowe czytanie Pana Tadeusza”.

31 VIII Naprawa tunelu pod Wisłostradą może potrwać cztery miesiące. Pod jego dnem powstał lej głęboki na 11 metrów, na dzień którego zalega woda. Masy ziemi wypłynęły stąd na budowę stacji metra. W tej sytuacji mało prawdopodobne wydaje się ukończeni II linii metra w terminie, czyli do jesieni 2012 r.

10 IX Poziom Wisły osiągnął 60 cm. To najniższy poziom, od kiedy prowadzone są obserwacje stanu wody, czyli od 1799 r.

13 IX Fundusz Inwestycyjny Griffin Group kupił działkę, na której stała rozebrana cztery lata temu Hala Koszyki. Nowy właściciel zadeklarował, że odtworzy budynek i zamontuje starą konstrukcję stalową, a obok niego wybuduje trzy nowoczesne biurowce.

19 IX W Domu Kultury Śródmieście powstaje pierwszy w Warszawie budżet obywatelski. Każdy będzie mógł zdecydować na co wydać 640 tys. zł z pieniędzy przyznanych tej placówce na przyszły rok. To metoda na włączenie mieszkańców w podejmowanie decyzji ich dotyczących.

21 IX Rozpoczął się 55. Międzynarodowy Festiwal Muzyki Współczesnej „Warszawska Jesień”. W programie 16 koncertów, aż 17 prawykonań, z których 10 to zamówienia festiwalu, szeroka panorama muzyki polskiej i zagranicznej.

22 IX Zakończyła się trwająca dwa lata konserwacji *Bitwy pod Grunwaldem* Jana Matejki.

23 IX Jedną z atrakcji tegorocznych Europejskie Dni Dziedzictwa odbywających się pod hasłem „Tajemnice codzienności” było zwiedzanie warszawskich mieszkań przy pl. Konstytucji, w Al. Jerozolimskich, przy Marszałkowskiej czy na modernistycznych osiedlach Za Żelazną Bramą i Sady Żoliborskie, które miało pokazać, jak na przestrzeni XX w. zmieniała się architektura, a także ich wnętrza.

27 IX Miasto uzyskało dotację z UE na remont kamienicy przy Targowej 56, jednego z najbardziej zdewastowanych zabytków Pragi. Powstanie tu Centrum Kreatywności, w którym znajdą biura nowo powstałe małe i średnie firmy, będą organizowane szkolenia i pomoc doradcza.

29 IX Pod hasłem „Obudź się Polsko” w centrum Warszawy odbyła się demonstracja obrońców TV Trwam. Według szacunków służb porządkowych wzięło w niej udział ok. 50 tys. osób. Manifestacja przebiegła spokojnie.

30 IX Zakończyła się XVI. edycja Festiwalu Nauki. W ciągu dziesięciu dni na terenie Warszawy i okolic odbyło się ponad 900 imprez – warsztatów, wykładów, wycieczek naukowych, wystaw, gier edukacyjnych, pokazów i konkursów – z zakresu nauk ścisłych, społecznych, humanistycznych i technicznych.

Aleksandra Sołtan-Lipska